

**ПАЖУҲИШГОҲИ РУШДИ МАОРИФ БА НОМИ АБДУРАҲМОНИ
ҶОМИИ АКАДЕМИЯИ ТАҲСИЛОТИ ТОҶИКИСТОН**

Ба ҳуқуқи дастнавис

ТДУ 372.8:681.3

ТКБ 74.2:73 тоҷик.

Қ-76

ҚОДИРОВ ҶАЪФАР АШУРОВИЧ

**АСОСҲОИ ПЕДАГОГИИ ОМУЗИШИ ТЕХНОЛОГИЯҲОИ
КОМПЮТЕРӢ БА ДОНИШЧӢӢН-МУТАХАССИСОНИ ОЯНДАИ
РАВИЯҲОИ ИҚТИСОДӢ ДАР МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ
ОЛИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

ДИССЕРТАТСИЯ

**барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои педагогӣ
аз рӯйи ихтисоси 13.00.01 – Педагогикаи умумӣ, таърихи
педагогика ва таҳсилот**

**Роҳбари илмӣ: Мирзоев А.Р.,
доктори илмҳои педагогӣ, профессор**

ДУШАНБЕ - 2023

МУНДАРИЧА

МУҚАДДИМА.....	3
БОБИ 1. ТЕХНОЛОГИЯҲОИ КОМПЮТЕРӢ ҲАМЧУН ҶАНБАИ МУҲТАВОИИ ОМОДАСОЗИИ ИҚТИСОДЧИЁНИ РАҚОБАТПАЗИР ДАР ИЛМҲОИ ПЕДАГОГӢ.....	21
1.1. Тафсири технологияҳои компютерӣ ҳамчун меҳвари муайянкунанда дар низоми муосири оморасозии касбии иқтисодчиён дар таҳқиқотҳои психологӣ-педагогӣ.....	21
1.2. Сатҳи мувофиқати мазмунӣ кунунии таҳсилоти олии иқтисодӣ бо мақсаду вазифаҳои азхудкунии технологияҳои касбии компютерӣ аз ҷониби донишҷӯён.....	41
1.3. Вазъи воқеии раванди омӯзиши технологияҳои компютерӣ ба донишҷӯён-мутахассисони ояндаи равияҳои иқтисодӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	61
Хулосаи боби 1	77
БОБИ 2. ТЕХНОЛОГИЯҲОИ КОМПЮТЕРӢ ҲАМЧУН АСОСИ ҶАНБАИ МУҲТАВОИИ ОМОДАСОЗИИ МУТАХАССИСОНИ РАҚОБАТПАЗИРИ РАВИЯИ ИҚТИСОДӢ..	82
2.1. Усул ва меъёрҳои муайянсозии феҳристи технологияҳои компютерӣ, ки самаранокии раванди оморасозии мутахассисони рақобатпазирӣ равияи иқтисодиро дар муассисаҳои таҳсилоти олии таъмин мекунанд	82
2.2. Технологияҳои компютерӣ ҳамчун воҳиди муҳтавоии оморасозии мутахассисони рақобатпазир.....	99
2.3. Таъсироти салоҳиятнокии касбии иқтисодчиён - хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти олии дар қаринаи дониш ва маҳорату малақаҳои истифодаи технологияҳои компютерӣ	122
Хулосаи боби 2.....	139
ХУЛОСА.....	144
ФЕҲРИСТИ АДАБИЁТ.....	149

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯзҳои аввали ба даст даровардани Истиқлолияти давлатӣ рушди иқтисоди миллӣ ва ҳамгироӣ ба иқтисоди ҷаҳонро яке аз самтҳои афзалиятноки худ қарор додааст. Имрӯз мамлакат ҳамчун омили муҳимми бозори минтақавӣ ва ҷаҳонӣ пазируфта шудааст. Аммо, имрӯз иқтисоди ҷаҳонӣ ба кишварҳое, ки меҳоханд ба сатҳи баланди рушд ноил шаванд, як қатор шартҳои мушаххасро пешниҳод мекунад, ки мувофиқи онҳо андешидани чораҳои муайянро талаб мекунад. Пеш аз ҳама, сухан дар бораи афзоиши васеи татбиқи технологияҳои компютерию иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ дар иқтисодиёт меравад.

Баъд аз бӯҳрони ҷаҳонии солҳои 2008–2009 соҳаҳои рақамӣ ба таври муназзам рушд намуда, ба яке аз соҳаҳои куллии иқтисоди ҷаҳонӣ мубаддал гардиданд. Дар аксари мамлакатҳои рушдёфта суръати афзоиши соҳаҳои рақамӣ ва иттилоотӣ аз суръати афзоиши Маҷмуи маҳсулоти дохилӣ (ММД) хеле боло рафт. Ба ин нигоҳ накарда, тафовути афзояндаи рақамӣ байни мамлакатҳо ва минтақаҳо, муносибатҳои маҳдуди миллӣ нисбати таъмини амнияти иттилоотӣ, имкониятҳои номутаносиб ва хавфҳои иқтисоди рақамӣ барои агентҳои гуногуни иқтисодӣ ба бор овард, ки тамоми ин омилҳо раванди татбиқи технологияҳои пешрафта ва табдилдиҳии рақамиро бозмедоранд.

Соли 2016 дар Тоҷикистон «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» қабул гардид, ки дар доираи он ҳукумат се марҳилаи рушди мамлакатро: «давраи гузариш ба модели нави рушди иқтисод», «марҳилаи рушди босуръат, ки ба сармоягузориҳо асос ёфтааст» ва «марҳилаи анҷомёбии саноатикунонии босуръат» барои рушд дар асоси илмию навгонӣ ба нақша гирифтааст. Рушди соҳаҳои технологӣ ва иқтисоди инноватсионӣ бо воситаи пурзӯркунии рушди

институтсионалӣ, татбиқи технологияҳои муосири иттилоотӣ дар тамоми сатҳҳои идоракунии давлатӣ, пурзӯркунии ҳифзи ҳуқуқҳои моликият, мукамалгардонии низоми ҳуқуқӣ, бавучудории шароитҳои мусоид барои рушди шабакаҳои иттилоотӣ-иртиботии паркҳои технологӣ ва «пасткунии вобастагии нисбии мамлакат аз воридоти озукаворӣ, гузариш ба воридоти технологияҳои муосир» ба нақша гирифта шудааст.

Ғайр аз ин, дар солҳои соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳаёти иҷтимоӣ ва иқтисодии мамлакат ботадрич унсурҳои муносибатҳои мутақобилаи рақамӣ дар намуди гирифтани музди меҳнат бо воситаи банкоматҳо, пардохти хизматрасониҳои телефонӣ, пардохти роҳкиро дар нақлиёти мусофиркаш (автобусу троллейбусҳо) бо воситаи корти рақамӣ ва ғ. ворид гардидаанд. Дар як қатор мамлакатҳо дар назария ва амалияи иқтисод мафҳуми «иқтисоди рақамӣ» мавриди истифода қарор гирифт. Оғози асри XXI бо рушди босуръати технологияҳои рақамӣ, инқилоб дар фазои иттилоотӣ ва суръатёбии равандҳои ҷаҳонишавии иқтисод хотирмон мебошад. Иттилоот вижагиҳои захираҳо дар равандҳои ҷамъиятӣ ва хоҷагидорӣ касб намуд.

Дар робита бо ин, яке аз шартҳои муҳимми рушди иқтисоди Ҷумҳурии Тоҷикистон оmodасозии мутахассисони баландихтисоси соҳаи мазкур гардид. Махсусан, ин ба коркарди малакаҳо ва салоҳиятҳо оиди азхудкунии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ (ТКИИ) дар мутахассисони соҳаи иқтисод дахл дорад.

Худи хусусияти таҳсилоти олиии касбӣ дар асри XXI талаботҳои махсусро нисбати истифодабарии навҳои гуногуни технологияҳо пешниҳод менамояд, чунки натиҷаи истифодабарии онҳо омода намудани мутахассисони соҳибкасб мебошад, ки ба талаботи бозори меҳнат бо баҳисобгирии стратегияи рушди самтҳои гуногуни соҳаҳои бозор, инчунин дар мувофиқа бо талаботҳои илм, техника ва технология ҷавобгӯ мебошанд.

Бояд қайд намуд, ки аз рӯи маълумотҳои оморӣ дар соҳаи таҳсилоти олии касбӣ дар Тоҷикистон аз соли 2014 то 2019 шумораи донишҷӯёне, ки аз рӯйи ихтисосҳои иқтисодӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии мамлакат таҳсили илм менамоянд, то 19,9% афзудааст. Афзоиши миёнасоли шумораи донишҷӯёни ихтисосҳои иқтисодӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии мамлакат аз солҳои таҳсили 2014-2015 оғоз намуда то солҳои таҳсили 2018-2019 4,6%-ро ташкил додааст.

Ҳамин тариқ, бо дарназардошти воқеиятҳои имрӯзаи иқтисодӣ, дар назди Ҷумҳурии Тоҷикистон масоили на танҳо омодасозии мутахассисони рақобатпазир дар соҳаи иқтисод, инчунин воғузор намудани салоҳиятҳои зарурии технологӣ ба онҳо хеле тезутундшуда истодааст, ки барои онҳо имконияти ҳалли масъалаҳои иқтисодии дорои вижагиҳои рақамиро фароҳам меоранд.

Дар охири асри XX, соли 1999 дар рӯзномаи ҷаласаи Конфронси умумиҷаҳонӣ оид ба таҳсилот дар асри XXI, ки ЮНЕСКО ташкил намуда буд, масъалаҳои баррасӣ гардиданд, ки бо «тамоюлотҳои муосири таҳсилоти олий, инчунин масоили нава, ки он бояд ҳал намояд, аз ҷумла, масоили бо рушди технологияҳои нави иттилоотӣ ва иртиботӣ (ТНИИ) алоқаманд, моро водор месозанд, ки бо диди нав ба нақш ва вазифаҳои таҳсилоти олий назар намуда, ба рушди он дар асоси баҳисобгирии муносибатҳои нав ва афзалиятҳои нав назар андозем».

Роҳбарияти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар баробари рушди иттилоотии мамлакат, тамоми саъю кӯшишашро ба бартарафсозии масоили омодасозии донишҷӯёни дорои сатҳи зарурии салоҳиятнокӣ дар доираи низоми таҳсилоти олии касбии Тоҷикистон бо дарназардошти талаботҳои иқтисоди ҷаҳон ва бозори меҳнат равона созад.

Соли 2018, Пешвои миллат - Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Парламенти Тоҷикистон мурочиат намуда, чунин қайд намуд, ки дар соҳаи маориф ду масоили асосӣ вучуд дорад.

Якум, ин норасоии кадрҳои касбии омӯзгорӣ, ва дуюм, баландбардории сатҳ ва сифати таҳсилот дар тамоми муассисаҳои таълимии мамлакат.

Аз ин бармеояд, ки сатҳи омодаسازی мутахассисони соҳаи иқтисоди муосир дар муассисаҳои таҳсилоти олии Тоҷикистон аз омӯзиши салоҳиятҳо ва малакаҳои истифодабарии ТКИИ вобастагӣ дорад, ки онҳоро дар бозори ҷаҳонии меҳнат рақобатпазир хоҳад гардонд. Лекин, расидан ба ин ҳадафҳо бе истифодабарии методу муносибатҳои нави даврони муосир, ки қобилияти қонеъгардонии ин талаботро дорад, имконнопазир мебошад. Татбиқи технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ дар раванди таҳсилот ва омодаسازی мутахассисони оянда дар соҳаи иқтисод зарурияти даркгардида мебошад, ки барои азхудкунии малакаҳои нав дар соҳаи истифодабарии ТКИИ технологияҳои пешрафта ва ё ба онҳо баробарро мавриди истифода бояд қарор дод.

Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон моҳи декабри соли 2016 дар ин бобат чунин таъкид намудаанд, ки барои баландбардории сифати таълим ва тарбия мо бояд дар тамоми сатҳҳои таълим, махсусан дар сатҳи таҳсилоти олии касбӣ на ба миқдор, балки ба сифати таълим диққати ҷиддӣ диҳем, мутахассисонро тарбия намоем, ки ба талаботи замони ҷавобгӯ бошанд. Дар алоқа бо ин, аз омӯзгорон ва падару модарон талаб карда мешавад, ки онҳо диққати наврасон, хонандагон ва донишҷӯёнро ба азхудкунии донишҳои муосир ҷалб намуда, диққати худро ба сатҳи азхудкунии илмҳои дақиқ, забонҳои хориҷӣ равона намуда, омӯзиши технологияҳои иттилоотӣ – иртиботиро ба роҳ монда, ба омӯзиши касбҳо аз ҷониби мактаббачагон ва фарзандон диққати ҷиддӣ зоҳир намуда, онҳоро дар руҳияи муҳаббат ба дониш ва меҳнат тарбия намоянд.

Соли 2018 низ ба парламенти мамлакат муроҷиат намуда, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон қайд намуда буданд, ки таҳқимбахшии иқтисодии илмӣ мамлакат, татбиқи ихтироот

дар истеҳсолот, мустаҳкамсозии асосҳои моддӣ – техникий муассисаҳои илмӣ, баландбардории сифати таълим дар тамоми сатҳҳои таҳсилот, ҷалби ҳарчи зиёди истеъдодҳои ҷавон ба омӯзиши технологияҳои муосир, корнамоиҳои эҷодӣ ва техникӣ вазифаҳои муҳимми соҳаи илм ва маориф маҳсуб меёбанд.

Соли 2013 низоми таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба низоми Болонӣ гузашт ва ҳамон вақт намояндагони Парламенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйиротҳои ба Қонун «Дар бораи маориф» вориднамудаи Ҳукумати ҷумҳуриро дастгирӣ намуданд.

Ин иқдом имконият фароҳам овард, то ба низоми оmodасозии иқтисодчиёни муосир дар муассисаҳои таҳсилоти олии ҷумҳурӣ моделҳо ва методҳои коркарди малака ва салоҳиятҳои мутахассисон дар соҳаи истифодабарии ТКИИ, ки дар дигар мамлакатҳои ҷаҳон амалӣ карда шудааст, татбиқ гардад.

Инчунин, барои ноил шудани мақсадҳо дар самти пурзӯрсозии сатҳи малакаҳои мутахассисони оянда дар соҳаи истифодабарии ТКИИ дар фаъолияти касбии худ, ки дар муассисаҳои таҳсилоти олии ҷумҳурӣ таҳсил менамоянд, қабули як қатор чораҳои қонунгузорӣ, ба монанди Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2006-2015, Стратегияи давлатии «Технологияҳои иттилоотӣ – иртиботӣ барои рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон», ки бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5 ноябри соли 2003 амалӣ гардид, Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020 тақозо карда шуд, ки дар онҳо муқаррароте пешбинӣ гардидаанд, ки бо татбиқи стандартҳои нави давлатӣ дар соҳаи маориф, инчунин технологияҳои нави иттилоотӣ – иртиботӣ дар раванди таълим дар ҳамаи сатҳҳо алоқаманданд.

Ҳарчанд таҷҳизонидани техникий муассисаҳои таҳсилоти олии мамлакат бо технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ дар умум ҳалли худро ёфта бошад ҳам, лекин проблемаи бартарии ҳуди салоҳиятҳои

донишчӯёни ихтисосҳои иқтисодӣ дар соҳаи истифодабарии ТКИИ дар Тоҷикистон нигаронкунанда арзёбӣ мегардад.

Аксаран салоҳиятҳои умумии довталабон, ки ба таҳсилоти самти иқтисодидошта тамоюл доранд, дар самти азхудкунии технологияҳои компютерӣ назар ба талаботе, ки барои азхудкунии барномаҳои мавҷудаи омӯзишии бо ТКИИ алоқаманд пешниҳод карда мешаванд, назаррас нест.

Дар маҷмӯъ, ҳамаи ин масоил муқарраи масъалаҳоеро таркиб медиҳад, ки бо омӯзиши технологияҳои компютерӣ аз ҷониби мутахассисони ояндаи равияи иқтисодӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон алоқаманд буда, ба ташаккули салоҳиятҳои зарурии хатмкунандагони соҳаи иқтисоди муассисаҳои таҳсилоти олии касбии таълимии мамлакат равона карда шудаанд.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Дар илми ҷаҳонии педагогӣ масъалаҳои бо истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ дар раванди таълим дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ва ташаккули салоҳиятҳо дар соҳаи истифодабарии ТКИИ аз ҷониби донишчӯёни ихтисосҳои иқтисодӣ алоқаманд, ба таври кофӣ аз нуқтаи назари ҷанбаҳои гуногун ҳам дар сатҳи амали муҳаққиқони ҷудогона ва ҳам ташкилотҳои давлатӣ ва байналмилалӣ мавриди омӯзиш қарор дода шудаанд.

Байни мутахассисони хориҷӣ, ки масъалаҳои салоҳиятҳои истифодабарии ТИИ-ро аз ҷониби донишчӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии солҳои охир мавриди пажӯҳиш қарор додаанд, метавон асарҳои ҷунин муҳаққиқон, ба монанди К. Аҳмад (K. Ahmad), Г. Корбетт (G. Corbett), М. Рочерс (M. Rogers), Р. Сассекс (R. Sussex), Г. Дайф (H. Dhafir), Р. Гордон (R. Gordon) ва дигаронро номбар кард.

Оиди ба ҳалли проблемаи мазкур таҳқиқотҳо дар сарчашмаҳои илмии Россия дар шакли мақолаҳо, пажӯҳишҳои илмӣ, диссертатсияҳо ва монографияҳо хеле фаровон роҳандозӣ гардидаанд.

Масоили тафсири технологияҳои компютерио дар низоми муосири омодаسازی касбии мутахассисон: Е.С.Кошкалов, А.Н.Бугара, В.А.Чистяков, И.В.Роберт, О.В.Чурбанова, Р.О.Калошина, С.А.Полеева ва дигарон баррасӣ намудаанд.

Масъалаҳои мувофиқати мазмунӣ маълумоти олии иқтисодӣ бо мақсаду вазифаҳои азхудкунии технологияҳои касбии компютерӣ аз ҷониби донишҷӯён дар асарҳои Е.Ю.Фирсова, Г.В.Лепеш, М.А.Рачабов, Е.Ю.Годочкин, И.Д.Лушников ва дигарон мавриди омӯзиш қарор дода шудаанд.

Масоили муайянسازی номгӯи технологияҳои компютерио, ки самаранокии раванди омодаسازی мутахассисони рақобатпазири равияи иқтисодиро дар муассисаҳои таҳсилоти олии таъмин менамоянд, С.И.Паринов, Н.П.Шипицын, Л.П.Крившенко, С.А.Воронин, С.А.Зайцева, В.В.Краевский, В.В.Гриншкун, Н.В.Филинова, Е.И.Гребенюк, П.В.Сысоев ва дигарон ҳаллу фасл намудаанд.

Ба масъалаҳои тавсифоти ихтисоснокӣ - салоҳиятнокии хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти олии дар самти маҳорату малакаҳои истифодабарии ТКИИ муҳаққиқон В.И.П.Мединцева, Е.Ю.Панцева, З.Х.Кадырова, О.В.Кочеткова, Н.И.Рыжова, В.И.Омельченко, Н.Н.Гриценко, Т.С.Камаева, Л.В.Ермошина ва дигарон равшанӣ андохтаанд.

Таҳлили адабиёти илмӣ нишон дод, ки вақтҳои охир теъдоди зиёди мақолаҳо доир ба мавзӯи проблемаҳои ташаккули салоҳиятнокии компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии дар ҳошияи таҷдиди муассисаҳои таҳсилоти олии, салоҳиятҳои иттилоотӣ – иртиботӣ, технологияҳои муосири иттилоотӣ дар таҳсилот ва ғайра ба нашр расидаанд.

Дар илми тоҷик масъалаи истифодабарии технологияҳои иттилоотӣ –

иртиботӣ дар раванди таълими донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олий (аз ҷумла, равияҳои иқтисодӣ) ва коркарди салоҳиятҳои амалии касбӣ дар самти истифодабарии ТКИИ дар фаъолияти касбӣ вақтҳои охир мавриди баррасӣ қарор дода шудааст.

Ҳамзамон, дар муҳити илмӣ олимон ва мутахассисони тоҷик низ дар мавзӯи мазкур таҳқиқотҳои зиёде ба анҷом расондаанд, ки ба баррасии масоили вазъ ва татбиқи ТИИ дар низоми таҳсилоти Ҷумҳурии Тоҷикистон, асосҳои дидактикии омодаسازیи донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии мамлакат барои истифодабарии ТИИ, коркарди маҳорату салоҳиятҳо оид ба истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ дар фаъолияти касбӣ, бо дарназардошти ҷанбаҳои иҷтимоӣ – иқтисодии татбиқи технологияҳои иттилоотӣ дар соҳаи таҳсилоти олии касбии ҷумҳурӣ бахшида шудаанд.

Байни пажӯҳишҳои арзишманди марбут ба мавзӯи таҳқиқоти мазкур метавон қори илмии А.Р. Мирзоевро барои дарёфти унвони доктори илмҳои педагогӣ дар мавзӯи «Асосҳои дидактикии омодаسازیи донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии Тоҷикистон барои истифодабарии технологияҳои иттилоотӣ-иртиботӣ» номбар намуд, ки ӯ дар пажӯҳиши мавриди назар муносибатҳои асосӣ, таърихи ташаккул ва рушди муносибати дидактикиро нисбат ба омодаسازیи донишҷӯён ҳамчун мутахассисони оянда бо истифодабарии технологияҳои иттилоотӣ – иртиботӣ баррасӣ намудааст.

Инчунин, бояд таҳқиқоти А.К. Бобиевро дар мавзӯи «Механизми таъмини рақобатпазирии муассисаҳои таълимии сектори давлатии таҳсилоти олий (дар асоси маводи Ҷумҳурии Тоҷикистон)» ва ғ. номбар намуд.

Байни дигар олимон ва ташхисгарони тоҷик, ки ин ва ё он ҷанбаҳои ба мавзӯи диссертатсияи мазкур алоқамандро коркард намудаанд, метавон

корҳои М. Усмонова, Б.А. Турдибеков, С.Б. Ашуров, М. Холматов ва дигаронро зикр намуд.

Қисмати зиёди иттилоот аз рӯи самтҳои татбиқ ва рушди ТИИ дар соҳаи таҳсилоти олии касбӣ дар мамлакати мо ва мамлакатҳои хориҷа наздик дар стандартҳои давлатӣ, қонунҳо ва қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Федератсияи Россия ифода ёфтаанд.

Инчунин, вазъи ҷорӣ бо татбиқи технологияҳо дар идоракунии сифати таҳсилоти олии касбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии мамлакат алоқаманд, дар ҳисоботҳо аз рӯи аттестатсияи ниҳоии муассисаҳои таҳсилоти олии кишвар, ки ба Вазорати маориф ва илми Тоҷикистон равона мегарданд, инчунин дар барномаҳои таълимии дохилидонишгоҳӣ ва силлабусҳо инъикос гардидаанд.

Маълумотҳои оморӣ оид ба соҳаи маориф дар ҳисоботҳои Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қайд гирифта шудаанд.

Маълумотҳои дар боло овардашуда мубрамияти мавзӯи интихобгардидаро тасдиқ намуда, инчунин имконият медиҳанд, то мақсади таҳқиқоти диссертатсионӣ аниқ ва тасвир гардад.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва ё мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар доираи татбиқи нақшаи дурнамои корҳои илмӣ таҳқиқотии шӯъбаи фанҳои табиӣ риёзӣ ва технологияи иттилоотии Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи А. Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон барои солҳои 2018-2021 дар мавзӯи «Роҳҳои татбиқи муносибати босалоҳият дар раванди таълим дар муассисаҳои таҳсилоти касбӣ» ва муқаррароти асосии Барномаи давлатии амалӣ намудани технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2022 (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон 29 сентябри соли 2017, № 443) иҷро шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот. Ошкорсозии махсусиятҳои вазъи ҷорӣ ва мазмуни истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ-иртиботӣ дар омодасозии мутахассисони рақобатпазир дар соҳаи иқтисод дар муассисаҳои таҳсилоти олии Тоҷикистон, инчунин баррасии асосҳои назариявӣ ва дидактикӣ-методологии технологияҳои компютерӣ ҳамчун ҷанбаи муҳтавоии омодасозии мутахассисони рақобатпазири равияи иқтисодӣ дар доираи шароитҳо ва вазифаҳои таҳсилоти муосир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Вазифаҳои таҳқиқот. Барои расидан ба мақсади таҳқиқот зарур аст, ки вазифаҳои зерин матраҳ ва ҳаллу фасл карда шаванд:

- баррасии асосҳои назариявии истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ-иртиботӣ дар низоми муосири омодасозии касбии иқтисодчиёни оянда;

- омӯзиши масъалаҳои умумии истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ-иртиботӣ (ТКИИ) дар ташаккули салоҳиятҳои зарурӣ ва коркарди малакаҳои донишҷӯён дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ;

- омӯзиши сатҳи мувофиқати мазмуни амалкунандаи таҳсилоти олии касбӣ ба мақсадҳо ва вазифаҳои азхудкунии технологияҳои муосири компютерӣ аз ҷониби донишҷӯён;

- баррасии вазъи раванди омӯзиши технологияҳои компютерӣ ба мутахассисони равияи иқтисодӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- ошкорсозии принципҳо ва маҳакҳои феҳристи технологияҳои компютерӣ, ки самаранокии раванди омодасозии мутахассисони рақобатпазири равияи иқтисодиро дар муассисаҳои таҳсилоти олии таъмин

менамоянд;

– омӯзиши вижагиҳои салоҳиятнокии касбии хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти олии оид ба донишҳои иқтисодӣ дар ҷодаи донишҳо ва маҳорату малакаҳои истифодабарии ТКИИ.

Объекти таҳқиқот. Низоми таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Мавзӯи (предмети) таҳқиқот. Ташаккули салоҳиятҳои касбии донишҷӯёни ихтисосҳои равияи иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии дар самти истифодаи технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ-иртиботӣ.

Фарзияи таҳқиқот: Салоҳиятҳои касбии донишҷӯёни ихтисосҳои равияи иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии дар самти истифодаи технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ-иртиботӣ ташаккул меёбад, агар:

1) дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйиротҳо дар соҳаи татбиқи технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ-иртиботии низоми таҳсилоти олии касбӣ мутобиқ ба талаботи Низоми Болонии таҳсилот ба роҳ монда шаванд;

2) барои рақобатпазирии мутахассисон дар бозори меҳнат, ки мутобиқи низоми таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон тайёр карда мешаванд, ба онҳо салоҳиятҳои махсус, ки бо технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ-иртиботӣ алоқаманданд, омӯзонида шаванд;

3) ташаккули салоҳиятҳои зарурӣ дар донишҷӯёни равияҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ба сатҳи ҷаҳонӣ мувофиқ бошад, бо истифодаи ТКИИ амалӣ карда шавад.

4) муассисаҳои таҳсилоти олии касбии ҚТ бо таҷҳизот ва технологияҳои муосири компютерӣ таъмин карда шаванд ва ин таҷҳизоти таълимӣ дар раванди омӯзиши мутахассисони равияҳои иқтисодӣ васеъ истифода бурда шаванд;

5) барои довталабоне, ки ба ихтисосҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии Тоҷикистон дохил мешаванд, инчунин донишҷӯёни курсҳои

якум, машғулиятҳои иловагӣ ташкил ва гузаронида шавад;

6) барои донишҷӯёни ихтисосҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии Тоҷикистон курсҳои иловагӣ оид ба омӯзиши асосҳои математика ва информатика ташкил ва мунтазам баргузор карда шавад;

7) моделҳои заминавии азхудкунии ТКИИ аз ҷониби донишҷӯёни ихтисосҳои иқтисодӣ ва омилҳои мазмуни таълими фанҳои иттилоотӣ ба донишҷӯёни ихтисосҳои иқтисодӣ коркард ва мавриди истифода қарор дода шаванд.

Марҳилаҳои таҳқиқот. Таҳқиқот дар се марҳила гузаронида шуд:

Дар марҳилаи якум (солҳои 2018-2019) омӯзиши адабиёти илмӣ ва таълимӣ – методӣ гузаронида шуда, муносибатҳои асосӣ дар бобати омӯзиши мавзӯи таҳқиқоти диссертатсионӣ муайян карда шуда, таҷрибаи ватанӣ оид ба истифодабарии ТИИ дар коркарди салоҳиятҳо ва малакаҳои донишҷӯёни ихтисосҳои иқтисодӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии таълимӣ ва низоми маориф дар умум таҳлил ва ҷамъбаст гардидааст. Дар ҳамин марҳила мубрамият ва аҳамияти амалии масоили таҳқиқот асоснок гардида, дастгоҳи мафҳумӣ коркард гардида, фарзияи корӣ мухтасар ифода ёфтааст.

Дар марҳилаи дуюм (солҳои 2019-2020) моделҳои заминавии азхудкунии ТКИИ аз ҷониби донишҷӯёни ихтисосҳои иқтисодӣ ва омилҳои мазмуни таълими фанҳои иттилоотӣ ба донишҷӯёни ихтисосҳои иқтисодӣ коркард гардида, қисматҳои мазмуни таълими иқтисодӣ ошкор гардидаанд, ки ба мақсаду вазифаҳои азхудкунии технологияи касбии компютерӣ аз ҷониби донишҷӯён таъсири ғаёлона мерасонанд, фарогирии методологӣ ва назариявии барномаҳо дар самти омӯзиши иқтисод дар муассисаҳои таҳсилоти олии барои мувофиқати онҳо ба вазифаҳои азхудкунии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ, коркарди проблемаи бонизоми иттилоотӣ – таълимии муассисаҳои таҳсилоти олии алоқаманд.

Дар марҳилаи сеюм (солҳои 2020-2021) ҳуҷҷатҳои оморӣ ва ҳисоботии муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Федератсияи Россия омӯхта шуда, таҳлил ва ташҳиси муносибатҳо ва қарорҳои мавҷуда оид ба коркарди салоҳиятҳо дар донишҷӯёни ихтисосҳои иқтисодӣ бо ёрии ТИИ, ки дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии мамлакат мавҷуданд, таҳлил ва тафсири маълумотҳои бадастомада, коркарди маводи таҳқиқот, коркарди тавсияҳои амалӣ роҷеъ ба истифодабарии воситаҳои ТИИ барои коркарди малакаҳои касбии донишҷӯёни равияи иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии мамлакат анҷом дода шудаанд, инчунин қисматҳо ва маҳакҳои қобилияти иқтисодчии оянда дар истифодабарии ТКИИ-и муосир дар фаъолияти касбӣ баррасӣ гардидаанд.

Асоси назариявӣ ва методологии таҳқиқот аз муқаррароте иборат мебошад, ки дар доираи муносибати системавӣ, назарияи педагогикаи умумӣ нухуфтаанд, инчунин аз муқаррароти назариявӣ аз педагогика ва психологияи муҳити таълимӣ, таҳқиқоту тафсирҳо оид ба назария ва методикаи иттилоотикунории таҳсилот, истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ-иртиботӣ дар раванди таълим, истифодабарии ТИИ дар таҳсилоти олии касбӣ, инчунин назарияҳо оид ба муносибати фаъолонаю салоҳиятнок ва ғайра иборат мебошанд.

Дар кори илмӣ инчунин принсипу усулҳои умумиилмӣ: принсипҳои мунтазамӣ, маҷмӯӣ, таърихӣ, илова ва бардавомӣ, муносибати субъективӣю фаъолиятӣ, инчунин усулҳои илмӣ, ба мисли таҳлил, синтез, индуксия, тарҳ ва ғ. истифода шудаанд.

Сарчашмаҳои маълумот. Осори фалсафию таърихӣ ва психологию педагогӣ, санадҳои меъёрии танзимкунандаи фаъолияти касбӣю педагогӣ дар соҳаи маориф; монографияҳо, мақолаҳо ва диссертатсияҳои муаллифони ватанӣ ва хориҷӣ, маводи шабакаи Интернет, қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи маориф", "Дар бораи таҳсилоти олии

касбӣ ва таҳсилоти баъдидипломӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи то солҳои 2030, Стандарти давлатии таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон, маҷмуаи расмӣ ва ғайрирасмӣ оморӣ ва бюллетенҳои ҳамасолаи Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 2015 - 2019 ва дигар санадҳои меъёрий, ҳуҷҷатҳои инъикоскунандаи талабот ва тағйирот дар амалияи таълиму тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, таҷрибаи пешқадами педагогии омӯзгорон ва ғ.

Заминаҳои эмпирикии таҳқиқот. Заминаҳои эмпирикии таҳқиқот дар асоси ҳамкориҳои бевоситаи амалии муҳаққиқ бо объекти таҳқиқшавандаи дорои вижагиҳои умумиилмӣ ва махсус: таҳлили назариявии адабиёти илмӣ-педагогӣ, таҳлили стандартҳои таълимӣ, барномаи тайёрий аз рӯи фанҳои иттилоотӣ ва касбӣ, таҳияи барномаи таҳқиқот, ташкили мушоҳида ва гузаронидани озмоиш, тавсиф ва натиҷагирӣ аз маълумоти таҷрибавӣ-озмоишӣ, таснифи онҳо ва ҷаъбабасткунӣ бо истифода аз усулҳои эмпирикӣ - арзёбӣ, озмоиш, муқоиса, таҳлил, синтез, индуксия, дедуксия ва ғ.; дар асоси маълумоти бадастомада ташаккул додани далелҳои илмӣ, ки дар натиҷаи истифодаи нишондиҳандаҳои сифатӣ, усулҳои микдорӣ, дар шакли маълумоти оморӣ ва коркарди оқилонаи онҳо рӯи кор омадаанд.

Пойгоҳи таҳқиқот. Корҳои таҷрибавӣ-озмоишии таҳқиқот дар пояи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (ДМТ), Донишгоҳи Славянии Русия ва Тоҷикистон (ДСРТ) ва Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон (ДДМИТ), анҷом дода шудаанд. Дар таҳқиқоти таҷрибавӣ-озмоишӣ беш аз 45 омӯзгор ва 396 донишҷӯён ҷалб карда шудаанд.

Навгониҳои илмӣ таҳқиқот:

– бори нахуст муносибатҳои назариявӣ ва методологӣ доир ба коркарди малакаҳо ва салоҳиятҳои донишҷӯёни ихтисосҳои иқтисодӣ дар

соҳаи истифодабарии ТКИИ дар фаъолияти касбӣ таҳлил ва арзёбӣ гардидаанд;

– бори аввал вазъи умумии мавҷудаи оmodасозии донишҷӯёни ихтисосҳои иқтисодӣ дар соҳаи истифодабарии ТКИИ дар фаъолияти касбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таҳлил қарор дода шудааст,

– тавсияҳо оид ба номгӯй ва самти рушди салоҳиятҳои зарурӣ дар донишҷӯёни равияҳои иқтисодӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти истифодабарии ТКИИ коркард ва пешниҳод шудаанд.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1) натиҷаҳои таҳлили вазъи муосири низоми мавҷудаи коркарди салоҳиятҳо дар соҳаи истифодабарии ТКИИ дар фаъолияти касбии донишҷӯёни равияи иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон;

2) натиҷаҳои таҳлили вижагиҳои ихтисоснокӣ – салоҳиятнокии хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти олии дар самти омӯзиши донишҳо, маҳорату малакаҳои истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ;

3) натиҷаҳои таҳлили сатҳи мувофиқати мазмунӣ амалкунандаи таҳсилоти олии касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба мақсаду вазифаҳои азхудкунии технологияҳои касбии компютерӣ аз ҷониби донишҷӯён;

4) натиҷаҳои таҳлили вазъи амалии раванди омӯзиши технологияҳои компютерӣ ба мутахассисони ояндаи равияи иқтисодӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон;

5) натиҷаҳои озмоиши педагогӣ оид ба ошкорсозии сатҳи малака ва салоҳиятҳои заминавии донишҷӯёни соли якуми таҳсили факултетҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии касбии ш. Душанбе дар самти истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ-иртиботӣ барои

рушди минбаъдаи он то сатҳи зарурӣ дар фаъолияти минбаъдаи касбӣ.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот бо муҳиммияти ҷамъбасти илмӣ, ки дар диссертатсия инъикос гардидаст ва хулосаҳои асосӣ дар қисмати таҳлили раванди истифодабарии технологияҳои иттилоотӣ – иртиботӣ дар раванди таълими донишҷӯёни ихтисосҳои иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ташаккули донишу салоҳиятҳои зарурӣ дар онҳо муайян карда мешавад.

Муносибатҳои назариявӣ-методологӣ ва натиҷаҳои таҳқиқот аз ҷониби Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин роҳбарияти муассисаҳои таҳсилоти олии мамлакат ҳангоми коркарди барномаҳо оид ба рушди идоракунии сифати таълим дар асоси ТИИ, инчунин дар муассисаҳои таҳсилоти олии дар раванди таълими курси махсус, ки бо фаъолияти таълимии омӯзгор дар шароитҳои истифодабарии ТИИ дар раванди педагогии муассисаҳои таҳсилоти олии алоқаманд аст, ба ҳисоб гирифта шуда, мавриди истифода қарор дода хоҳанд шуд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Аслияти муқаррароти барои ҳимоя пешниҳодгардида бо гузориши саҳеҳи вазифаҳо; истифодабарии маълумотҳои расмӣ оморӣ; асосноксозии мавқеъҳои ибтидоии методологӣ; мувофиқати маҷмуи методҳои истифодагардида ба предмети таҳқиқот ва вазифаҳои гузошташуда; таҷрибаи шахсии таҳқиқотчӣ таъмин карда мешавад.

Мувофиқати натиҷаҳои таҳқиқоти муаллиф бо натиҷаҳои таҳқиқотҳои ба ҳам наздики муаллифони дигар, инчунин муқаррароти ибтидоии назариявӣ муқаррар карда шудааст.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсия ба бандҳои зерини шиносномаи ихтисоси илмӣ 13.00.01 – Педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва таҳсилот: *банди 3* – «Антропологияи педагогӣ» (низомҳои /шароитҳои/ рушди шахс дар ҷараёни

таълим, тарбия, таҳсилот;), *банди 4* – «Назария ва концепсияи таълим» (қонуниятҳо, принципҳои таълими бачагон дар давраҳои гуногуни бавоярасии онҳо; навъҳо ва амсилаҳои таълим, ҳудудҳои истифодаи онҳо; технологияҳои таълим; концепсияҳои таҳияи таъминоти таълимию методии раванди таълим ва воситаҳои таълим;), *банди 6* – “Концепсияҳои таҳсилот (технологияи ташаккул ва рушди муҳити таълим; равандҳои инноватсионӣ дар таълим;) мувофиқат мекунад.

Саҳми шахсии докталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Саҳми шахсии унвонҷӯ дар таҳлили ҳамаҷонибаи масъала; дар омезиши дурусти таҳқиқотҳои назариявӣ ва таҷрибавӣ, таҳлили миқдорӣ ва сифатии мавод; дар истифодаи маҷмуи усулҳо вобаста ба мавзӯ, мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот; дар заминаи қори озмоишӣ ва тасдиқи амалии муқаррароти қори илмӣ дар давоми озмоиш, таҳлили натиҷаҳои қорқарди маълумоти озмоишӣ, таҳия ва нашри мақолаҳои илмӣ, иштирок дар қорабиниҳои илмӣ, қаббасти натиҷаҳои бадастомада ва дар таҳияи диссертатсия таҷассум меёбад.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои таҳқиқот: Натиҷаҳои дар диссертатсия дарқардида шахсан аз қониби муаллиф ва ё бо иштироки бевоситаи ӯ анҷом дода шудаанд. Дар қорҳои бо ҳаммуаллифон анҷомдодашуда саҳми муаллифи диссертатсия назаррас мебошад.

Мазмуну муҳтаво ва ҳулосаҳои қори диссертатсионӣ дар мақолаҳои дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшаванда ва маҷмуаи маводи қонференсияҳо қопшуда, дар як қатор маърузаҳои аз қониби муаллиф дар қонфронсҳои илмӣ-амалӣ ва дар қузоришу муҳокимаҳои мунтазам дар қаласаҳо ва семинарҳои илмӣ-методӣ дар Паҷуҳишгоҳи рушди маориф ба номи А. Қоми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон барқузоршуда ироа ва тасвиб шудаанд.

Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Натиҷаҳои асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ дар шакли 6 мақола дар нашрияҳои тақризшавандаи феҳристи тавсиянамудаи КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 4 мақола дар маҷмӯаи маводи конференсияҳо нашр гардиданд.

Сохтори кори диссертатсионӣ. Диссертатсия аз муқаддима, ду боб, хулоса ва рӯйхати адабиёти истифодашуда иборат аст. Мазмуни кор дар 167 саҳифаи чопи компютерӣ дарҷ гардида, аз 6 расм, 15 диаграмма ва 7 ҷадвал иборат аст. Рӯйхати адабиёт 130 номгӯйро ташкил медиҳад.

БОБИ 1. ТЕХНОЛОГИЯҲОИ КОМПЮТЕРӢ ҲАМЧУН ҶАНБАИ МУҲТАВОИИ ОМОДАСОЗИИ ИҚТИСОДЧИЁНИ РАҚОБАТПАЗИР ДАР ИЛМҲОИ ПЕДАГОГӢ

1.1. Тафсири технологияҳои компютерӣ ҳамчун меҳвари муайянкунанда дар низоми муосири оморасозии касбии иқтисодчиён дар таҳқиқотҳои психологӣ-педагогӣ

Технологияҳои иттилоотӣ – иртиботӣ (ТИИ) ба низоми муосири таҳсилоти олии касбӣ хеле устувор ворид гардида, дар як дараҷаи муайян таҳаввулоти ин падида ро ба миён оварданд. Ин таҳаввулот, дар навбати аввал, дар намуди талаботҳои нав зоҳир гардидааст, ки нисбати салоҳиятҳои мутахассисони ин ва ё он самтҳои таълимӣ зоҳир карда мешавад.

Оморасозии касбии муҳассилини муассисаҳои таҳсилоти олии дар асри рушди пуршиддати иттилооти иқтисодӣ ба талаботҳои фаъолияти илмӣ ва амалӣ на онқадар ҷавобгӯ мебошад. Зиддияти байни талаботҳои ҷомеа ба оморасозии сифатан баланди касбӣ, шахсияти ташаббускорро вазъи кунунии низоми анъанавии таълим маълум менамояд, ки дар натиҷа хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти олии бинобар омордагии нопуррашон ба фаъолияти амалӣ, муносибатҳои иҷтимоӣ ва меҳнати талабгоронро пайдо намеkunанд. Низоми мавҷудаи таълим ба рушди манфиатҳои касбӣ таъсири манфӣ мерасонад, сатҳи омордагии мутахассисони оянда барои татбиқи дониши назариявӣ дар фаъолияти касбӣ ба таври назаррас коҳиш меёбад, бинобар ин, муассисаи олии таълимӣ камнуфуз мегардад.

Мушкилоти ташаккули фаъолияти маърифатӣ ва салоҳияти касбии донишҷӯён роҳи баланд бардоштани вазъи иҷтимоии таълимгоҳ дар

шароити иқтисоди бозорӣ мебошад. Имрӯзҳо дар назди муассисаҳои таҳсилоти олии кишвар вазифаи муҳим гузошта шудааст, ки фаъолияти зехнӣ ва кори мустақилона барои ба даст овардани дониши нави донишҷӯён дар раванди таълим ва дар оянда истифодаи мохиронаи онҳо дар фаъолияти амалӣ ҳавасманд карда шаванд.

Навгониҳои системаи маориф татбиқи усулҳои муосирро дар таълим ва тарбия тавассути афзоиши самарабахши фаъолияти таълимию маърифатии донишҷӯён, дар навбати худ, вақтҳои охир хоҳиши пайдо кардани роҳҳои фаъолсозии раванди таълим дар маҷмӯъ зиёд шудааст.

Р.А. Харченко дар ин бора чунин қайд менамояд, ки яке аз вазифаҳои низоми муосири таҳсилот тарбияи аъзоёни ҷомеаи иттилоотӣ мебошад, ки дар робита бо ин низом дучори тағйиротҳои муайян мегарданд. Ба сифати замина барои иттилоотикунони умумии ҷомеа муҳаққиқ раванди ташаккули ҷаҳонбинии иттилоотии аъзоёни онро баррасӣ менамояд, ки он боз ҳам бо тамоми сатҳҳои низоми таҳсилот алоқаманд аст [114]. Дар чунин вазъият мо, агар мо оиди оmodасозии касбии мутахассисон дар соҳаи иқтисод сухан гӯем, иттилоотикунони таҳсилоти касбиро маҳз дар ҳамин самт бояд баррасӣ намоем.

Ҳамин тариқ, яке аз оқибатҳои ин гуна раванд зарурияти мучахҳазгардонӣ ва ислоҳи мазмуни оmodасозии касбӣ дар доираи самти иқтисодӣ гардид, ки на танҳо аз қисматҳои ТИИ, инчунин ҷанбаҳои васеи методикаҳои оmodасозии салоҳиятҳои мутахассисони оянда дар соҳаи иқтисод нисбат ба азхудкунӣ ва истифодабарии амалии чунин навъи технологияҳо иборат бошад.

Муҳаққиқон қайд менамоянд, ки рушди низомҳои муосири истеҳсолот ва дастовардҳои илмӣ низ зарурияти баландбардории талаботҳоро нисбат ба сатҳ ва гуногуншаклии салоҳиятҳои мутахассисони муосир дар соҳаи иқтисод тақозо менамоянд. Сухан оиди гузариши

иқтисоди мамлакатҳои рушдёфта ба сатҳи нав зери таъсир ва, аз ҷумла, пешрафт дар соҳаи иттилоотӣ меравад. Инчунин азнавсозии иҷтимоӣ – иқтисодии дар ҷомеаи муосир рӯйдиханда низ вазифаҳои навро дар назди таҳсилоти олии касбӣ мегузоранд [7].

Водолад С.Н. ва Курдина О.Г. тасдиқ менамоянд, ки вобаста аз сатҳи сифат ва миқёси мавҷудии истифодабарии ТИИ дар фаъолияти касбии мутахассисони равияи иқтисодӣ, вазъи умумии рушди иқтисодӣ ва иҷтимоӣ на танҳо як ташкилоти ҷудогона, инчунин ҷомеа, дар умум, вобастагӣ дорад. Истифодабарии васеи компютерҳои фардӣ, дигар воситаҳои иртибот, сабуксозии дастрасӣ ва бадарёфти иттилооти зарурӣ бо воситаҳои шабакаи ҷаҳонии Интернет, истифодабарии технологияҳо ва системаҳои зеҳнӣ имкониятҳои воқеиро барои иқтисодчиён дар иҷрои функцияҳои таҳлилӣ ва амалӣ ҳангоми тайёр кардани қарорҳои идоракунӣ фароҳам меоранд [9].

Е.С. Кошкалов он ҷиҳатро қайд менамояд, ки дар муассисаҳои таҳсилоти олии замонавӣ ғайр аз салоҳиятҳои анъанавӣ як қатор салоҳиятҳои дигар ба миён омадаанд, ки мутахассиси баландихтисоси замонавӣ бояд дорои онҳо бошад. Байни ин салоҳиятҳо метавон салоҳияти иртиботӣ (маҳорати мафҳум будан), автоматизатсионӣ (қобилият ба худомӯзӣ) иҷтимоӣ (маҳорати дар коллектив фаъолият намудан) ва амсоли онҳоро номбар кард. Ҷойгоҳи махсусро салоҳияти иттилоотии мутахассис, ба монанди маҳорат ва азхудкунии технологияҳои нави иттилоотӣ, ишғол менамояд [33].

Чӣ хеле ки А.Н. Бугара қайд менамояд, маҳорати мутахассиси ҷавон оид ба истифодабарии воситаҳои ТИИ дар фаъолияти касбии худ ба мафҳуми салоҳиятнокии мутахассиси муосири равияи иқтисодӣ дохил мешавад. Дар робита ба ин, дар соҳаи таҳсилоти олии касбӣ масъалаи рақобатпазирии мутахассисони омодакардашуда, аниқтараш оид ба сифати оmodасозии мутахассисони касбии самтҳои иқтисодии таҳсилот, хеле

тезутунд гузошта шудааст [7].

Истифодаи оммавии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар таҳсилоти умумӣ ва касбӣ, аз он ҷумла дар таҳсилоти олий барои хатмкунандагони ихтисосҳои иқтисодӣ, ба миқдори кофӣ мавҷуд будани компютерҳо дар муассисаҳои таълимӣ, таъсису таҳия ва истифодаи нашрияҳо ва захираҳои таълимии электронӣ, аз ҷумла манбаъҳои интернетӣ мебошад. Ғайр аз ин, ҳар як муассисаи таълимӣ бояд дорои воситаҳои таълимии мувофиқ оид ба истифодаи ин воситаҳо барои хатмкунандагони ихтисоси иқтисодӣ бошад.

Барои ташкили раванди таълим дар заминаи технологияҳои компютерӣ се ҷузъи асосӣ заруранд: таъминоти дастгоҳӣ ва барномавӣ, нашрияҳо ва захираҳои таълимию электронӣ ва омӯзгорони таҷрибадор.

Бояд қайд кард, ки китоби дарсӣ ҳамчун яке аз воситаҳои асосии таълим ивазнашаванда аст, лекин бо воситаҳои нави техникӣ пурра карда мешавад. Нашрияҳо ва манбаъҳои электронӣ пеш аз ҳама, он вазифаҳоро амалӣ мекунанд, ки онҳоро китоб иҷро карда наметавонад (масалан: идоракунии фаъолияти таълимӣ ва маърифатии донишҷӯён, назорати дониши онҳо ва ғ.).

Одатан зери мафҳуми нашрияҳо ва манбаъҳои электронӣ маводи иттилоотӣ фаҳмида мешаванд, ки барои таҷдиди онҳо компютер лозим аст.

Аз рӯи қоида, нашрияҳоро маҳсулоти иттилоотие меноманд, ки дар васоити барандаҳои магнитӣ, дискетҳо ва CD-ҳои оптикӣ ҷойгир шудаанд.

Истилоҳи «захираҳо» ба ғайр аз ҷуғрофия ва иқтисодиёт, дар технологияи иттилоотӣ васеъ истифода бурданро оғоз намуда, мафҳуми «иттилоот» -ро илова кард. Маълумот дар хотираи компютер ҳифз карда мешавад ва барои фиристодани он дар экрани ҳам ин компютер ва ҳам тамоми компютерҳои дигари ба шабакаи умумӣ пайваستшуда фиристода

мешаванд. Давраи асосӣ мафҳуми маъдуди мафҳумҳои «китобхонаи электронӣ» ва «китобхонаи медиавӣ» мебошад.

Китобхонаи электронӣ ин махзани нусхаҳои электронии маводҳои матнӣ: китобҳо, маҷаллаҳо, рӯзномаҳо, дастхатҳо, маълумотномаҳо ва ғайра мебошад. Агар махзан маводи аудио ва видео, маҳсулоти барномавӣ ва иттилоотиро (базаи маълумотҳо), инчунин воситаҳои якҷояшударо (масалан, мултимедия) муттаҳид кунад, пас онро китобхонаи медиавӣ меноманд.

Зарурияти татбиқи технологияҳои компютериро дар раванди оморасозии касбии мутахассисони ихтисосҳои иқтисодӣ муҳаққиқон инчунин бо омилҳои зерин, ба монанди суръати афзоюндаи мураккабгардии равандҳои технологӣ, зарурияти коркарди теъдоди зиёди маълумотҳо, бо мақсади истифодабарии натиҷаҳои таҳлил барои қабули қарорҳои самарабахш, инчунин бо бартарии масоили «кухнашавии» босуръати донишҳо дар доираи ҷомеаи аз ҷиҳати технологӣ рушдёфта асоснок месозанд. Дар чунин шароитҳо мутахассисон оид ба зарурияти оморасозии мутахассиси дилхоҳ равия (дар мавриди мо, равияи иқтисодӣ) дар доираи ташаккули ҷанбаи васеи донишҳо дар соҳаи фаннӣ, ки шартан ҳамчун «Информатика» муайян карда шудааст, ибрози ақида менамоянд [114].

Ҳамин тариқ, суҳан оиди татбиқи технологияҳои иттилоотии таълимӣ (ТИТ) дар раванди оморасозии мутахассиси оянда дар соҳаи иқтисод меравад, ки намудҳои нави салоҳиятнокии ӯро ташаккул медиҳанд— ТИИ-саводноқӣ ва ТИИ-салоҳиятноқӣ.

Муҳим аст, ки фарқиятро байни ин ду истилоҳи ба ҳам наздик бояд дарк намуд. Зери истилоҳи ТИИ-саводноқӣ, асосан маҷмуи донишу маҳоратҳои мутахассис дар соҳаи иқтисод нисбати сохтор ва қисматҳои таркибии компютер, барномаҳои гуногун, донишгари функсияҳо ва

имкониятҳои он, маҳорати кор кардан бо механизмҳо (яъне, «тугмачаҳои лозимаро пахш кардан»), донишҳо оиди шабакаҳои компютерӣ, дар навбати аввал, шабакаи интернет дар назар дошта шудааст.

Дар фарқият аз ТИИ-саводноқӣ, ТИИ-салоҳиятноқӣ ҳамчун пайвасташавии ТИИ-саводноқӣ ҳамъи истифодабарии самараноки он дар фаъолияти касбӣ баррасӣ мегардад [28].

Ба масъалаи технологияҳои иттилоотии таълимӣ назар карда, бояд кайд намуд, ки теъдоди зиёди муайянкунандаҳои он мавҷуданд. Лекин, ҳамаи ин маънии онро дорад, ки зери чунин намуди технологияҳо маҷмуи воситаҳо ва усулҳои иттилоотӣ – компютерӣ дар назар дошта шудааст, ки ба сифати технологияҳои асосӣ дар технологияҳои таълимӣ истифода гардида, ба расидан ба мақсадҳои банақшагирифташудаи таълим ва тарбия мусоидат менамоянд. ТИТ иборатанд аз:

- Барномаҳои намоишии таълимӣ;
- Тренажерҳо (дастгоҳҳои машқӣ);
- тестҳо;
- китобҳои электронӣ;
- бозиҳои дидактикӣ;
- системаҳои нашркунанда;
- базаи маълумотҳо;
- ҷадвалҳои электронӣ;
- таҳриргарони графикӣ;
- таҳриргарони мусиқӣ;
- технологияҳои мултимедӣ;
- барномасозӣ [117].

Бо вучуди ин, барномаҳои намоишӣ ва таълимӣ, тренажерҳо, тестҳо, китобҳои электронӣ ва бозиҳои дидактикӣ ба чунин ТИТ нисбат доранд, ки аз ғояҳои таълими барномавӣ асос ёфта, барои азхудкунии маводи

таълимӣ, моҳиятан, аз рӯи фаъолияти репродуктивии маърифатӣ пешниҳод гардидаанд. Системаҳои нашркунанда, базаи маълумотҳо, ҷадвалҳои электронӣ, графикаи компютерӣ, муҳаррирони мусиқӣ, технологияҳои мултимедӣ ва барномасозӣ бошад, ғайр аз қисматҳои репродуктивӣ, онҳо инчунин қисматҳои фаъолияти самараноки таълимӣ маҳсуб мешаванд, яъне фаъолияти мебошанд, ки ба рушди иқтисодии эҷодии донишҷӯён дар доираи фаъолияти лоиҳакашӣ равона карда шудаанд [117].

Ғайр аз ин, дар таҳсилоти муосири иттилоотии донишҷӯёни ихтисосҳои иқтисодӣ нақши муҳимро чунин технология, ба монанди интернет мебозад, ки дар марҳилаи муосир яке аз сарчашмаҳои асосии нигоҳдорӣ ва интиқоли иттилоот гаштааст. Инчунин, агар шабакаи интернетро ҳамчун падидаи объективии ҷаҳонӣ, ки ба тамоми табақаҳои ҳаёти касбӣ ва иҷтимоӣ устуворона қадам ниҳодааст, баррасӣ намоем, он гоҳ барои мутахассисони соҳаи иқтисоди имрӯза, инчунин ояндаи наздик чунин падида ба монанди «иқтисоди рақамӣ» хеле мубрам арзёбӣ хоҳад гашт.

В. Митин шаш мафҳуми «иқтисоди рақамиро» ишорат кардааст, ки аз тарафи ташкилотҳои гуногуни байналмилалӣ ва ҳукуматӣ пешниҳод гардидаанд (ҷадвали.1.1).

Ҷадвали 1.1.

Мафҳуми «иқтисоди рақамӣ»*

№	Ташкилот	Муайянкунанда
1	Ҳукумати Австралия	Шабакаи ҷаҳонии намудҳои иқтисодӣ ва иҷтимоии фаъолият, ки ба тӯфайли чунин заминаҳо ба монанди интернет, инчунин шабакаҳои мобилӣ ва сенсорӣ дастгирӣ мешаванд
2	Бонки умумиҷаҳонӣ	Низомии муносибатҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ, ки аз истифодабарии технологияҳои рақамӣ ва иттилоотӣ –

		иртиботӣ асос ёфтаанд
3	Луғати Оксфорд	Иқтисоде, ки асосан аз ҳисоби технологияҳои рақамӣ амал мекунад, ки махсусан аз ҳисоби транзаксияҳои электронӣ бо истифодабарии интернет амалӣ карда мешаванд
4	BCS, Британияи Кабир	Бурдани тиҷорат дар бозорҳое, ки ба интернет ва ё Шабакаи Ҷаҳонӣ таъя менамоянд
5	Ташкилоти ҳамкорӣ ва рушди иқтисодӣ	Бозорҳои дар асоси технологияҳои рақамӣ асосёфта, ки савдои молу хизматрасониҳоро бо ёрии тиҷорати электронӣ дар шабакаи Интернет осон мегардонанд
6	Маркази таҳқиқотии маҷаллаи «Economist» ва ширкати IBM	Иқтисоде, ки имконияти пешниҳоди инфрасохтори баландсифати ТИИ-ро дорад ва имкониятҳои ТИИ-ро ба манфиати истеъмолкунандагон, тиҷорат ва давлат сафарбар менамояд

** муаллиф дар асоси сарчашмаи 52 қоркард намудааст.*

Татбиқи механикикунонӣ ва баъд аз он компютерикунонии раванди ҳисоббаробаркуниҳо, мониторинг ва дар марҳилаҳои баъдӣ, раванди идоракунӣ дар иқтисодиёт дорои таърихи худ мебошад, ки аз соли 1642 баъд аз ихтирои мошин барои ҷамъбандӣ ва тарҳкунии рақамҳои бузург аз ҷониби Блез Паскал оғоз ёфтааст. Баъд аз ин, марҳалаҳои асосии «автоматикунонии» ҳисоббаробаркуниҳои бухгалтерӣ инҳоянд:

- соли 1774 - ихтироъ ва васли аввалин калкуляторҳои механикӣ аз ҷониби Филипп-Мантус Хан;
- соли 1820 -ба фурӯш баровардани арифмометрҳои Томас де Колмар;
- соли 1834 -кӯшиши Чарлз Бэббидж дар сохтани аввалин намунаи компютер -«Мошини таҳлилӣ», бо бартарии хотира ва идоракунии барномавӣ;
- соли 1941 -Алан Тюринг ва Томми Флауэрс аввалин мошинаи

пурра электрони ҳисоббарорро сохтанд;

- соли 1943 -дар ширкати IBM аввалин компютери «Марк-1» сохта шуд;

- соли 1949 -аввалин намунаи компютери муосир сохта шуд [73].

Аз ин лаҳза рушди техникаи муосири компютерӣ ва истифодабарии он дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ, аз ҷумла дар соҳаи иқтисод, оғоз мегардад. Рушди таърихӣ техникаи компютерӣ дар иқтисод инчунин дорои марҳалаҳои худ мебошад, ки дар ҳар яки он масъалаҳои муайяни бухгалтерӣ ва иқтисодӣ ҳалли худро меёфтанд:

- охири солҳои 1950 -оғози солҳои 60-ум -Насли якуми компютерҳо - ҳалли масъалаҳои душвори меҳнатталаб оид ба ҳисоб карда баровардани музди меҳнат ва баҳисобгирии моддӣ;

- солҳои 60-ум -оғози солҳои 70-уми асри XX -Насли дуюми компютерҳо -коркарди иттилоотии ҷорӣ нақшавӣ ва офариниши системаҳои маълумотҳои меъёрӣ -маълумотӣ;

- солҳои 70-ум -Насли сеюми компютерҳо – амалисозии коркарди комплекси иттилоот дар тамоми марҳилаҳои раванди идоракунии, коркарди системаҳои автоматикунонидашудаи идоракунии (САИ) фурӯш, таъминкунии ва ғайра;

- солҳои 80-ум -Насли чорум -пайдоиши системаҳои автоматикунонидашудаи идоракунии (САИ) дар корхонаҳо ва идоракунии лоиҳаҳо ва равандҳои технологӣ;

- солҳои 90-ум -Насли панҷум -ҳалли комплекси масъалаҳои иқтисодӣ дар лабораторияҳо [73].

Падидаи оmodасозии иттилоотӣ ва компютери донишҷӯёни равияи иқтисодӣ, бар хилофи ҷашмдошт, падидаи қатъи назар нав набуда, дорои таърихӣ худ мебошад, ки дар доираи он сохтори ин тайёри вобаста аз рушди пойгоҳи технологияи иттилоотии фазои иқтисодии ҷомеа тағйир

меёфт. О.В.Чурбанова ду марҳилаи асосии таърихии оmodасозии иттилоотии донишчӯёни равияи иқтисодиро дар муассисаҳои таҳсилоти олий ҷудо менамояд:

- **Солҳои 1950-1980 -ум.** Дар ин марҳила оmodасозии иттилоотии донишчӯёни равияи иқтисодӣ асосан ба омӯзиш ва азхудкунии методҳои иқтисодӣ – риёзии идоракунии, инчунин забонҳои барномасозӣ барои мошинҳои калони электронӣ – ҳисоббарор равона карда шуда буд.

- **Солҳои 1990-2000 -ум то имрӯз.** Ин давра бо пайдоиши компютерҳои фардӣ, инчунин гузариши қисмати зиёди равандҳо дар корхона, ба монанди баҳисобгирии бухгалтерӣ ва ғайра ба соҳаи иттилоотӣ тавсиф мешавад. Компютер ба фишанг мубаддал мегардад. Аз ин лаҳза, ба вазифаи оmodасозии донишчӯёни равияи иқтисодӣ маҳорати истифодабарии компютер дар фаъолияти касбӣ барои ҳалли вазифаҳои аниқ зам карда мешавад [118].

А.Н.Бугара як қатор номгӯйи салоҳиятҳои нави мутахассисони замонавиро дар соҳаи иқтисод пешниҳод намудааст, ки онҳоро метавон бевосита ҳангоми истифодабарии технологияҳои иттилоотӣ – иртиботӣ ва ё дигар технологияҳои компютерӣ ташаккул дод:

- чамъоварӣ, мурааттабсозӣ ва таҳлили иттилооти системаи идоракунии хоҷагии қишлоқ;
- таҳлили фаъолияти истеҳсолӣ – хоҷагидорӣ, робитаҳои иттилоотӣ байни равандҳои истеҳсолӣ ва ё дигар равандҳо дар корхона;
- таҳлили амаликунии ва талаботҳои иттилоотии системаи амалкунандаи иттилоотии субъекти хоҷагидорӣ;
- таҳлили натиҷаҳои тестикунонӣ ва воситаҳои барномавии интиқол, коркард ва нигоҳдории иттилоот;
- дастгирии иттилоотӣ-таҳлилии бизнес-лоиҳаҳо;
- таҳлили фаъолияти субъекти хоҷагидории ченакҳои гуногун;

- бавучудорӣ ва истифодабарии базаи маълумотҳо дар фаъолияти амалӣ;
- кор бо муҳаррири ҷадвалӣ ва матнӣ;
- таъминоти талаботҳои хусусии иттилоотӣ [7].

Чӣ хеле ки аз нигоштаҳои боло бармеояд, мақсади асосии истифодабарии технологияҳои компютерӣ барои ташаккулёбии салоҳиятҳои ТИИ дар иқтисодчиёни оянда дар доираи таҳсилоти олии касбӣ омодаسازیи амалии онҳо барои ҳалли масъалаҳои касбӣ бо ёрии технологияҳои компютерӣ мебошад.

Дар робита ба ин, бояд назарияи омодаسازیи касбиро ёдовар шуд, ки онро А.А.Вербицкий коркард намудааст ва он аз чунин категория ба монанди қаринаи (матнӣ) фаъолияти касбӣ асос ёфтааст, ки он бо воситаи моделикунонии фаъолияти воқеии фаннӣ аз нав истехсол гардида, дар системаҳои истехсолӣ вучуд дорад, яъне ҳамчун «омӯзиши қаринаӣ (матнӣ)» номгӯй гардидааст [119]. Сухан оид ба моделикунонии муҳити касбии кории мутахассис – иқтисодчӣ меравад, лекин дар доираи синфҳои компютерӣ-иттилоотӣ ва ё аудиторияҳо, ки дар онҳо фаъолияти молиявии корхона ба таври сунъӣ сохта шуда, аз нав ба вучуд оварда мешавад ва омӯзиш дар намуди бозии корӣ гузаронида мешавад. [118].

Оид ба зарурияти истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ ба сифати яке аз асосҳои омодаسازیи мутахассисони равияи иқтисодӣ В.П.Поляков чунин қайд менамояд, ки дар робита ба ин, ки дар фаъолияти касбии худ мутахассиси ояндаи ин самт бояд ТИИ-и муосирро бо мақсади бадастории истифодабарии донишҳои нав, маҳорату малакаҳо дар фаъолияти амалӣ самаранок истифода бурда, инчунин бо иттилоот аз сарчашмаҳои гуногун, аз ҷумла аз сарчашмаҳои электронӣ – иртиботӣ кор карда тавониста, ба шароитҳои аниқӣ вазифаҳои иҷронамудааш ва ҳалли инноватсионии онҳо мутобиқ гардад ва дар ин

сурат, оmodасозии иттилоотӣ ба сифати воситаи муҳимми ташаккули фарҳанги иттилоотии иқтисодчии оянда муаррифӣ мегардад. Моҳияти дарки фарҳанги иттилоотӣ ба маҳорати воридгардӣ ба моҳияти коркарди компютери иттилоот маънидод карда мешавад, ки ин аз малакаҳои намудҳои гуногуни барасмиятдарории вазифаҳои дар назди иқтисодчии оянда истода, истифодабарии фаъолони ва васеи моделикунонии компютерӣ иборат мебошад, то ин ки объектҳои гуногун омӯхта шуда, вазифаҳои аниқ барои ҳалли минбаъдаи масъалаҳо бо ёрии воситаҳои электронӣ – ҳисоббарор гузошта шуда, таҳлили натиҷаҳои бадастомада, гузаронидани озмоишҳои ҳисоббаробаркунӣ ва ғайра ба роҳ монда шавад [66].

Аҷмиз С.А. чунин ибрази ақида менамояд, ки компютерикунони таҳсилоти иқтисодӣ дар доираи муассисаҳои таҳсилоти олии «аз таълими фанҳои бунёдии иқтисодӣ бо истифодабарии системаи дастгирӣ ва рушди ин самт асос меёбад. Истифодабарии фишангҳои аниқи иттилоотӣ барои ҳалли масъалаҳои иқтисодӣ самти муҳимми рушди таҳсилоти олии иқтисодӣ мебошад» [3, 249]. Ва инчунин «Ҳангоми омӯзиши фанҳои мувофиқ бояд мақсадҳои зеринро пайгирӣ намоем: ташаккули донишҳои назариявӣ ва малакаҳои амалии баҳогузории самаранокии системаҳои автоматикунонидашудаи иқтисодӣ ва иттилоотӣ ва қисматҳои ҷудогонаи он; инкишофи қобилияти донишҷӯён ҳангоми интихоби қарорҳои лоиҳавӣ дар асоси таҳлил ва баҳогузории чандқаринаи (бисёрварианти) таркиботи техникӣ ва барномавии таҷдиди амалкунанда. Дар натиҷа, донишҷӯён бояд методҳо ва муносибатҳои асосиро нисбати баҳогузории самаранокии системаҳои иттилоотӣ аз худ намоянд; маҳорати баҳогузурӣ ва таҳлили қаринаҳои (вариантҳои) имконпазири ташкили онро тавониста, қарорҳои қабулгардидаро дар тамоми марҳилаҳои даври ҳаётии системаҳо асоснок созанд» [3, 250].

Оид ба масъалаи муҳимият ва дараҷаи истифодабарии чунин

технология ба монанди интернет, инчунин як қатор ТИИ-и дигар дар раванди оmodасозии мутахассисони ояндаи равияи иқтисодӣ бояд нигоштаҳои Т.Ю.Федороваро қайд намуд, ки ӯ чунин ибрази ақида менамояд: истифодабарии чунин технологияҳо дар доираи омӯзиши фанҳои махсус ва тахассусҳо дар муассисаҳои таҳсилоти олии, бо маънии васеъ имрӯз навгонӣ махсуб намеёбад. Дар барномаҳои гуногуни таълимии муассисаҳои таҳсилоти олии касбии замонавӣ технологияҳои мултимедӣ бо имконияти муоинакунии ҳисоббаробаркуниҳои гузаронидашаванда хеле фаъолона истифода бурда мешаванд. Ин методика имконият фароҳам меорад, то ки раванди омӯзиши донишҷӯён боз ҳам аёнитар гардида, ба дарки баёни зоҳирӣ ва мавҳумии аксарияти фанҳо дар курсҳои таълимии муассисаҳои таҳсилоти олии мусоидат менамояд. Т.Ю.Федорова инчунин ба мувофиқ будани алоқа бо моделикунонии компютери як қатор фанҳо, махсусан самти ҳуқуқӣ – иқтисодидошта, ба монанди андоз ва ҳуқуқи андоз, ҳуқуқи молиявӣ ва ғайра диққати худро равона намудааст. Ғайр аз ин, технологияҳои мултимедӣ, ки ба доираи гузаронидани машғулиятҳо дохил карда шудаанд, имконият фароҳам меоранд то дастовардҳои мавҷударо дар ин ва ё он самт пурра ва возеҳ намоиш диҳем, истифодабарии воситаҳои барномавӣ бошад, бо мақсади назорати донишҳои бадастомада ба донишҷӯён имконият медиҳанд, ки на танҳо вазифаҳои фардиро мустақилона иҷро намоянд, инчунин ҷустуҷӯи файлҳои зарурии иттилоотиро, ҳатто бо шартӣ пайдо кардани онҳо дар дигар захираҳои электронӣ берун аз шабакаи дохилидонишгоҳӣ, анҷом диҳанд [110].

Ба ақидаҳои дар асарҳои И.В.Роберт, П.И.Самойленко, С.В.Панюков, А.А.Кузнетсов ва дигарон ибразгардида таъя намуда, онҳоро ба масоили бо оmodасозии инноватсионӣ ва технологияи мутахассисони соҳаи иқтисоди муассисаҳои таҳсилоти олии якҷо карда, метавон гуфт, ки татбиқи ТИИ дар раванди таълим роҳи мустақими мусоидат ба афзоиши сатҳи салоҳиятҳои

иттилоотии ин мутахассисон мегардад. Дар ин самт мутобиқати амалиётҳо байни ҳайати омӯзгорони фанҳои мактаб ва таълимдиҳандагони фанҳои иттилоотӣ ва технологияҳои компютерӣ зарур мебошад. Чунин зарурият бо дарназардошти барқарорсозии алоқаҳои амиқи байнифанӣ дар раванди омодаسازی мутахассисони ояндаи равияҳои иқтисодӣ бо татбиқи ТИИ дар раванди таълим шартнок гардидааст. Бинобар ин, аз рӯи ақидаи мутахассисони номбаргардида, татбиқи технологияҳои нави иттилоотӣ ва компютерӣ на мақсади ягона, балки ҳамчун муносибати муайяни дидактикӣ – педагогӣ баромад менамояд, ки дорои афзалиятҳои муайян дар назди технологияҳои анъанавӣ ва методҳои машғулиятҳои лексионӣ ва омодаسازی мустақилонаи донишҷӯён мебошад. Татбиқи ТИИ дар раванди таълимии муассисаҳои таҳсилоти олии мукамалгардонии тамоми қисматҳои низоми методии таълимро талаб менамояд: мақсадҳо, мазмунҳо, методҳо, шаклҳо ва воситаҳои ташкилӣ. Танҳо дар ин сурат он барои омодаسازی мутахассиси баландихтисос дар самти иқтисод самаранок арзёбӣ хоҳад гашт [75; 76; 77].

С.А. Полеева дар кори илмӣ худ самтҳои асосии истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотиро муайян менамояд, ки ба онҳо ҳангоми омодаسازی мутахассисони категорияи мазкур бояд диққат дод. Дар навбати аввал сухан оид ба малакаҳои кор бо таъминоти махсуси иқтисодӣ ва бухгалтерии барномавӣ ва системаҳои иттилоотӣ – маълумоти меравад. Муҳаққиқ зарурияти азхудкунии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотиро аз ҷониби мутахассисони равияи иқтисодӣ на танҳо дар сатҳи истифодабарӣ, инчунин дар сатҳи бадастории малакаҳои барномасозӣ махсус қайд менамояд [65].

Дар пажӯҳишҳои худ В.П. Поляков, ба сифати асоси омодаسازی иттилооти мутахассисони оянда дар соҳаи иқтисод дар доираи таҳсилоти олии касбӣ информатикаи иқтисодиро номбар менамояд. Аз рӯи ақидаи муҳаққиқ, ин илм дар бораи равандҳои иттилоотӣ, методҳо ва воситаҳо

дар соҳаи иқтисод мебошад, ки бо мақсади тайёри ва қабули қарорҳо дар самтҳои идоракунии ва иқтисодӣ, дар соҳаи тиҷорат, соҳаи молиявӣ – қарзӣ истифода бурда мешаванд. В.П. Поляков инчунин ба пайдарпайии таълим ва омодаسازی иттилоотӣ ҳангоми омӯзиши фанни информатикаи иқтисодӣ дар муассисаи таҳсилоти олии ишора менамояд. Ин дар он инъикос меёбад, ки боиси зарурии малакаву маҳоратҳо маҳз барои дарк ва азхудкунии ин фанни илмӣ аз донишҳо, маҳорату малакаҳо бармеояд, ки донишҷӯёни факултетҳои иқтисодӣ дар машғулиятҳо аз чунин фан, ба монанди «Информатика» (ки дар ин бора дар боло қайд гардида, муфассал дар давоми таҳқиқоти мазкур баррасӣ хоҳад гашт) дар доираи на танҳо барномаи муассисаҳои таҳсилоти олии, инчунин барномаи таълимии мактабӣ ба даст овардаанд [67].

Муаллиф дар ҳамин ҷо ба як қатор мачмӯи фанҳои ёридиҳанда ва курсҳои махсус ҳангоми омодаسازی мутахассисон дар соҳаи иқтисод ишорат менамояд, ки онҳо бояд баҳри бадастории малакаҳои зарурӣ барои мувофиқат ба маҳакҳои муосир, ки ба онҳо бозори имрӯзаи меҳнат ва воқеияти иқтисодӣ пешниҳод месозад, онҳоро аз худ намоянд:

- ҷустуҷӯй ва коркарди маълумоти иқтисодӣ бо воситаи Интернет ва гузоришҳои офисӣ;
- технологияҳои тайёр намудани ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ;
- барномасозӣ дар доираи гузоришҳои MS Office;
- мубодилоти электронии ҳуҷҷатҳо ;
- истифодабарии системаҳои электронӣ ва гузоришҳо (масалан, MATLAB) барои ҳалли масъалаҳои математикӣ ва молиявӣ;
- барномасозии объектӣ - нигарондашуда;
- асоси базаи маълумотҳо ва ғайра. [67].

Таҳлили қисмати зиёди таҳқиқотҳо оид ба масъалаи истифодабарии технологияҳои иттилоотӣ ҳамчун яке аз асосҳо барои омодаسازی

мутахассисони равияи иқтисодӣ дар асоси фанни таълимии «Информатика»-ро пайгирӣ карда, як қатор муҳаққиқони равияи иқтисодӣ қайд менамоянд, ки яке аз мақсадҳои омӯзиши мутахассисони равияҳои иқтисодӣ азхудкунии технологияҳои иттилоотӣ ва иртиботӣ ва ташаккули муносибати мувофиқ нисбати маълумоти иқтисодӣ дар раванди омӯзиши фанни информатика мебошад. Аксарият зарурияти истифодабарии методҳои махсусро қайд менамоянд, ки дар донишҷӯён шавқу рағбатро дар бобати омӯзиши ин ва ё он технологияи нав ҳамчун истифодабарии самараноки ТИИ дар раванди омодаسازی иқтисодчиён дар доираи муассисаи таҳсилоти олии бедор намоянд. Яке аз ин роҳҳо истифодабарии масъалаҳои проблемавии вазъиятӣ дар доираи фанни информатикаи иқтисодӣ мебошад, ки ҳангоми ҳалли онҳо донишҷӯӣ чӯдо карда гирифтани маълумоти муҳим, пайдо кардани маълумоти иловагӣ, муайянسازی усули ҳал ва пешниҳоди натиҷаҳои фаъолияти худро меомӯзад [9].

Гуфтаҳои боло оид ба муҳимияти истифодабарии технологияҳои компютерӣ дар омӯзиши мутахассисони соҳаи иқтисод бо як қатор таҳқиқотҳои мутахассисони хориҷи дур низ тасдиқ мешаванд.

Чӣ хеле ки қайд намудем, таҷрибаи ҷаҳонӣ низ дар бораи самарабахшии баланди истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ ҳангоми таълими мутахассисони соҳаи иқтисод шаҳодат медиҳад. Таҳлили як қатор интишорот оид ба мавзӯи мазкур тамоюлоти умумиро дар далелнокسازی манфиатнокии истифодабарии компютерҳо дар омодаسازی иқтисодчиёни оянда ошкор намуд, ки ба пажӯҳишҳои муҳаққиқони мамлакатҳои хориҷи дур хос мебошад. Асосан суҳан дар бораи он меравад, ки афзалиятҳои дахлнопазири компютер мавҷуданд.

Якум, компютер номгӯӣи васеи амалиётҳоро назар ба дигар воситаҳои технологӣ пешниҳод месозад, бинобар ин, як мошин намуди

гуногуни маводно дар намуди матн, графика, аудио ва видео коркард карда метавонад.

Дуюм, компютерҳо форумро барои таълими интерактивӣ пешниҳод менамоянд, чунки онҳо метавонанд сессияи дутарафаи таълимиро бо донишҷӯён гузаронанд. Мошин бошад, метавонад аз уҳдаи иҷрои ҳаҷми калони амаликунии мутақобила баромада, технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ касро кам хаста намуда, дорои аксуламали баланд нисбати дархостҳои воридгардида мебошад.

Ғайр аз ин, технологияҳои компютерӣ қобилияти баҳогузори аксуламали донишҷӯро нисбати ҷавоб дошта, ба он эътино менамоянд. Ҳамин тариқ, компютер метавонад донишҷӯро аз шабакаи кӯшишҳои саволҳои минбаъда гузаронда, ҳатто ӯро вобаста аз вижагиҳои ҷавоб ба дигар қисмати мавзӯ гузаронад. Дар баробари ин, технологияҳои компютерӣ имконият медиҳанд, то ин амал бо суръати хеле баланд анҷом дода шавад. Технологияҳои навъи зерин метавонанд имконият фароҳам оранд то ин ки баъзе машқҳо то сатҳи иҷроиши онҳо бе ҳатогӣ такрор гардида, алоқаи бозгаштро ба донишҷӯ пешниҳод месозанд. Ва дар интиҳо, донишҷӯён метавонанд зуд ба маълумот баргашта, амалҳои худро аз рӯи дилхоҳ хостаи худ иҷро намоянд [123; 125; 127].

Дар доираи татбиқи вазифаҳои асосии мавзӯи хати мундариҷаи методологии моделсозӣ моделҳои математикӣ, ки барои омӯзиши объектҳо, равандҳо ва падидаҳои молиявӣ иқтисодӣ истифода мешаванд, инчунин намунаҳои моделҳои иқтисодӣ ва математикӣ, ки дар бахшҳои гуногуни технологияҳои иттилоотӣ аз мавқеи тамоюли касбии таҳсил тавсия дода мешаванд, таъкид карда мешаванд.

Натиҷаҳои таҳлили амалияи таълимӣ нишон медиҳанд, ки зарурати ташаккул додани таҷрибаи ҳалли масъалаҳои касбии ба намудҳои фаъолияти касбии хатмкунандагони ояндаи самти «Иқтисодӣ» тахассуси

«Молия ва қарз» дар раванди таълими технологияҳои иттилоотӣ ташаккул ёфтааст. Ва ин сохтори маҷмуи вазифаҳои дорои мундариҷаи амалиро тақозо мекунад, ки робитаҳои байнисоҳавии технологияҳои иттилоотиро бо иқтисодиёт инъикос намуда, ҷанбаҳои татбиқи донишҳои илмиро дар фаъолияти касбӣ ошкор месозанд. Барои тавсифи ин намуди вазифаҳо, дар асари мазкур мафҳуми «вазифаи ба касб нигаронидашуда» истифода шудааст.

Таҳлили талаботи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон имкон дод, ки бо дарназардошти тахассуси «Молия ва қарз» намудҳои вазифаи технологияҳои иттилоотии касбӣ, ки ба тарзи фаъолияти касбии хатмкунандагони ояндаи самти «Иқтисодиёт» мувофиқанд, муайян карда шавад. Маҷмуи таҳияшудаи масъалаҳои технологияи иттилоотии касбӣ, ки ҳамчун воситаи ташаккули малакаҳои ибтидоӣ дар моделсозии математикӣ амал меkunанд, ҳамчунин имконияти ҳамгиро кардани таълими технологияҳои иттилоотӣ ва касбӣ, инчунин фароҳам овардани муҳити касбии нигаронидашударо дар заминаи фаъолияти касбии оянда ҳамчун шароити дидактикӣ барои татбиқи концепсияи таълими касбӣ дар соҳаи ин технология таъмин менамояд.

Дар асоси муайяншудаи заминаҳои технологияи концепсияи илмии таълими касбии нигаронидашудаи технологияи иттилоотӣ, усулҳои татбиқи технологияи муносибати контекстӣ (контекст -қарина) дар тарҳрезии шаклҳо, усулҳои таълими технологияи иттилоотӣ, ки ба ташаккули салоҳияти технологияи хатмкунандагони зинаи бакалаври самти «Иқтисодиёт» равона гаридиданд, муайян карда шудаанд.

Натиҷаҳои таҳлили хусусиятҳои методологии ташаккули салоҳияти технологияҳои иттилоотӣ тавассути омӯзиши қаринаӣ имкон дод, ки имконпазирии ҳамгироии фаъолияти таълимӣ, илмӣ ва эҷодии донишҷӯён

тавассути усулҳои фаъоли таълим муайян карда шуда, се шакли асосии фаъолият нишон дода шавад.

Намунаҳои татбиқи шаклҳои таълими қаринаӣ (фаъолияти таълимии навъи омӯзишӣ, фаъолияти ивази касбӣ, фаъолияти таълимӣ ва касбӣ) бо тавсифи методологияи ташкили дарси интегралӣ дар сатҳи синтези дидактикӣ бо истифода аз усули қазия ва пешниҳоди ҳисоботи илмии донишҷӯ пешниҳод карда мешаванд. Хусусиятҳои барҷастаи методологияи ташаккули салоҳияти технологияҳои иттилоотии бакалаврони ояндаи самти «Иқтисодиёт», бинобар ҳамгироии таълими технологияҳои иттилоотӣ ва касбӣ, инчунин фароҳам овардани муҳити касбии нигаронидашуда дар заминаи фаъолияти касбии оянда, зарурати ҳалли имкониятҳои технологияҳои компютериро муайян мекунанд, ки доштани он дар доираи васеи масъалаҳои касбӣ дар соҳаи иқтисод ва молия ҳал намояд.

Инчунин аз нуқтаи назари омӯзгор, компютер дорои як қатор афзалиятҳо мебошад. Компютер тартиботи саволу ҷавобҳо, муоширати амсилави, тафтиши фарзияҳо ва дигар намуди машқҳо коркард намояд, саволҳо бо майли худ, пайдарпай ва ё номурааттаб аз рӯйхати саволҳои дар доираи фан пешниҳодгардида, интихоб кунад. Инчунин, он метавонад натиҷаҳои ҷавобҳо, ҳатогиҳо, нишондиҳандаҳои дастовардҳо, вақти ҳангоми иҷроиши машқҳо сарфгардидаро ба қайд гирифта, ин иттилоотро барои баҳогузорӣ ба омӯзгор пешниҳод созад. Ин маълумотро дар баробари аксуламали донишҷӯён истифода намуда, омӯзгор метавонад маводро дар дилҳо марҳила аз нав дида баромада, аниқ карда, дар он маълумот, матнҳо ва вазифаҳо илова ва таҳрир намояд. Ғайр аз ин, таълими компютерӣ аз омӯзгор алоқаи мустақимро бо донишҷӯён талаб наменамояд. Таъминоти барномавӣ интерактивӣ буда, ба таълимгиранда имконияти истифодабарии маводеро, ки омӯзгор коркард ва интихоб

намудааст, медиҳад ва омӯзгорро аз баъзе маҳдудиятҳои замонавӣ озод менамояд, ки ин барои онҳо вақти зиёдро барои омӯзиши эҷодӣ дар он қисмати курс, ки ба омӯзгор-донишҷӯӣ ҳамкориҳои бевосита зарур аст, таъмин менамояд [123; 125; 127].

Афзалияти асосӣ барои донишҷӯӣ он аст, ки ӯ ҳамагӯза будани раванди таълимиро назорат карда метавонад. Яъне, ӯ метавонад интиҳоб намояд: кай ва чиро омӯзад ва барои ин чӣ қадар вақтро сарф намояд. Донишҷӯӣ дорои диққати ғавқуллода ва пурра нисбати компютер буда, метавонад бо он суръате, ки ба ӯ зиёдтар мувофиқ аст, кор кунад. Барои ҳамин, ҳангоми бадастории робитаи баргарданда донишҷӯӣ ба монанди машғулиятҳои аудиторӣ навбати худро интизор намешавад. Ба омӯзгор якчанд рӯз лозим мешавад, то ба қайд гирад ва таассури (аксуламали) баргардандаро ба донишҷӯён диҳад, лекин компютер ин равандро бо таври ғаврӣ анҷом медиҳад (Ahmad et al., 1985). Инчунин, компютерҳо ба донишҷӯён имконият фароҳам меоранд, то курсҳои гуногуншакли таҳсилоти фосилавиро гузаранд, чунки омӯзгорон компакт-дискҳоро бо маводи худ бо воситаи почта равон созанд ва ё онҳоро бо воситаи Интернет пешниҳод намоянд. Ва дар охир, омӯзгор бо истифодабарии алоқавӣ баргарданда ва ҳисобот оид ба давомоти донишҷӯӣ метавонад пакетҳои (маълумоту барномаҳои) махсусро барои талаботи донишҷӯёнро ҷудоғона, ки дар раванди омӯзиш бо мушкилот рӯ ба рӯ мегарданд, мутобиқ гардонад.

Ҳамин тариқ, таҳлили як қатор маҷмуи таҳқиқоти муҳаққиқони хориҷиро, ки масъалаҳои истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботиро дар омодагии донишҷӯёнро равиҳои иқтисодӣ баррасӣ намудаанд, ҷамъбаст намуда, метавон тасдиқ намуд, ки дар омӯзиш чор афзалияти асосии истифодабарии компютерҳо мавҷуд аст. Афзалияти якум аз он иборат аст, ки шароитҳои таълим бо ёрии компютерҳо боз ҳам шавқовар мегардад. Дуюм, компютерҳо алоқавӣ

баргардандаи фавриро дошта, барои худислоҳкунӣ ва интихоби минбаъдаи мавод дар мувофиқа бо сатҳи дониши донишҷӯӣ имконият фароҳам меоранд. Сеюм, компютер интихоби васеи намудҳои фаъолиятро дар раванди омӯзиш пешниҳод месозад. Ва дар интиҳо, таҳсилоти компютерӣ ба донишҷӯён имконияти инкишофи умумии саводнокии компютериро фароҳам меорад[123; 125; 127].

1.2. Сатҳи мувофиқати мазмуни кунунии таҳсилоти олии иқтисодӣ бо мақсаду вазифаҳои азхудкунии технологияҳои касбии компютерӣ аз ҷониби донишҷӯён

Рушди системаи маориф нисбат ба сифати тайёркунии хатмкунандагони дорои маълумоти олии талабҳои баландтарро меғузорад. Аз муассисаи таҳсилоти олии муосир талаб карда мешавад, ки ба таълим усулҳои навро ворид намояд, ки дар баробари хусусияти фундаменталӣ ва риояи талаботи стандартҳои давлатии таҳсилот, ташаккули шахсият, татбиқи талаботи таълимии донишҷӯён дар заминаи иқтисодии гуногунрангии мундариҷа ва ташкили раванди таълим ҷавобгӯӣ бошад. Тамоюли ҳаракат аз мафҳуми «тахассус» то мафҳуми «салоҳият» дар натиҷаи таҳсилоти олии касбӣ ба шароити нав мувофиқтар муайян карда шудаанд. Дар баробари ин, масъалаҳои ба расмият даровардани мафҳумҳои "салоҳияти касбӣ" ва "салоҳиятнокии касбӣ" ҳанӯз пурра ҳалли ҳудро наёфтаанд, барои таҳияи усулҳои нав дар арзёбии сатҳи ташаккули ин хусусиятҳои гуногунҷабҳа ва бисёрсохторӣ зарур аст.

Тамоюлҳои рушди маълумоти олии иқтисодӣ, тамоюлҳои рушди илм ва тамоми ҷомеаҳо инъикос мекунанд, ки яке аз онҳо ворид намудани дониши математикӣ ва истифодаи технологияи иттилоотӣ мебошад. Хусусияти фаъолияти иқтисоддонони оянда дар шароити муосир бо

истифодаи усулҳои моделсозии математикӣ ва таҳлили равандҳо ва объектҳои иқтисодӣ алоқаманд аст. Мувофиқи ин, ҳангоми тайёр кардани мутахассисон бояд ба ташаккули тафаккури математикӣ, истифодаи методология ва усулҳои таҳлили миқдорӣ, таҷҳизоти компютерӣ ва технологияҳо дар ҳалли масъалаҳои иқтисодиёи математикӣ бояд диққат дода шавад.

Тадқиқот ба рушди мундариҷа ва чузъҳои таълими технологияҳои иттилоотӣ мусоидат мекунад. Натиҷаҳои таҳқиқот дурнамои тақмили минбаъдаи раванди таълими фанҳои математика ва технологияи иттилоотиро дар муассисаҳои таҳсилоти олии равияи иқтисодӣ боз мекунанд ва имкон медиҳанд, ки ғояҳои илмӣ дар бораи механизмҳои фаъолияти омӯзгорӣ, ки ҳамгироии мактабҳои олӣ ва технологияҳои нави иттилоотиро таъмин мекунанд, васеъ карда шаванд.

Эътимодноки ва дурустии натиҷаҳоро мувофиқати методологияи тадқиқот ба муаммои гузошташуда, мувофиқати усулҳои тадқиқот ба ҳадаф ва мавзӯи таҳқиқот, мутобиқат ва мутобиқати мантиқии таҳқиқот, истифодаи усулҳои омории таҳлил ва коркарди маълумотҳои таҷрибавӣ, тасдиқи фарзия дар сатҳи эмпирӣ, имкони дубораи натиҷаҳо дар кори амалии таҳсилот таъмин менамояд.

Барои дарки сатҳи мувофиқати мазмунӣ амалкунандаи таҳсилоти иқтисодӣ ба мақсаду вазифаҳои азхудкунии технологияҳои касбии компютерӣ аз ҷониби донишҷӯён бояд масъалаҳои дахлдореро баррасӣ намуд, ки ба мафҳуми нақши технологияҳои компютерӣ дар салоҳиятҳои касбӣ ва дар азхудкунии ин технологияҳо дар раванди омодасозии мутахассисони самти мазкур дар муассисаҳои олии таҳсилоти касбӣ чӣ гуна имкон дода мешавад.

Азбаски масъалаи мазкур барои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон нисбатан нав мебошад (ислоҳот дар соҳаи баландбардории

технологикунони раванди таҳсилоти олии касбӣ дар мамлакат дар оғози солҳои 2000-ум ба роҳ монда шуда буд), дар аввал ақидаву натиҷаҳои таҳқиқот дар мамлакатҳои баррасӣ хоҳанд гашт, ки муддати тӯлонӣ бо омодаسازی иттилоотӣ – технологияи иқтисодчиён машғуланд. Баъд аз ин, қадамҳои баррасӣ хоҳанд гашт, ки дар Тоҷикистон барои бадастории сатҳи муайяни коркарди малакаҳои кор бо технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ (ТКИИ) дар донишҷӯёни ихтисосҳои иқтисодӣ мавриди истифода қарор дода шудаанд.

Таҳлили адабиёти илмӣ оид ба масъалаи мазкур ба мо имконият фароҳам овард, то парадигмаи зерини азхудкунии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботиро (ТКИИ) ошкор созем, ки дар доираи он барои истифодабарии касбии ТКИИ аз ҷониби донишҷӯёни равияҳои иқтисодӣ ду омил асосӣ зарур аст:

- Малакаҳо ва салоҳиятҳои истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ (ТКИИ)
- Таъминоти техникӣ ва барномавии раванди таълим.

Бинобар ин, барои комёбшудан ба омиле якум омиле дуюм низ истифода мегардад. Азбаски дар шароитҳои муосир бо баландбардории малакаҳо ва салоҳиятҳои донишҷӯёни равияи иқтисодӣ мушкилоти таъминоти сатҳи техникӣ ва барномавии таълим меафзояд, аз нуқтаи назари амалӣ ин ҳамчун падидаи аз ҷониби экспертҳо қайдгардидаи бозори иқтисодии меҳнат ба назар менамояд, ки дар доираи он аз рӯи андозаи демократикунони раванди азхудкунии ТКИИ ба кормандон лозим меояд, ки дорои малакаҳои умумӣ ва зарурии истифодабарии ТКИИ гарданд, ки барои бадастории онҳо давраи кӯтоҳи омӯзишӣ дар шароитҳои талаботҳои доимо ивазшаванда нисбат ба малакаҳо дар соҳаи истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ ҷудо карда мешавад. Инчунин, бо дарназардошти ҳолати кунунӣ дар бозор, ширкатҳои, ки ТИИ-ро хеле зиёд истифода мекунанд, ба пайвастакунии малакаҳои техникӣ,

корӣ, идоракунӣ ва шахсӣ (аз ҷумла, малакаҳои муошират, сарварӣ, кори тимӣ ва ҳалли масоил) саъю кӯшиш менамоянд. Ин хулоса бо натиҷаҳои таҳқиқотҳои, ки дар як қатор мамлакатҳои Аморти Араб, ШМА, Канада, Ирландия ва Британияи Кабир гузаронида шудааст, тасдиқ мегардад [124].

Ҳамин тариқ, бояд муайян намуд, ки ҷойгоҳи ТКИИ дар мазмуни таҳсилоти олии касбии иқтисодӣ чӣ гуна аст?

Як қатор таҳқиқотҳои гузаронидашуда нишон доданд, ки дар бозори муосири иқтисодии меҳнат зарурият ба мутахассисоне, ки тайёранд қарорҳои аз нуқтаи назари иқтисодӣ ва идоракунӣ асосноккардашударо қабул намоянд, ба миён омадааст. Яъне, аз мутахассиси соҳаи иқтисод имрӯз на танҳо маҳорати кор бо молиёт ва ё гузаронидани аудити босифат, инчунин муҳандис - иқтисодчӣ-менечери хуб будан низ талаб карда мешавад. Бо дарназардошти ин, се таркиботи асосии мазмуни омодаسازی иқтисодчиён ва иқтисодчиёни роҳбарикунанда (менечерон) қайд карда шудаанд:

- Омодаسازی муҳандисӣ (истеҳсолӣ);
- Омодаسازی идоракунӣ;
- Омодаسازی иқтисодӣ [112].

Дар доираи проблемаи баррасишавандаи мо, бояд мафҳуми омодаسازی муҳандисӣ ошкор карда шавад, ки дар худ қисмати якуми ташаккули малакаҳои технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботиро тамаркуз менамояд.

Дар умум, омодаسازی муҳандиси иқтисодчӣ бевосита бо чунин фан ба монанди «иқтисоди муҳандисӣ» алоқаманд аст, ки дар маърази бо ҳам пайвастании илмҳои иқтисодӣ, техникӣ ва табиӣ ҷой дошта, бо омӯзиши фаъолияти муҳандисии тамоили иқтисодидошта оиди таъмини рақобатпазирии маҳсулот ва истеҳсолот машғул аст [38].

Як қатор муҳаққиқон, ба монанди В.В.Кочетов, А.А.Колобов, И.Н.

Омельченко ва дигарон роҷеъ ба ин фан ҳамчун оmodасозии муҳандисон бо мақсади дар онҳо ташаккул додани чунин системаи донишҳои иқтисодӣ доир ба татбиқи технологияҳои захирамасрафкунанда ва самараи энергетикидошта бо мақсади таъмини рақобатпазирии дучандаи маҳсулоти ин ва ё он истеҳсолот дар шароитҳои бозоргонӣ суҳанронӣ менамоянд [32].

Лекин, бояд қайд намуд, ки дар мазмуни умумии худ, оmodасозии муҳандисии иқтисодчиён фанни махсусгардонидашуда мебошад, ки ба намудҳои муайяни истеҳсолот нигаронида шудааст. Лекин ба қисматҳои махсуси он нақши пешбарандаи технологияҳои иттилоотӣ дар ташаккули малакаҳои касбии мутахассисони равияи иқтисодӣ нисбат дода мешавад. Махсусияти таъсиррасонии ТКИИ дар ин раванд имконияти баландбардории мутобиқатнокии раванди таълим мебошад, ки имконияти афзунсозии ҳаҷм ва камкунии харҷи вақтро фароҳам меорад, ки барои азхудкунии иттилооти касбӣ ва коркарди малакаҳои мутахассисони равияи иқтисодӣ ҷудо карда мешаванд [39].

Боз як бори дигар хусусияти масъалаи оmodасозии муҳандисии иқтисодчиёнро қайд хоҳем кард, ки асосан ба азхудкунии системаҳои компютерӣ барои лоиҳакашӣ ва иҷрои ҳуҷчатгузории конструкторӣ ва технологӣ равона карда шудааст [38].

Қисмати дуҷуми коркарди малакаҳои иқтисодчиён дар самти ТКИИ аз доираи оmodасозии бевоситаи иқтисодӣ иборат мебошад. Ва дар ин ҳолат суҳан оиди чунин самт, ба монанди «оmodасозии математикӣ (риёзӣ)» меравад. Ин намуди тайёри бо чунин фан, ба монанди «Информатика» зич алоқаманд аст (масъалаи муҳиммият ва мубрамияти фанни «Информатика» дар боло дида баромада шуда ва минбаъд низ дида баромада мешавад). Метавон он амри воқеиро қайд намуд, ки аксар вақт фанҳое, ки ба азхудкунии малакаҳои ибтидоӣ дар истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ дар доираи барномаи таълимии муассисаҳои таҳсилоти оӣ бахшида шудаанд, ҳамчун фанни

«Математика ва информатика» номгузорӣ шудаанд.

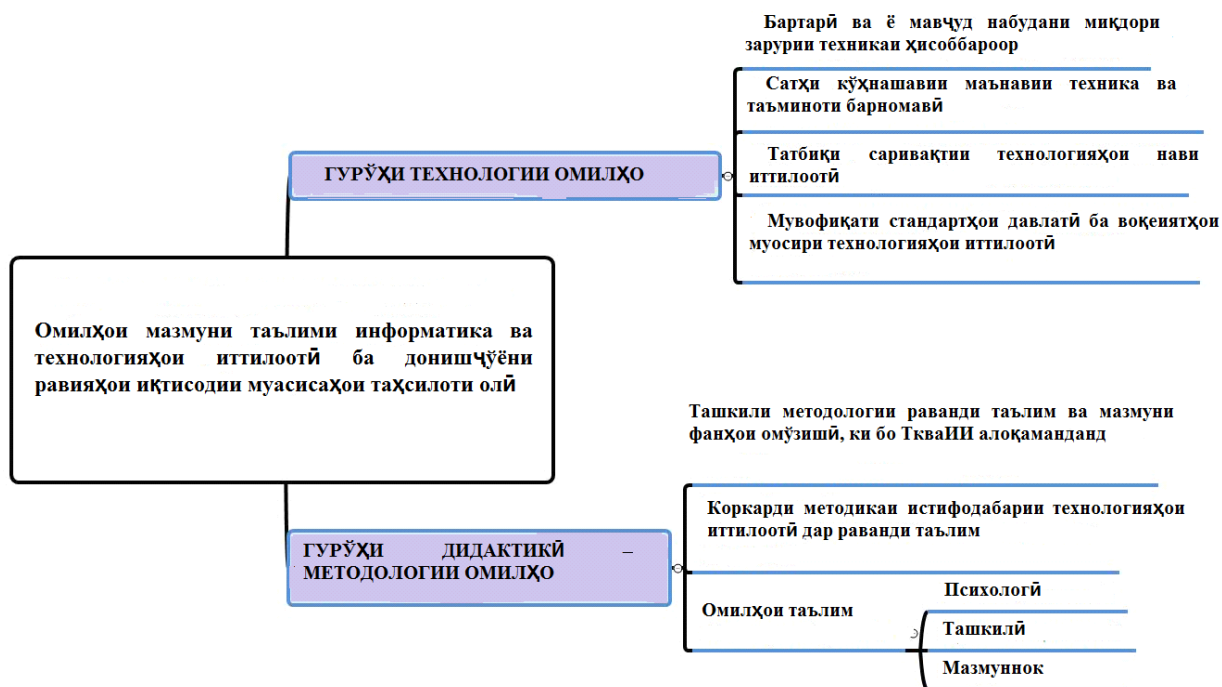
Аксарияти муҳаққиқон имрӯз оид ба математикикунонии илми иқтисод, яъне болоравии нақши математика (риёзиёт) дар фанҳое, ки бо назарияи иқтисод алоқаманданд, мулоҳизаронӣ менамоянд. Раҷабов М.А. ба сифати боиси раванди математикикунонии иқтисод афзунгардии тезутунди миқдори истифодабарии компютерҳои тезамалкунанда ва дигар дастгоҳҳоро ном мебарад, ки барои автоматикунонии як қатор равандҳои зехнӣ равона карда шудаанд. Чунин тамоюлот ба раванди бамиёноии масъалаҳои нави проблемавӣ оид ба таъминоти математикии ин раванду воситаҳои техникӣ мусоидат менамоянд, дар навбати худ, таҳқиқотҳоро дар соҳаи математика (риёзиёт) мубрам мегардонанд [72].

Ҳамин муҳаққиқ, талаботҳои Стандартҳои федералии давлатии таълимии Федератсияи Россияро барои солҳои 2000-ум омӯхта, чунин хулосабарорӣ менамояд, ки математика (риёзиёт) ба сифати фанни ҳатмии таълимӣ барои тамоми ихтисосҳои иқтисодӣ муайян гардидааст. Вобаста аз тахассуси иқтисодӣ ба ин фанни таълимӣ аз 5 то 10% - и тамоми ҳаҷми вақти таълимӣ чудо карда шудааст. Раҷабов М.А. қайд менамояд, ки омодаسازیи математикӣ (риёзӣ) бояд бо татбиқи алоқаи бисёрҷанбаи математика (риёзиёт) ва информатика амалӣ карда шавад [72].

Яке аз маҳфумҳое, ки бояд дар мазмуни таҳсилоти олии иқтисодӣ ҷой дошта бошад ва бо воситаи он баҳогузори мувофиқати сатҳи он ба вазифаҳои азхудкунии ТКИИ аз ҷониби донишҷӯён ба амал ояд, «фарҳанги иттилоотӣ» мебошад. Зери мафҳуми фарҳанги иттилоотӣ маҳорати донишҷӯён оид ба истифодабарии технологияҳои иттилоотӣ, инчунин воситаҳое, ки имконияти паҳнкунии иттилоотро доранд, кори дастаҷамъона аз рӯи як лоиҳа, маҳорат ва қобилият ба инноватсияҳо дар назар дошта шудааст [12]. Мафҳуми зерин аз он нуқтаи назар муҳим арзёбӣ мегардад, ки дар асоси он як қатор назарияҳо сохта шудаанд, ки масоили таълими фанҳое, ки бо технологияҳои иттилоотӣ дар муассисаҳои

таҳсилоти олий алоқаманданд ва инчунин мазмуни чуноин навъи таълимиро мавриди таҳлил қарор медиҳад.

Таҳқиқотхоро дар самти коркарди малакаҳои фарҳанги иттилоотӣ, саводнокии иттилоотӣ ва салоҳиятнокии иттилоотӣ дар донишҷӯёни равияи иқтисодӣ омӯхта, ҷанбаи васеи масъалаҳо дар мазмуни худ таҳсилоти иқтисодӣ қайд гардид, ки бо воситаи онҳо метавон мувофиқати раванди таълимиро дар муассисаҳои таҳсилоти олий бо вазифаҳои азхудкунии технологияҳои нави компютерӣ аз ҷониби донишҷӯён мавриди таҳлил қарор дод. Ҷанбаҳои қайдгардида ва ё омилҳои таҳлилро метавон ба ду гурӯҳ тақсим кард: техникӣ ва дидактикӣ-методологӣ (расми 1.1.).

Расми 1.1. Омилҳои мазмуни таълими фанҳои иттилоотӣ ба донишҷӯёни равияи иқтисодӣ
(аз ҷониби муаллиф аз рӯи маводи сарчашмаи 12 коркард гардидааст)

Дар расми дар боло овардашуда бояд чуноин омили мазмуни омӯзиши технологияҳои иттилоотӣ ба донишҷӯёни равияи иқтисодӣ ба монанди «омили омӯзиш» фаҳмонда дода шавад. Е.Ю.Годочкин сохтори омили мазкурро бо воситаи фаҳмишҳои зерин баён менамояд: таркиботи

психологӣ ҳамчун бартарафсозии нофаҳмиҳои масъалаҳои аниқи ТКИИ аз ҷониби худ донишҷӯёни равияи иқтисодӣ (махсусан онҳое, ки дар курси якум ва дуюм таҳсил менамоянд), инчунин масъалаҳои истифодабарии онҳо барои ҳалли масъалаҳои аниқ. Таркиботи ташкилӣ аз он иборат мебошад, ки дар аксарияти ҳолатҳо омӯзиши фанҳое, ки бо технологияҳои иттилоотӣ алоқаманданд, дар курсҳои поёнии факултетҳо ва шӯъбаҳои иқтисодӣ амалӣ карда мешавад. Дар ин давра аксарияти донишҷӯён дорои донишҳои кофӣ оид ба объектҳои воқеӣ намебошанд ва аз ин рӯ, зарурияти истифодабарии ТКИ-ро сарфаҳм намераванд. Таркиботи мазмуниро метавон ҳамчун масъалаи тарҷеҳ дар интиҳоби самти таълими иттилоотӣ тавсиф намуд, ё дастгоҳҳои технологияҳои компютерӣ ё лоиҳакашии истифодабарии технологияҳои компютериро дар объектҳои воқеӣ омӯхт [12].

Раванди муттаҳидсозӣ ва ҳамгирии илмӣ, фарҳангӣ, сиёсӣ, техникӣ дар назди мактабҳои олии ҳадафҳои нав мегузорад. Тайёр кардани мутахассисони дорои салоҳияти касбии ташаккулёфта, ки дар шароити нави бозори ҷаҳонӣ самаранок кор карда метавонанд, вазифаи асосии раванди таълим мебошад.

Бо дарназардошти он ки айни замон тавассути воситаҳои ТИК иттилооти муттасил мавҷуд аст, зарурати аз нав дида баромадани усулҳо, шаклҳо ва воситаҳои анъанавии таълим ба миён омад. Такмили одии миқдори зарурии дониш боиси зиёд шудани сарбории таълим мегардад. Ҳамзамон, ин тадбирҳо на танҳо натиҷаи пешбинишударо намедиханд, балки ба саломатии донишҷӯён низ таъсири манфӣ мерасонанд. Дар чунин суръати ҷаҳонишавӣ, иттилоот онқунон зуд тағйир меёбад, ки дониши бадастовардаи донишҷӯён, вақте ки онҳо мактаби олиро хатм мекунанд, аллакай ҷаҳон шудан мегирад.

Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки замоне расидааст, ки бо дар назардошти сатҳи ҳозираи рушди технологияҳои иттилоотӣ зарурати навсозии мактаби олий фаро расидааст.

Ҳаёти одами муосирро дигар бе технологияи иттилоотӣ ва компютерӣ тасаввур кардан мумкин нест. Онҳо ба тамоми соҳаҳои ҳаёт, аз ҷумла ба соҳаи маориф ворид шудаанд. Тасаввур кардан душвор аст, пешрафт ва қомеъии хатмкунандаи мактаби олий ё омӯзгореро, ки дар фаъолиятҳои таҳсилаш аз Интернет ва почтаи электронӣ, системаҳои ҷустуҷӯ ва коркарди иттилоот, китобхонаҳои электронӣ ва системаҳои мултимедиявӣ истифода набарад. Муошират дар шабакаҳои иҷтимоӣ, шиносӣ, ташкили гурӯҳҳои худ, баррасии мушкилоти мубрам ва ҳалли масъалаҳои муҳими ҳаёт - ин чизест, ки ҷавонон дар ҷомеаи муосир ба он ғутовар шудаанд.

Таълими фанҳои информатика ва технологияҳои иттилоотӣ бидуни ҷунин равандҳои маърифатӣ, ба монанди мантиқ, хотира, диққат ва тафаккур ғайриимкон аст. Тадқиқоти ин зерсохтори фаъолияти таълимӣ ва маърифатӣ аз нуқтаи назари технологияҳои иттилоотӣ ва ба ин васила муайян кардани хусусиятҳои ташаккули меъёри маърифатии салоҳиятҳои касбӣ дар муҳити иттилоотӣ дар заминаи фанҳои дақиқ мувофиқи мақсад ва мантиқан дуруст мебошад.

Ҳама гуна раванди фикрӣ ба тариқи муайян бо самти дарки ин ё он ашё, ҳамчун диққат пайваست аст. Барои фаъл намудани амалиёти зеҳнӣ, инчунин барои дарк ва ҳалли мушкилот он асосӣ мебошад. Аз ин ҷиҳат, технологияҳои иттилоотӣ ба мутамарказонидани диққат таъсири назаррас мерасонанд. Дар муҳити иттилоотӣ ин имконпазир мегардад, зеро истифодаи маводи графикӣ, аксҳо, презентатсияҳои аниматсионӣ, ки таваҷҷуҳро бедор мекунанд ва диққатро ҳангоми лексияҳо ва дарсҳои амалӣ тезтар мекунанд, имконпазир мегардад. Мувофиқи таҳқиқоти равонӣ, ҳангоми гузаронидани лексияҳо дар шакли анъанавӣ, пас аз ним соат

мутамаказонида ни диққат ба таври назаррас коҳиш меёбад. Ин аз сатҳи пасти муоширати муколама, набудани саривактии маводҳои аёнӣ ва ба назар нагирифтани қобилиятҳои фардии ҳар як донишҷӯ мебошад.

Омӯзиши технологияҳои иттилоотӣ ба туфайли пайдо шудани имконияти татбиқи принсипи робитаи баргарданда раванди таълимиро осон менамояд. Дар аудитория донишҷӯӣ ба "шунавандаи ғайрифайол" табдил намеёбад, балки бо таваҷҷуҳ ба масъала муваққила ё бо кумаки омӯзгор маълумоти заруриро азхуд менамояд. Муҳити иттилоотӣ ҳам имкон медиҳад, ки иттилооти заруриро чанд маротиба такрор кунад ва инчунин маводи таълимиро бо усулҳои техникӣ барои беҳтар азхуд кардан ва аз ёд кардани маводи нав пурра намояд.

Усулҳое, ки дар чараёни таълими фанҳои информатика ва технологияҳои иттилоотӣ истифода мешаванд, ба ташаккули салоҳиятҳои касбии хатмкунандагон бо истифода аз технологияҳои ИТ мутобиқ карда мешаванд. Ба онҳо асосати пешниҳоди формулаҳо, қадам ба қадам сохтани фигураҳо бо равзанаҳои ногаҳон пайдошаванда, сохторбандӣ ва интихоби унсурҳои нақша ва ғайра дохил мешаванд.

Яке аз сарчашмаҳои пурарзиш ва муваффақияти таҳқиқи таҷрибаи хориҷӣ дар самти мувофиқати таҳсилоти олии иқтисодӣ ба мақсаду вазифаҳои азхудкунии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ дар сатҳи олий аз ҷониби донишҷӯён стандартҳои таълимӣ махсус меёбанд. Дар ин самт ба сифати намунаҳо барои баррасӣ, мо стандартҳои омӯзишии ихтисосҳои иқтисодии Федератсияи Руссияро мавриди истифода қарор додем. Боиси чунин интихоб он ғашт, ки дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор муассисаҳои таҳсилоти олии касбии муштарак (масалан, Донишгоҳи славянии Руссия ва Тоҷикистон, ё филиалҳои муассисаҳои таҳсилоти олии Руссия (Филиали Донишгоҳи давлатии Москва ба номи М.В.Ломоносов ва ғайра) фаъолият менамоянд. Дар ин муассисаҳои

таҳсилоти олии касбӣ омӯзиши донишҷӯён аз рӯи стандартҳои таълимии Россия ва Тоҷикистон, инчунин дар мувофиқа танҳо бо Стандарти федералии таълимии таҳсилоти касбии Федератсияи Россия ба роҳ монда шудааст.

Ғайр аз ин, интихоби сарчашмаҳои таҳқиқоти назариявии масъалаи ишоратгардида инчунин бо он далел шартнок мегардад, ки муассисаҳои таҳсилоти олии Россия дархостхоро барои квотаи таҳсилии шаҳрвандони Тоҷикистон қабул менамоянд. Компанияи квотагӣ барои довталабони тоҷик ҳамасола дар мувофиқа бо созишнома байни Вазоратҳои маориф ва илми Россия ва Тоҷикистон гузаронида шуда, он боиси натиҷаи вохӯриҳои сершумор дар сатҳи сарварони давлатҳо, ҳукуматҳо ва парламентҳо гаштааст. Соли 2018 дар ярмаркаи муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Россия ширкат варзид. Аз рӯи баъзе маълумотҳо шумораи умумии довталабон ба квотаҳо аз ҷониби Тоҷикистон аз панҷ ҳазор нафар зиёд гашт. Аз маълумотҳои расмӣ инчунин бармеояд, ки имрӯз дар муассисаҳои олии касбии Русия зиёда аз 18 ҳазор нафар шаҳрвандони мо таҳсил менамоянд [51].

Интихоби сарчашмаҳои таҳқиқотро шартнок арзёбӣ намуда, таҳлили натиҷаҳои онро пешниҳод месозем. Дар доираи стандартҳои таълимии ихтисосҳои гуногуни иқтисодӣ, ба монанди «Иқтисод», «Менеджмент», «Қори савдо», «Молшиносӣ», «Бизнес-информатика» ва ғайра, бо дарназардошти ҳолати воқеии иқтисодиёт ва талабот, дар назди хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти олии касбии аз рӯи ин ихтисосҳо як қатор масъалаҳо гузошта мешавад, ки онҳоро дар доираи фаъолияти касбии худ бояд ҳал намоянд. Ҳамин тариқ, дар мувофиқа бо як қатор Стандартҳои федералии давлатии таълимии таҳсилоти олии ҶР объектҳои фаъолияти касбии тамоми ихтисосҳои иқтисодӣ инҳоянд:

- Рафтори агентҳои хоҷагидорӣ, хароҷот ва натиҷабахшии онҳо;
- Бозорҳои амалкунанда;

- Селаҳои молиявӣ ва иттилоотӣ;
- Равандҳои истеҳсолӣ;
- Равандҳои татбиқи қарорҳои идоракунӣ дар ташкилотҳои дорои шаклҳои гуногуни ташкилӣ - ҳуқуқӣ;
- Равандҳои татбиқи қарорҳои идоракунӣ дар мақомоти идоракунии давлатӣ ва маҳаллӣ;
- Методҳо ва фишангҳои таъсис ва рушди корхонаҳои электронӣ ва қисматҳои онҳо;
- СИ ва ТИИ-ии идоракунии тиҷорат;
- Инноватсияҳо ва равандҳои инноватсионӣ дар соҳаи ТИИ;
- Молҳои дорои таъиноти истеъмоли ва истеҳсолӣ - техникӣ;
- Хизматгузориҳо оид ба хизматрасонии савдоӣ, логистикӣ ва таблиғотӣ (реклама);
- Воситаҳо ва методҳои назорат аз рӯи сифати молҳо ва ғ.[103; 104; 105; 106; 107;108;108].

Дар доираи самтҳои воқеии фаъолияти касбии меҳнати хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти олии равияи иқтисодӣ, дар мувофиқа бо талаботҳои бозори меҳнат ва талаботҳо дар ҳалли масъалаҳои хоҷагидорӣ иқтисодӣ дар сатҳи гуногуни иҷро ва секторҳои иқтисод чунин номгузорӣ мешаванд (ҷадвали 1.2.)

Ҷадвали 1.2.

Намудҳои асосии фаъолияти касбии хатмкунандагони ихтисосҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии*

Намуди фаъолияти касбӣ	Тавсифот
Ҳисоббаробаркунӣ - иқтисодӣ	- тайёр кардани маълумотҳои ибтидоӣ барои гузаронидани ҳисоббаробаркуниҳо ва гузаронидани ҳисоббаробаркуниҳои натиҷаҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ – иқтисодӣ, ки фаъолияти субъектҳои хоҷагидориро тавсиф менамоянд;

	- коркарди қисматҳои иқтисодии нақшаҳои корхонаҳо ва ғ.
Савдой-технологӣ	- коркард ва татбиқи маҷмуи коммуникатсияҳои ҳамгироии маркетингӣ; - ташкил ва амалисозии самараноки назорат аз рӯи сифати молҳо ва хизматгузориҳо; - қабул, назорат, нигоҳдорӣ ва фурӯши молҳо ва ғ.
Таҳлилӣ	- ҷустуҷӯи иттилоот оид ба вазифаи додашуда, ҷамъоварӣ ва таҳлили маълумотҳо; - коркарди теъдоди маълумотҳои иқтисодӣ дар мувофиқа бо вазифаҳои гузошташуда, таҳлил, баҳогузорӣ, шарҳи натиҷаҳои бадастомада ва асосноксозии хулосаҳо ; - сохтани моделҳои стандартии назариявӣ ва эконометрикии равандҳо, падидаҳо ва объектҳои таҳқиқшаванда; - таҳлил ва шарҳи нишондиҳандаҳое, ки равандҳои иҷтимоӣ – иқтисодӣ ва падидаҳо дар сатҳи микро- ва макро; - тайёр кардани тафсириҳои иттилоотӣ, ҳисоботи таҳлилӣ; - гузаронидани муоинаҳои оморӣ, пурсишҳо; - назарсанҷиҳо ва коркарди натиҷаҳои онҳо ва ғ..
Фаъолияти ташкилӣ - идоракунии	- иштирок дар коркарди қаринаҳои (вариантҳои) қарорҳои идоракунии; - идоракунии ғаврии коллективҳо ва гурӯҳҳои хурде, ки барои татбиқи лоиҳаи аниқи иқтисодӣ ташаккул ёфтаанд; - иштирок дар тайёр кардан ва қабули қарорҳо оид ба масъалаҳои ташкили идоракунии ва муаммалгардонии фаъолияти хадамоти иқтисодӣ ва қисматҳои корхона ва ғ.
Соҳибкорӣ	- коркард ва татбиқи бизнес – нақшаҳои таъсиси тижорати нав; - ташкил ва пешбурди фаъолияти соҳибкорӣ ва ғ.
Лоиҳавӣ	- коркарди лоиҳаҳои муаммалгардонии равандҳои тижоратӣ ва инфрасохтори корхона; - коркарди ҳуҷҷатгузориҳои лоиҳавӣ; - иҷрои корҳо оид ба муаммалсозӣ ва батанзимдарории стратегияҳо ва мақсадҳои корхона ва ғ.
Илмӣ - таҳқиқотӣ	- омода намудани тафсириҳо, ҳисоботҳо, нашрияҳои илмӣ ва ғ.

** аз ҷониби муаллиф дар асоси сарчашмаҳои 103; 104; 105; 106; 107;108;108 коркард гардидааст*

Инчунин мехоҳем қайд намоем, ки доир ба қисмати зиёди тафсири навъҳо ва намудҳои фаъолияти касбии хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти олии касбии равияҳои иқтисодӣ, махсусан дар қисмати фаъолияти ҳисоббаробаркунӣ – иқтисодӣ, таҳлилӣ ва лоиҳавӣ метавон мафҳуми ИТ (иттилоотӣ - технологиро) ҳамроҳ кард. Чунин муқаррарот умуман, дар аксарияти Стандартҳои федералии давлатии таълимии таҳсилоти олии ФР пешбинӣ гардидааст.

Бо мақсади бадастории сатҳи лозимаи азхудкунии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ барои мувофиқат бо ҳалли дар чадвали 1.2. овардашудаи масъалаҳои касбӣ аз ҷониби иқтисодчӣ стандартҳои таълимии Руссия чунин пуркунандаи мазмуни таълими ихтисосҳои иқтисодиро пешниҳод менамоянд, ки дар натиҷаи он донишҷӯӣ тавонад масъалаҳои стандартии фаъолияти касбиро дар асоси фарҳанги иттилоотӣ ва библиографӣ бо истифодабарии технологияҳои иттилоотӣ – иртиботӣ ҳал намояд, ки ин бо дарназардошти талаботҳои асосии амнияти иттилоотӣ аз аҳамият холи нест [103].

Бо қадамҳои муайян муассисаҳои таҳсилоти олии бояд раванди таълими фанҳои иқтисодиро бо назардошти он ки ҳар як таълимгиранда дар давоми тамоми марҳилаи таълим бояд бо дастрасии фардии бемахдуд ба як ва ё якчанд системаҳои электронӣ – китобхонаӣ (китобхонаҳои электронӣ) ва муҳити электронии иттилоотӣ – таълимӣ таъмин гардад, бояд ба роҳ монанд. Системаҳои электронӣ – китобхонаӣ (китобхонаҳои электронӣ) ва муҳити электронии иттилоотӣ – таълимӣ бояд имконияти дастрасии таълимгирандаро аз дилхоҳ нуқтае, ки дар он дастрасӣ ба шабакаи иттилоотӣ – иртиботии «Интернет» мавҷуд аст, ҳам дар ҳудуди муассисаи таълимӣ ва ҳам берун аз он, таъмин намоянд [103; 104; 105; 106;

107;108;108].

Ҳамин тариқ, боз ду қисмати мазмуни таълими иқтисодии сатҳи муассисаҳои таҳсилоти олий (масъала оид ба шабакаи Интернет дар боло баррасӣ гардидааст) ба миён меоянд, ки хеле ғаёлона ба мақсаду вазифаҳои азхудкунии технологияҳои касбии компютерӣ аз ҷониби донишҷӯён таъсир мерасонанд. Ин қисматҳо муҳити иттилоотӣ – таълимии муассисаҳои таҳсилоти олии таълимӣ ва китобхонаҳои электронӣ мебошанд. Ҳардуи ин падида ба омили дуҷуми дар боло ишоратгардидаи парадигмаи истифодабарии касбии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ аз ҷониби донишҷӯёни равияҳои иқтисодӣ, маҳз «таъминоти техникӣ ва барномавии раванди таълимӣ» рабт доранд.

Муҳаққиқони муосир навъҳои гуногуни дарк ва шарҳи мафҳуми «муҳити иттилоотии таълим»-ро (МИТ) пешниҳод месозанд. Дар маънои том зерин мафҳуми МИТ дар низомии таълим маҷмуи пойгоҳи ягонаи маълумотҳо, технологияҳои муҳофизат ва истифодабарии онҳо; системаҳои иттилоотии телекоммуникатсионӣ, ки амаликунии мутақобилаи иттилоотӣ ва қонеъгардонии талаботҳои иттилоотии иштирокчиёни раванди таълимро (маъмурияти ташкилоти таълимӣ, омӯзгорон, таълимгирандагон, волидайн (намоёндаҳои қонунӣ), шарикони иҷтимоӣ) таъмин менамоянд, дар назар дошта шудааст [40].

Самти иқтисодӣ, ки ҳамчун асоси ғаёолияти касбии хатмкунандагон таъкид шудааст, дар заминаи ҷузъи технологияҳои иттилоотии он, қобилияти сохтан ва истифода бурдани моделҳои математикӣ барои тавсиф ва пешгӯии равандҳо ва падидаҳои молиявӣ иқтисодӣ, гузаронидани таҳлили миқдорӣ ва сифатии маъмуъҳои иқтисодӣ, мавҷуд будани усулҳои компютерии ҷустуҷӯ, ҷамъоварӣ ва коркарди иттилоот, иҷрои тафсири пурмазмуни натиҷаҳо зарурати ҷорӣ намудани мафҳуми салоҳияти

технологияҳои иттилоотиро ҳамчун ҷузъи салоҳияти касбӣ асоснок мекунад.

Мувофиқи ҳадафи мушаххаси таълими фанҳои дақиқ, концепсияи илмӣ таълими касбӣ ба технологияҳои иттилоотӣ барои хатмкунандагони самти иқтисодӣ асосёфта, ҳам ба принципҳои (усулҳои) умумии дидактикӣ ва ҳам ба принципҳое, ки дар ин ҷо мантики равиши салоҳият нишон додаем, асос ёфтааст:

- *усули таълими контекстӣ (қаринавӣ)* самти таълими математикиро ба заминаи касбӣ муайян мекунад, ки баррасии мундариҷаи таълими математикаро ҳамчун зерсистемаи мундариҷаи таҳсилоти касбӣ дар назар дорад ва имконият фароҳам меорад, ки мавзӯҳои аз ҷиҳати касбӣ муҳимро ҷудо намоед, барои омӯзиши бахшҳои назариявӣ ва амалии технологияҳои иттилоотӣ оқилона вақт ҷудо карда шавад;

- *усули муттасилӣ* аз он иборат аст, ки самти касбӣ таълими технологияҳои иттилоотӣ бояд тавассути ҳама шаклҳо ва усулҳои ташкилии таълим амалӣ карда шавад ва ҳавасмандии маърифатии хатмкунандагонро ба омӯختани ин фан ташаккул диҳанд, ин дар самти тамоюли шахс ба касби интихобкардааш вобаста аст;

- *усули таълими интегронидашуда* хусусияти байнифаннии ҳамҷоянамоии омодагии математикиро ошкор намуда, дар робитаҳои органикии фанҳои таълимӣ зоҳир мегардад, ки бо дарназардошти самт ва сатҳи таҳсилоти касбӣ тавассути моделсозии математикӣ ва технологияҳои компютерӣ амалӣ карда мешаванд;

- *усули афзалиятноки фаъолияти эҷодӣ* ба дарёфти таҷрибаи фаъолияти эҷодӣ аз ҷониби донишҷӯён бо мақсади ташаккули қобилияти мутобиқшавӣ ба ҳаёти ғайристандартӣ ва ҳолатҳои касбӣ равона карда шудааст ва рушди тафаккури эҷодии хатмкунандагонро таъмин менамояд.

Дарки боз ҳам маҳдуди системаи иттилоотӣ – таълимӣ, ки нисбати

мақсаду вазифаҳои таҳқиқоти мазкур истифода мегардад, онро ҳамчун таҷассуми раванди таълим дар муҳити иттилоотӣ шарҳ медиҳад. Назарияи умумии МИТ дар дохили системаи мазкур маводи банақшагирии мавзуотиро аз рӯи ҳар як курс ва маводи иловагиро нисбати барномаи таълимӣ, ки омӯзгор ҷойгир менамояд: тасвирҳои гипермедийӣ, маводи маълумотӣ, видео ва аудио файлҳоро ва харитаҳоро барои таҳлили таълимӣ ҷой медиҳад. Инчунин донишҷӯӣ низ метавонад дар ҳамин захираҳои электронӣ натиҷаҳои машқҳои хаттии иҷрокардааш, корҳои аттестатсионӣ, хониши матнро бо забони хориҷӣ, видеофилми ба наворгирифтааш, ҷадвали маълумотҳои озмоишиаш ва ғайраро ҷойгир намояд [71].

Омили дуҷуми муҳтавоии пуррасозии барномаи таълимии донишҷӯёни равияҳои иқтисодӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олӣ, ки ба азхудкунии ТКИИ мусоидат менамояд, ҷӣ хеле ки мо қайд намудем, китобхонаи электронӣ мебошад. Муттаҳидсозии китобхонаи анъанавӣ бо ТИИ-ии навин имконият дод то, ки фаъолияти китобхонаӣ – иттилоотиро ба сатҳи нав барорем. Имрӯз ба туфайли рушди технологияҳои иттилоотӣ – иртиботӣ яке аз таркиботи хатмии таркибии муассисаи муосири таълимии олии касбӣ мавҷудияти маҳз китобхонаи электронӣ мебошад, ки худ инъикосгари маҳзани маълумотҳо гардида, аз миллион ҷилдҳои электронӣ ва ҳуҷҷатҳои дорой мавзӯоти гуногун иборат мебошад. Китобхонаи электронӣ имрӯз системаи иттилоотӣ гардида, дар он фонди ҳуҷҷатҳои электронӣ нигоҳ дошта мешаванд, ки дар мувофиқа бо маҳакҳои муқарраршуда офарида шуда, барои истифодабарии ҷамъиятӣ таъин гардидаанд, инчунин ба он воситаҳои барномавӣ – техникӣ дохил мешаванд, ки имконияти нигоҳдорӣ ва истифодабарии фонди мазкурро фароҳам меоранд. Дар шароитҳои муосир нақши махсуси шабакаи «Интернет» дар рушд ва дастрасӣ ба китобхонаҳои гуногуни электронӣ ва сарчашмаҳои иттилооти китобхонаӣ махсус қайд карда мешавад [79].

Инчунин бояд қайд намуд, ки як қатор сарчашмаҳо китобхонаҳои электрониро дар таркиботи муҳити иттилоотӣ – таълимии муассисаҳои таҳсилоти олий ҷой додаанд.

Ақидаҳое, ки дар хориҷи дур дар самти омӯзиши мутахассисони соҳаи иқтисод дар муассисаҳои таҳсилоти олий оид ба мазмуни таълим дар самти азхудкунии ТКИИ аз ҷониби онҳо ҷой дорад, муҳим ба назар мерасад. Ҳамин тариқ, барномаи австралиягии таълими бакалаврҳо дар соҳаи иқтисод бо барномаи таълимии бакалавриат аз рӯи технологияҳои иттилоотӣ – иртиботӣ муттаҳид карда шудааст. Асосноксозии чунин мазмуни таълим аз он иборат аст, ки дар марҳилаи кунунӣ иқтисодчӣ гоёро, маълумотҳо ва моделҳоро истифода мебарад, то ки кори равандҳои иқтисодиро ошкор созад. ТИИ усулҳои амаликунии ҳуди иқтисодчиёро амиқан тағйир додаанд. Мутахассисони соҳаи мазкур, ки дорои малакаҳои ҷиддӣ дар соҳаи ТИИ мебошанд, қобилиятҳои таҳлилии ҳудро амалан беҳтар сохтаанд. Барномаҳои таълимии омӯзиши ТИИ-ро, ки донишгоҳҳои Австралия пешниҳод намудаанд, таҳассуснокии иқтисодӣ бо таъриб ба рушди малакаҳои таҳлилӣ муттаҳид месозад. Он ба пешниҳоди имконияти бадастории чунин ихтисоснокӣ равона карда шудааст, ки фароҳии калон ва имкониятҳои боз ҳам васеи бақортаъминкуниро таъмин месозад. Дар қисмати иттилоотӣ – иртиботии барномаи таълимӣ аз рӯи ихтисоси «Иқтисод» барномаи азхудкунии ихтисоси «Сатҳи касбии азхудкунии ТИИ» (ICT Professional) ҳатмӣ мебошад». Дар пайвасташавӣ бо ихтисоси асосӣ «бакалаври иқтисод» бадастории омодакунии касбӣ дар соҳаи ТКИИ ба донишҷӯён имконияти беҳтар дарк намудани масъалаҳо ва омилҳои иқтисодии ҳам миллӣ ва ҳам байналмилалӣ фароҳам мегардад, то ки муайян созанд, ки системаҳои макро ва микроиқтисодӣ чӣ гуна ташкил карда шудаанд ва чӣ гуна қарорҳо аз ҷониби шахсони алоҳида, ширкатҳо ва ҳукуматҳо дар ин ҷода қабул карда мешаванд.

Мақсади қисмати дараҷаи иқтисодии «бакалавр дар самти

технологияҳои иттилоотӣ ва иртиботӣ» - ба донишҷӯён фароҳам овардани имкониятҳо барои омӯзиши доираи васеи ҷанбаҳои ТКИИ ва омӯхтани донишу малакаҳо дар соҳаҳои гуногуни асосии истифодабарии ТКИИ барои пешравӣ дар мансаб дар тӯли ҳаёт мебошад. Дарачаи муттаҳидӣ дар самти иқтисод ва технологияҳои иттилоотӣ – иртиботӣ мавзуотро аз рӯи тамоми ҷанбаҳои ТКИИ пешниҳод месозад – аз соҳаҳои ғайритехникӣ ба монанди вижагиҳои талаботҳои иттилоотӣ ва ташкилотӣ ба ТКИИ то технологияҳои дастгоҳӣ, барномавӣ, шабакавӣ ва эҷодӣ, ки барои қонсгардонии ин талаботҳо, малакаҳои муошират, лоиҳакашӣ, коркард ва идоракунӣ истифода мегарданд, ки барои бавучудорӣ, татбиқ ва ҳамгироии қисматҳои ТКИИ зарур мебошанд. Дар ин самт мутахассисони кордони соҳаи ТКИИ фаъолият менамоянд, ки хислатҳои бозингарони тими ро дар донишҷӯён қатъӣ ва аниқ ташаккул медиҳанд, ки онҳо барои эҳтиёҷот, методҳо ва муносибатҳои тиҷорат ва ҷомеа равона карда шудаанд. Мазмуни таҳсилоти иқтисодӣ, махсусан дар соҳаи азхудкунии ТИИ, инчунин ба он равона карда шудааст, то ки ба донишҷӯён малакаву донишҳоеро пешниҳод созанд, ки ба онҳо имконияти бадастории вазифаҳои мувофиқро дар соҳаи касбии худ ва сарварони касбӣ шуданро баъд аз ба итмом расонидани таҳсил ва давом додани таҳқиқотҳои худро дар аспирантура дар соҳаи ТИИ фароҳам месозанд [130].

Дар баробари ин, мутахассисони хориҷи дур пуррасозии методологӣ ва назариявии барномаҳоро дар самти омӯзиши иқтисод дар муассисаҳои таҳсилоти олии барои мувофиқати онҳо ба вазифаҳои азхудкунии технологияҳои компюерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ дар чор қисмати асосӣ мубрам арзёбӣ менамоянд. Асоси ангезаи фишурдаи мазкурро ақида оид ба он ки ТИИ фишангҳои пурқувватерро пешниҳод месозанд, ки онҳо метавонанд омӯзиши донишҷӯёнро куллан тағйир дода, таркибашро ба вучуд меорад. Донишҷӯён бо ёрии ТИИ метавонанд фаҳмиши худро оид ба консепсияҳо ва мазмун дар тамоми соҳаҳои омӯзиш рушд ва намоиш

диҳанд. Инчунин хеле муҳим аст, ки таълимгирандагон истифодабарии самаранок ва бомасъулияти ТИИ-ро донанд ва ҳифзи худ ва маълумотҳои худро низ аз худ намоянд. Чор унсури қайдкардашуда инҳоянд:

- ба вучуд овардан;
- кунҷковӣ;
- иртибот;
- муҳофизат [129].

Ин чор мафҳумро, ки барои азхудкунии ТКИИ аз ҷониби донишҷӯён муҳим арзёбӣ мегарданд, ошкор намуда, бояд қайд намуд, ки «ба вучуд овардан» маънии ҷалби донишҷӯёнеро, ки ТКИИ-ро истифода менамоянд, ба бавучудории қарорҳои рақамӣ ва ҷавоб гуфтан ба проблемаҳо ва масъалаҳо дорад. ТКИИ барои бақайдгирии ғояҳо, нақшаҳо ва равандҳое, ки вазифаҳо ва ё қадамҳо аниқ менамоянд; ҳосил намудан ва идоракунии қарорҳои рақамӣ дар ҷавоб ба проблемаҳое, ки дар натиҷаи ҷаъолияти таълимӣ ба миён меоянд ва ё ҷавоб додан ба талабот ва ё бо мақсадҳои эҷодӣ истифода бурда мешаванд [129].

«Кунҷковӣ». Таҳқиқот бо истифодабарии ТКИИ аз омӯзиши масъалаҳо аз рӯи ин ва ё он проблема, инчунин озмоишҳо ва қабули хавфҳо ҳангоми коркарди фаҳмиши нав аз ҷониби донишҷӯён иборат мебошад. ТКИИ-ро метавон барои таҳқиқи системаҳо ва рӯйдодҳо, ҷенкунии манфиатбахшии одамон, объектҳо ва ё системаҳо, мониторинги равандҳо ва иҷрои ҳисоббаробаркунӣ истифода кард. ТКИИ метавонанд бо таври визуалӣ (муоинашаванда) тафаккурро пешниҳод намуда, ба ақидаҳо равшанӣ андозанд, қонуниятҳо муайян намуда, муносибатҳо байни донишҳои нав ва мавҷуда ташаккул диҳанд [129].

«Иртибот». ТКИИ-ро метавон ҳангоми муоширати донишҷӯён дар муҳити онлайн истифода бурд, то ки ғояҳо ва маълумотҳои худро бо якдигар дида, муштаракона донишҳо мавриди истифодабарӣ қарор

диҳанд. Бояд меъёрҳо ва созишномаҳои мавриди истифода қарор дода шаванд, ки эҳтироми кормандон ва аудиторияро ҳалалдор насозанд [129].

«**Муҳофизат**». Унсури муҳофизат дар донишҷӯён эҳтироми амнияти шахсӣ ва ҳуқуқҳои дигаронро ҳангоми истифодабарии ТКИИ, меъёрҳоеро, ки маълумоти шахсиро ҳифз менамоянд, ташаккул медиҳад, ки онҳо моликияти шахсии дигарон, методҳои таъминоти амниятро эътироф намуда, мубодилоти бехатарии иттилоотро таъмин менамоянд [129].

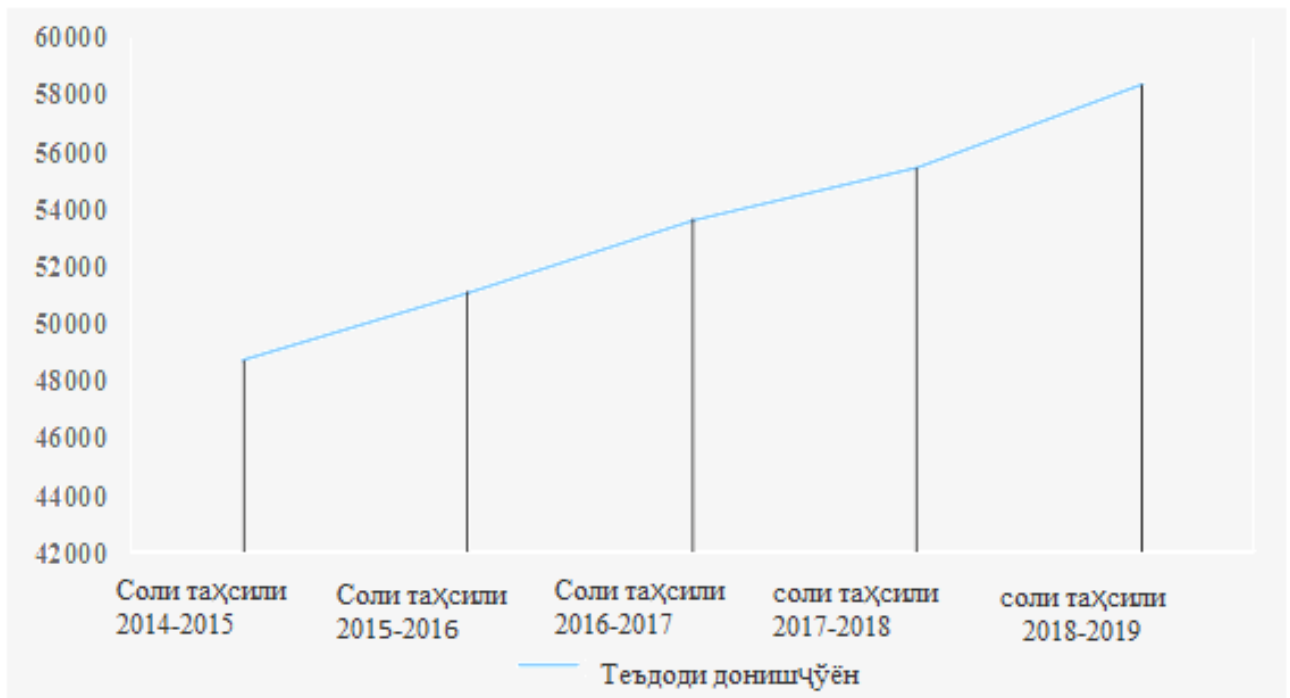
Ҳамин тариқ, мо мебинем, ки таҳсилоти олии иқтисодии дар воқеъ, мавҷуда аз ду қисмати муҳим иборат мебошад: якум, аз мувофиқати сатҳи азхудкунии ТКИИ аз ҷониби донишҷӯёни равияҳои иқтисодӣ бо дарназардошти талаботҳои касбӣ – техникӣ, ки ҳуди соҳаи иқтисод пешниҳод месозад (амалӣ кардани ҳисоббаробаркуниҳо, тартиб додани барномаҳо, тайёр намудани лоиҳаҳо) ва дуюм, ки дар он мазмуни омӯзиши азхудкунии донишҳои ТКИИ аз донишҷӯёни равияҳои иқтисодӣ аъзоёни ҷомеаи муосири иттилоотиро ташаккул медиҳад, ки онҳо дорои қобилиятҳои истифодабарии донишҳо дар соҳаи технологияҳои иттилоотӣ - компютерӣ барои кори тимӣ, ҷустуҷӯӣ ва таҳлили иттилоот, амалисозии иртибот ва азхудкунии донишҳо оид ба ҳифзи иттилоот мебошанд.

Дар донишҷӯёни равияҳои иқтисодӣ ташаккули қобилияти омӯзиши пайдарпай ва азхудкунии ҷанбаҳои нави технологияҳои иттилоотӣ ва иртиботӣ дар шароитҳои тағйирёбии доимии онҳо нақши назаррасро мебозад.

Маҳз ҳамин лаҳзаҳо нигоҳдории мувофиқати доимии мазмуни амалкунандаи таҳсилоти олии касбии иқтисодиро бо мақсаду вазифаҳои азхудкунии технологияҳои касбии компютерӣ ташаккул медиҳанд.

1.3. Вазъи воқеии раванди омӯзиши технологияҳои компютерӣ ба донишҷӯён-мутахассисони ояндаи равияҳои иқтисодӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Омӯзиши раванди оmodасозии мутахассисонро дар соҳаи иқтисод бо истифодабарии технологияҳои компютерӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии бояд аз муайянсозии сатҳи талаботи ихтисосҳои иқтисодӣ дар низоми таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон шуруъ намуд. Чун анъана, ихтисосҳои иқтисодӣ аз ихтисосҳои дархостӣ ва маъруф байни довталабони муассисаҳои таҳсилоти олии махсуб меёбанд. Аз рӯи маълумотҳои оморӣ дар соҳаи таҳсилоти олии касбӣ дар Тоҷикистон аз соли 2014 то соли 2019 шумораи донишҷӯёне, ки аз рӯи ихтисосҳои иқтисодӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии мамлакат таҳсил менамоянд, то 19,9% афзудааст. (расми 1.2.). Афзоиши миёнасоли тӯдоди донишҷӯёни ихтисосҳои иқтисодӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии мамлакат аз солҳои таҳсили 2014-2015 то солҳои таҳсили 2018-2019 4,6%-ро ташкил дод [55].

Расми 1.2. Тағйирёбии тӯдоди донишҷӯёни ихтисосҳои иқтисодӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз соли 2014 то соли 2019
(аз ҷониби муаллиф аз рӯи сарчашмаи 55 коркард гардидааст)

Дар солҳои 2018-2019 теъдоди донишҷӯёне, ки аз рӯи ихтисосҳои иқтисодӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳсил менамоянд, 58364 нафарро ташкил дод, ки ин 27,8%-ро аз шумораи умумии донишҷӯёни тамоми ихтисосҳои муассисаҳои таҳсилоти олии ҷумҳурӣ ташкил медиҳад [55]. Ҳамин тариқ, зиёда аз чоряки донишҷӯёни тамоми муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон эҳтимолан мутахассисони ояндаи соҳаҳои гуногун, ки бо иқтисод алоқаманданд, мегарданд.

Рақамҳои дар боло овардашуда оид ба зарурияти таваҷҷуҳи махсус нисбати омодаسازی мутахассисони рақобатпазири соҳаи иқтисод шаҳодат медиҳанд, ки бозори меҳнат ба онҳо эҳтиёҷ дорад. Ва қисмати ҷудонопазири ин навъи омодаسازی мутахассисони оянда азҳудкунии технологияҳои муосири компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ мебошад.

А.К.Бабиев далели болоравии талаботро ба ихтисосҳои иқтисодӣ ва идоракунии назар ба илмҳои табиӣ қайд менамояд. Ҳамин тариқ, соли 2013 шумораи доктарабони муассисаҳои таҳсилоти олии равияҳои физика, математика ва дигар фанҳои илмҳои табиӣ 1,5 – 2 нафарро барои 1 ҷой, лекин ихтисосҳои иқтисодӣ бошад, 5 нафарро барои як ҷой ташкил дод. Илова бар ин, дар давраи солҳои 2012-2015 дар робита бо боло рафтани талабот ба барномаҳои таълимии иҷтимоӣ – иқтисодӣ ва гуманитарӣ афзоиши бартариятноки шумораи муассисаҳои таҳсилоти олии равияи иҷтимоӣ – иқтисодидошта ба миён омад [5].

Чӣ хеле ки дар боло қайд гардид, раванди омодаسازی мутахассисони самтҳои иқтисодӣ барои кор бо ТКИИ дар доираи таҳсили онҳо дар муассисаҳои олии касбии таълимӣ аз ду омили муҳим асос меёбад: таъминоти техникий раванди таълим ва омӯзишу ташаккули малакаҳо ва салоҳиятҳои зарурӣ. Лекин аз рӯи ин мавқеъҳо дар парадигмаи таҳсилоти умумии олии касбӣ болосохте (надстройка) мавҷуд аст, ки мустақиман ба сатҳи рушди ҳарду омил таъсир мерасонад. Чунин болосохт (надстройка)

сиёсати давлатӣ дар соҳаи таҳсилот ба ҳисоб меравад, ки ба татбиқи технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ бевосита дар раванди таълим равона карда шудааст, инчунин сатҳи таваҷҷуҳ дар доираи ин сиёсат, ки ба ташаккули салоҳиятҳои ТКИИ дар донишҷӯён алоқаманд аст.

Қадамҳои асосии роҳбарияти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин самт инҳоянд: дар навбати аввал бояд ақидаҳои муҳаққиқ А.Р.Мирзоевро ба инобат гирифт, ки ӯ дар мадди аввали тағйиротҳо дар самти сатҳ ва сифати таҳсилоти пешниҳодгардида он амри воқеиро қайд менамояд, ки имрӯз муаммалгардонии низоми таҳсилоти олии Тоҷикистон дар ҳошияи тамоюлоти рушди фазои ҷаҳонии таҳсилотӣ амалӣ карда мешавад, ки бо Раванди Болонӣ робитаи зич дорад, ки гузариш ба стандартҳои он дар Тоҷикистон соли 2013 ба вуқӯъ пайваст [50].

Лекин раванди ба таҷдиди низоми таҳсилоти мамлакат равонакардашуда бо роҳи татбиқи воситаҳои иттилоотӣ – иртиботӣ ва технологияҳои компютерӣ ба он хеле пештар қорӣ карда шуда буд. Соли 2003 дар ҷумҳурӣ дар баробари як қатор ҳуҷҷатҳои лоиҳавӣ Стратегияи давлатии «Технологияҳои иттилоотӣ – иртиботӣ барои рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон» қабул гардид. Мақсади асосии стратегияи мазкур тайёри ва бозомӯзии кадрҳо дар соҳаи ТИИ барои воридшавии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба иқтисоди ҷаҳонии иттилоотӣ, инчунин гузориши як қатор масъалаҳо мебошад, ки ба:

- иттилоотикунони соҳаи таълим ва менеҷменти донишҳо, таъмини саводнокии умумии компютерӣ, коркард ва татбиқи стандартҳои таълимии омӯзиши информатика дар муассисаҳои таҳсилотии тамоми сатҳҳо, татбиқи технологияҳои компютерикунонидашудаи таълим;
- рушди захираҳои инсонӣ, иқтидори кадрӣи сектори ТИИ, рушди таҳсилоти касбии бисёрсатҳа дар соҳаи ТИИ бо баҳисобгирии бозори меҳнат;

- тағйирёбии тамоми маҷмуи таъминоти меъёрӣ – ҳуқуқӣ ҳангоми гузариш ба сохторҳои нави таҳсилотӣ;

- татбиқи низоми таҳсилоти кушода (фосилавӣ) бо истифодабарии технологияҳои фосилавии таълимӣ дар ҳамаи сатҳҳо, коркарди банкҳои нави донишҳо дар асоси комплексҳои электронии таълимӣ – методӣ, китобхонаҳои махсусгардонидашудаи электронӣ равона карда шудаанд [14].

Мувофиқан, тағйиротҳои зарурӣ дар ҳуҷҷатҳои низ инъикос ёфтаанд, ки ба таҳсилоти олии касбӣ бевосита дахл доранд. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҳсилоти олии касбӣ ва таҳсилоти касбии баъд аз муассисаи олии таълимӣ» дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ истифодабарии ройғони китобхонаҳои электронӣ, технологияҳои иттилоотӣ – иртиботӣ, шабакаи Интернет, фондҳои иттилоотии муассисаҳои таҳсилоти олиро аз ҷониби донишҷӯён муқаррар намуд [24]. Дар навбати худ, «Стандарти давлатии таҳсилоти касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» шакли фосилавии таълимро бо истифодабарии технологияҳои иттилоотӣ – иртиботӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ татбиқ менамояд, ки дар шакли азхудкунии пурраи талаботҳои барномаи таълимии таҳсилоти олии касбӣ иҷозат дода шудааст [15].

Ба сифати ҷорисозии фарогири ТКИИ ба низоми таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2012 «Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020» қабул гардид, ки дар доираи он оид ба зарурияти фароҳамории шароитҳои мусоид барои васеъсозии шабакаи технологияҳои иттилоотӣ суҳан мерафт. Инчунин дар он амалисозии чунин қадамҳо ба монанди коркард ва қабули Консепсияи истифодабарии технологияҳои иттилоотӣ дар раванди идоракунии низоми маориф ва фаъолияти таълимӣ ва таъсиси Маркази технологияҳои иттилоотӣ ва иртиботӣ дар низоми маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон қайд гардидааст.

Дар зимни ин қайд гардидааст, ки дар он сурат татбиқи

технологияҳои нави иттилоотӣ – иртиботӣ дар низоми маориф на танҳо бо норасоии маблағ, кормандони баландхтисоси соҳаи педагогика ва техника, инчунин бо масоили таъминоти таҷҳизоти компютерӣ, махсусан дар муассисаҳои таҳсилоти касбии томактабӣ ва ибтидоӣ, инчунин таъминот бо қувваи барқ ва имконияти пайвастанавӣ ба шабакаи Интернет дар аксарияти маҳалҳои аҳолинишини деҳоти ҷумҳурӣ боздошта мешуд [54].

Дар робита бо ин ки Стратегия зарурияти ташаккули низоми нави таҳсилоти олиро дар дохили Ҷумҳурии Тоҷикистон на дар асоси донишҳо, балки муносибати салоҳиятнок қайд менамояд, он гоҳ барои рушди малакаҳо ва салоҳиятҳои зарурӣ дар доираи таҳсилоти олии касбӣ амалисозии чунин чораҳо пешниҳод мегардад:

- дастгирӣ ва рушди барномаҳои инноватсионии касбии таълимӣ ва технологияҳо;
- мукамалгардонии базаи моддӣ – техникӣ бо мақсади таъмини талаботҳои Стандарти давлатии таҳсилот дар бахши тайёр намудани кадрҳо;
- таъсис ва рушди пойгоҳи маълумотҳо оид ба воситаҳои электронии таълим дар дастрасии кушод;
- афзункунии ҳиссаи фаъолияти мустақилонаи донишҷӯӣ дар азҳудкунии барномаи таълимӣ, аз ҷумла дар асоси истифодабарии васеи захираҳои иттилоотӣ ва ТИИ.

Стратегия то соли 2020 дар асоси шарикии давлат ва сектори хусусӣ муҷахҳазгардонии муассисаҳои таҳсилоти касбиро бо захираҳои иттилоотӣ ва нуқтаҳои дастрасӣ ба шабакаи Интернет пешбинӣ намудааст [54].

Ҳамин тариқ, мо саъю қўшиши давлатро дар самти таҷдиди низоми таҳсилоти олии касбӣ дар умум ва ба роҳ мондани он дар самти технологикунонӣ ва иттилоотикунонӣ бо мақсади беҳтар сохтани сифати

омодасозии мутахассисони оянда (аз ҷумла, дар соҳаи иқтисод) ва рақобатпазирии онҳоро дар бозори меҳнат мушоҳида менамоем.

Таҳлили вазъи воқеии мучахҳазгардонии муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо техникаи лозима дар самти амалисозии оمودасозии мутахассисон дар соҳаи иқтисод барои азхудкунии ТКИИ бо тарзи зерин ба назар мерасад.

Ҳисоботи як қатор муассисаҳои таҳсилоти олии ҷумҳурӣ, инчунин як қатор муассисаҳои таълимии дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси муносибатҳои байналмилалӣ амалкунандаро омӯхта, мо метавонем қайд намоем, ки аксарияти онҳо дорои таҷҳизоти олий ва ТИИ-ии баландсифат мебошанд, ки ин нишондиҳандаи хуби ба роҳ мондани раванди таълим арзёбӣ мегардад. Ба маҳакҳои вижагиҳои техникдошта, ки барои ташаккули малакаву салоҳиятҳои донишҷӯён дар истифодабарии ТКИИ (аз ҷумла, донишҷӯёни равияҳои иқтисодӣ) заруранд ва дар зербоби зерин ва зербобҳои пешин оварда шудаанд, таъия намуда, ба категорияҳои баррасишавандаи мо чунин категорияҳо, ба монанди:

- миқдори компютерҳои таълимӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олий;
- бартарии пайвастшавӣ ба шабакаи Интернет;
- бартарӣ ва истифодабарии барномаҳои электронии мултимедӣ дар раванди таълим;
- бартарии китобхонаи электронӣ ворид карда шудаанд.

Ҳамин тариқ, натиҷаҳои таҳқиқот оид ба вазъи соли таҳсили 2016-2017 инҳоянд (ҷадвали 1.3.)

Ҷадвали 1.3.

Вазъи мучахҳазгардонии техникий муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ташаккули малакаву салоҳиятҳои истифодабарии ТКИИ–ии донишҷӯён*

Муассисаҳои таҳсилоти	Миқдори	Бартарии	Барномаҳои	Пайвастшавӣ
-----------------------	---------	----------	------------	-------------

олӣ	компютерҳои таълимӣ	китобхонаҳои электронӣ	электронии таълимӣ	ба шабакаи Интернет
Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон (ДДТТ)	292	+	+	+
Донишгоҳи давлатии аграрии Тоҷикистон ба номи Ш.Шотемур (ДДА)	524	+	+	+
Донишкадаи технология ва менеҷменти инноватсионӣ дар шаҳри Кӯлоб (ИТМИ)	100	+	+	+
Донишкадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар ш.Хучанд (ИИСДДТТ)	289	+	+	+
Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав (ДДБ)	390	+	+	+
Донишкадаи политехникии Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ба номи М.С.Осимӣ дар ш.Хучанд (ИПДТТ)	1295	+	+	+
Донишкадаи омӯзгории Тоҷикистон дар шаҳри Панҷакент (ДОТ)	182	+	+	+
Филиали Донишгоҳи давлатии Москва ба номи М.В.Ломоносов дар ш.Душанбе (ФДДМ)	139	+	+	+
Филиали Донишгоҳи	96	+	+	+

миллии таҳқиқоти Москва «МИСИС» дар шаҳри Душанбе Донишгоҳи славянии Россия ва Тоҷикистон (ДСРТ)	Маълумот нест	+	+	+
---	------------------	---	---	---

** (аз ҷониби муаллиф дар асоси сарчашмаҳои 43-48 ва 57 коркард гардидааст)*

Аз ҷадвали 1.3. бармеояд, ки дар умум, муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои пойгоҳи технологӣ (дар намуди компютерҳо), китобхонаҳои электронӣ, маҷмуаҳои электроники таълимӣ ва дастрасӣ ба шабакаи Интернет мебошанд, ки ин аслан асоси техники омӯзиши технологияҳои компютери аз ҷониби донишҷӯён, аз ҷумла донишҷӯёни равияҳои иқтисодӣ ташкил медиҳад.

Ғайр аз ин, дар қисмати таъминоти техники оморасозии донишҷӯён ба азхудкунии малакаҳои истифодабарии ТКИИ татбиқ ва бартарии захираҳои электроники таълимиро (дар навбати аввал, захираҳои электроники таълими кушода, яъне онҳое, ки дар дастрасии озод мебошанд) нисбат додан мумкин аст. Дар алоқа бо ин, бояд он далелро қайд намуд, ки проблемаҳои молиявӣ дар низоми маорифи ҷумҳурӣ ба наشري маводи таълимӣ – методӣ дар шакли қоғазӣ таъсири манфӣ расонданд. Бинобар ин, дар оғози ҳазорсолаи нав - асри XXI аксарияти муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ба истифодабарии намунаҳои электроники китобҳои дарсӣ гузашта, ҳамин тариқ китобхонаҳои электрониро таъсис доданд.

Рушди фаъоли захираҳои кушодаи таълимӣ дар Тоҷикистон дар соли 2015 оғоз гардид. Дар ин давра бо ташаббуси ташкилоти ҷамъиятии «Маркази технологияҳои иттилоотӣ - иртиботӣ» (Маркази ТИИ) бо дастгирии Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон ва бо дастгирии молиявии Институти «Ҷомеаи кушод» – Бунёди мусоидат дар

Тоҷикистон лоиҳаи махсус роҳандозӣ гардид, ки мақсади асосии он афзоиши миқдори маводи таълимӣ ва илмӣ дар дастрасии кушода дар шабакаи Интернет барои истифодабарӣ дар низоми таҳсилоти Ҷумҳурии Тоҷикистон гардид. Лоиҳа оид ба таъсис ва рушди захираҳои кушодаи омӯзишӣ (ЗКО) дар якҷанд марҳила амалӣ карда мешуд. Марҳилаи якуми ташаббуси зерин аз ба кор андохтани ЗКО дар пояи панҷ муассисаи таҳсилоти олии ҷумҳурӣ иборат буд: Донишкадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода, Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни, Донишкадаи сайёҳӣ, соҳибкорӣ ва хизмат, Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А.Рӯдакӣ ва Институти идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Дар муассисаи таҳсилоти олии озмоишӣ барои омӯзгорон оид ба таъсиси ЗКО тренинг ва маҳорати касбӣ гузаронида шуд. Соли 2016 дар асоси натиҷаҳои мусбӣи лоиҳаи озмоишӣ қарор оид ба вусъати ташаббусҳои ЗКО дар минтақаҳои мамлакат ба фарогирии донишгоҳҳо дар шаҳрҳои Хучанд ва Хоруғ қабул гардид. Дар натиҷа, онлайн – заминаро ЗКО-и нав аз рӯи чунин фанҳо, ба монанди химия ва физика, таърих ва ҳуқуқ, тиҷорат ва иқтисод, фаъолияти бонкӣ, маркетинг, забонҳои барномасозӣ ва ғ. мукамал намуданд. Бояд қайд намуд, ки аксарияти захираҳои кушодаи омӯзишӣ (ЗКО) бо забони миллии тоҷикӣ тартиб дода шудаанд [4].

Маълумотҳои дар дастбуда имконият медиҳанд, ки оид ба воҳидҳои мавҷудаи иттилоотии маводи таълимӣ як қатор муассисаҳои таҳсилоти олии ш.Душанбе хулосабарорӣ намоем, ки дар онҳо омӯзиш аз рӯи ихтисосҳои иқтисодӣ низ гузаронида мешавад. Ҳамин тариқ, аз рӯи вазъи соли 2017, дар китобхонаи электронии Донишгоҳи технологии Тоҷикистон қариб 470 ҳазор адад маводи таълимӣ ҷамъоварӣ гардидааст; фонди китобхонаи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон зиёда аз миллион номгӯи китобҳо, диссертатсияҳо ва дигар нашрияхоро дар намуди электронӣ ташкил медиҳад; китобхонаи электронии Донишгоҳи аграрии Тоҷикистон

зиёда аз 8860 китоб ва 5104 лексияҳои электронии омӯзгоронро бо забони тоҷикӣ фаро мегирад [4].

Афсус, ки мушкилоти дастрасӣ ба омори марказонидашудаи теъдоди маводи таълимии электронӣ дар китобхонаҳои муассисаҳои таҳсилоти олии мамлакат, шумораи компютерҳо ва техникаи дигар ҳам дар сатҳи давлатӣ ва ҳам дар сатҳи муассисаҳои таҳсилоти олии таҳлили амиқи мавзуоти мазкурро имконнопазир мегардонад.

Натиҷаҳои таҳқиқи вазъи таъминоти техникий таҳсилоти олии касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва омодагории он ба истифодабарии ТИИ аз ҷониби Иттиҳоди минтақавӣ дар соҳаи алоқа аз он шаҳодат медиҳанд, ки аксарияти муассисаҳои таҳсилоти олии мамлакат қобилияти ҳалли проблемаҳои техникро, ки бо компютерҳо алоқаманданд, аз ҳисоби 90% захираҳои дохилии махсуси (хусусӣ) худ доранд ва танҳо дар ҳолатҳои таъҷили мутахассисони берунаро даъват менамоянд. Тамоми донишгоҳҳо бо воситаҳои алоқа, аз ҷумла компютерҳо, планшетҳо, ноутбукҳо, телевизорҳо, алоқави видеоконференсия, прожекторҳо ва «тахтаҳои сафеди синфӣ» (таҷҳизоти проексионӣ барои презентатсияҳо) дар ин ва ё он андоза муҷахҳаз гардонидани шудаанд [74].

Лекин ба нишондиҳандаҳои некбинона нигоҳ накарда, ҳолати умумии имкониятҳои техникӣ ва муҷахҳазгардонии муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ дорои як қатор проблемаҳо мебошад.

Дар таҳқиқоти худ, ки ба механизмҳои рақобатпазирии муассисаҳои таҳсилоти таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида шудааст, А.К. Бабиев қайд менамояд, ки ба вазифаи гузошташудаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ташаккули асосҳои иқтисоди инноватсионӣ ва зарурияти гузариш ба модели индустриалӣ – аграрии рушди мамлакат нигоҳ накарда, инфрасохтори таълимии ҷумҳурӣ ба иҷрои ин вазифа мувофиқат наменамояд [5, 88].

Дар мувофиқа бо як қатор хулосаҳои ҳисоботи таҳлилий аз рӯи

захираҳои кушодаи таълимии Тоҷикистон, татбиқ ва истифодабарии ТИИ дар раванди педагогии муассисаҳои таҳсилоти олии ҚТ дар аксарияти ҳолатҳо ба таври ғайримуташаккил амалӣ мегардад. Муаллифони ҳисобот инро дар мавҷуд набудани пойгоҳи ягонаи назариявӣ – методологии истифодабарии ТИИ дар системаи муассисаҳои таҳсилоти олии мамлакат арзёбӣ мекунад. Оқибати ин ба мавҷудияти як қатор проблемаҳо оварда мерасонад – аз проблемаҳои инфрасохторӣ, ки бо мучахҳазгардонии техникӣ алоқаманданд, то дидактикӣ, ки бо оmodасозии бевоситаи донишчӯён барои истифодабарии ТКИИ алоқаманданд [4, 15].

Аз маводи таҳқиқоти дар боло ишоратгардидаи ташкилоти Иттиҳоди минтақавӣ дар соҳаи алоқа бармеояд, ки ба корҳои гузаронидашуда дар самти беҳтар сохтани таъминоти технологияи муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон нигоҳ накарда, вазъият дар Таҳсилоти электронӣ дар сатҳи паст қарор дорад ва аз ин ҷиҳат низоми таҳсилоти олии касбии мамлакат аз бисёр самтҳои дигар қафо мемонад. Илова бар ин, контенти таҳсилотӣ ва маводи зарурии электронии таълимӣ – омӯзишӣ ба таври кофӣ инкишоф наёфтааст. Нишондиҳандаи сатҳи рушди «Таҳсилоти электронӣ» дар Тоҷикистон ба 4.15 бо нишондиҳандаи миёна дар ҳудуди Иттиҳоди Давлҳои Муштарак муштарак ба 4.64 ва максимуми 5.8 баробар аст [74].

Лекин тамоми лаҳзоти мусбӣ ва манфии таъминоти системаи таҳсилоти олии касбиро дар мамлакат объективона баҳогузорӣ намуда, мо онро барои оmodасозии донишчӯёни самти иқтисодӣ дар азхудкунии малакаҳои истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ барои фаъолияти касбиашон кофӣ арзёбӣ менамоем.

Омили дигари муҳимми раванди омӯзиши технологияҳои компютерӣ аз ҷониби мутахассисони равияҳои иқтисодӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ташаккули малакаву салоҳиятҳои зарурӣ дар онҳо мебошад. Ин амал махсусан бо ҷанбаи методӣ-дидактикии масъалаи

омодасозии донишҷӯёни равияи иқтисодӣ алоқаманд аст.

Асоси таҳқиқи масъалаи мазкурро омӯзиши барномаҳои таълимии ихтисосҳои асосии иқтисодии бакалавриат ташкил медиҳад, ки онро дар аксарияти муассисаҳои таҳсилоти равияи иқтисодӣ ва ғайрииқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон меомӯзанд. Ихтисосҳои асосии ин навъ инҳоянд:

- баҳисобгирии бухгалтерӣ ва аудит;
- молия ва қарз;
- иқтисоди ҷаҳон;
- менечмент.

Илова бар ин, дар муассисаҳои таҳсилоти олии равияҳои гуногун омӯзиши ихтисосҳои иловагии равияи иқтисодӣ, ба монанди: муносибатҳои байналмилалӣ иқтисодӣ, андозбандӣ, омор ва ғайра ба назар мерасанд. Лекин асоси ин ихтисосҳоро чор номгӯи ихтисосҳои дар боло номбаршуда ташкил медиҳанд.

Натиҷаи таҳқиқоти гузаронидашуда доир ба муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон маълумотҳои зерини мутавасситро ба миён оварданд. Бо ҳисоби миёна аз рӯи муассисаҳои таҳсилоти олии мамлакат:

- Ба ҷадвали фаннии ихтисосҳои навъи молия ва қарз 64 фан ворид карда шудааст, ки аз онҳо 42 фан ҳатмӣ ва 22 фан интиҳобӣ мебошанд;
- Ба ҷадвали фаннии ихтисосҳои навъи баҳисобгирии бухгалтерӣ ва аудит 64 фан ворид карда шудааст, ки аз онҳо 42 фан ҳатмӣ ва 22 фан аз рӯи интиҳоб мебошад;
- Ба ҷадвали фаннии ихтисосҳои навъи менечмент 72 фан ворид карда шудааст, ки аз онҳо 46 фан ҳатмӣ 26 фан аз рӯи интиҳоб мебошад;
- Ба ҷадвали фаннии ихтисосҳои навъи иқтисоди ҷаҳон 64 фан ворид карда шудааст, ки аз онҳо 42 фан ҳатмӣ ва 22 фан аз рӯи интиҳоб мебошад [88 - 94].

Ба фаровонии фанҳо дар чор самти ишоратгардида нигоҳ накарда,

соатҳои ками омӯзишӣ ба коркарди малакаҳои донишҷӯён дар истифодабарии ТКИИ дар фаъолияти касбиашон чудо карда шудааст.

Таҳқиқи барномаҳои таълимии ишоратгардида нишон дод, ки амалан дар тамоми самтҳои таҳсилоти иқтисодӣ дар курсҳои якуми муассисаҳои таҳсилоти олии ягон навъи фан вучуд надорад, ки бо омӯзиши ибтидоӣ ва ҷорӣ кардани технологияҳои компютерӣ ва ё иттилоотӣ – иртиботӣ алоқаманд бошад. Аз суҳбати муаллифи таҳқиқоти мазкур бо намояндагони идораҳои таълими муассисаҳои таҳсилоти олии мамлакат бармеояд, ки ин бо баҳисобгирии он ки довталабон ҳангоми дохил гардидан ба ихтисосҳои равияҳои иқтисодӣ аллакай омодаанд ва аз салоҳиятҳои ибтидоӣ дар соҳаи ТКИИ бархурдор мебошанд, алоқаманд аст. Ва чунин тайёриро онҳо бояд дар доираи таҳсилоти умумии мактабӣ ба даст оранд. Лекин, дар аксарияти ҳолатҳо, чунин тахминҳо собит намегарданд ва довталабон, махсусан аз маҳалли деҳот, дорони малакаву салоҳиятҳои қонеъкунандаи кор бо технологияҳои компютерӣ намебошанд.

Дар доираи барномаҳои таълимии муассисаҳои таҳсилоти олии, дар чунин самтҳо, ба монанди молия ва қарз, инчунин баҳисобгирии бухгалтерӣ, аудит ва иқтисоди ҷаҳон ба қисмати ҳатмии барномаи таълимӣ чунин фанҳо, ба монанди математикаи олии, омор ва информатикаи иқтисодӣ ворид карда шудаанд. Барномаи таълимии математикаи олии оmodасозии донишҷӯйро барои истифодабарии ТКИИ дар фаъолияти ояндаи касбии ӯ пешбинӣ наменамояд. Аз ҷумла, омор низ, ки барои ин фан ба ҳисоби миёна 54 соати академии лексияҳо, 54 соати академии корҳои амалӣ ва 198 соати академӣ барои корҳои мустақилонаи донишҷӯён чудо карда шудааст, ки ин ба донишҷӯён тасаввуроти сатҳиро оид ба истифодабарии технологияҳои компютерӣ ҳангоми коркарди маълумотҳои оморӣ медиҳад.

Амалан, фанни ягонае, ки бо ТКИИ дар иқтисод алоқаманд аст, информатикаи иқтисодӣ маҳсуб меёбад (дар муассисаҳои гуногуни

тахсилоти олі номгӯи қаринавии ин фан дида мешавад). Лекин курси мазкур низ аллакай бартари салохиятҳои муайяни донишҷӯи муассисаҳои таҳсилоти олиро дар соҳаи технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ дар назар дорад. Алалхусус, дар баъзе ҳолатҳо ба қисмати курсҳои «вариантивӣ» дохил мегардад [88- 94].

Таъиноти фанни мазкурро таҳқиқ намуда, ошкор намудем, ки мақсади таълими донишҷӯён дар доираи он ташаккули донишҳо дар бораи меъёрҳои сохтор ва амалисозии мошинаҳои ҳисоббарор, ташкили равандҳои ҳисоббаробаркунӣ дар компютерҳои фардӣ ва алгоритмкунии онҳо, таъмини барномавии компютерҳои фардӣ ва шабакаҳои компютерӣ, инчунин истифодабарии самараноки технологияҳои муосири иттилоотӣ - иртиботӣ дар фаъолияти касбӣ мебошад. Вазифаи фанни информатикаи иқтисодӣ - омӯзиши асосҳои назариявии информатика ва бадастории малакаҳои истифодабарии системаҳои таҷрибавии коркарди маълумотҳои иқтисодӣ ва системаҳои барномасозӣ барои компютерҳои фардӣ ва шабакаҳои маҳдуди компютерӣ мебошад. Мақсади асосии курс аз он иборат аст, ки иқтисодчиёни оянда ҳамчун истифодабарандагони системаҳои иттилоотии корхонаҳо ва ташкилотҳо дар соҳаҳои гуногуни фаъолият дар шароитҳои рушди босуръат ва ивазшавии технологияҳои компютерӣ фаъолият карда тавониста, ҳангоми роҳандозӣ ва рушди системаҳои иттилоотии корхонаҳо ва ташкилотҳо гузоришгарони моҳири вазифаҳо гардида, талаботҳоро аниқ ифода карда тавонанд, қарорҳои лоиҳавии пешниҳодгардидаро бо қарорҳои баҳогузори намоянд. Танҳо дар асоси истифодабарии самараноки захираҳои иттилоотӣ (маълумотҳо ва воситаҳои коркарди онҳо, ки аз технологияҳои муосири иттилоотӣ асос ёфтаанд) идоракунии оқилона, қабули дурусти қарорҳо ва рушди самараноки корхона вобастагӣ дорад. Таълими фанни информатикаи иқтисодӣ дар асоси робитаҳои байнифаннии информатика, иқтисод ва фанҳои риёзӣ ба роҳ монда мешавад. Барои азхудкунии фанни мазкур

гузаштани чунин курсҳо, ба монанди информатика, назарияи иқтисод, омор зарур аст [70; 21].

Новобаста аз он ки ба омӯзиши курси мазкур донишҷӯён ба таври кофӣ омода нестанд, ба он 18 соати академӣ барои лексияҳо, 10 соати академӣ барои машғулиятҳои амалӣ ва 36 соати академӣ барои корҳои мустақилона ҷудо карда шудааст [88 - 94]. Аён аст, ки дар ин муҳлати хеле кӯтоҳ азхудкунии барномаи фанни информатикаи иқтисодӣ бе доштани малакаҳои муайяни кор бо компютер имконнопазир аст.

Аз мусоҳиба бо омӯзгорони фанҳое, ки бо информатикаи иқтисодӣ алоқаманд, маълум гашт, ки дар як қатор ҳолатҳо вақти зиёди таълимиро онҳо ба фаҳмондадихии асосҳои истифодабарии барномаҳои амалии таъиноти офисидошта (MS Office) сарф менамоянд.

Дар самтҳои иқтисодӣ, ба монанди навъи баҳисобгирии бухгалтерӣ ва аудит, ба сифати фан аз рӯи интихоб курс оид ба системаи амалиёти баҳисобгирии 1С-муҳосибот мавҷуд аст. Лекин ба ин ҳам 16 соати лексионии академӣ, 8 соати амалӣ ва 36 соати академӣ барои кори мустақилонаи донишҷӯён ҷудо карда шудааст [89].

То дараҷаи муайян ин масъала дар таълими ихтисоси «менеджмент» хуб ба роҳ монда шудааст. Дар барномаҳои таълимии самти мазкур чунин фанҳо, ба монанди математика (ба ҳисоби миёна 46 соати академӣ барои машғулиятҳои лексионӣ, 32 соати академӣ барои машғулиятҳои амалӣ ва 102 соати академӣ барои корҳои мустақилона), «информатика» (ба ҳисоби миёна 24 соати академии лексионӣ, 16 соати академии амалӣ, 54 соати академӣ барои корҳои мустақилона), технологияҳои иттилоотӣ дар менеджмент ба ҳисоби миёна 44 соати академии лексионӣ, 30 соати академии амалӣ ва 150 соати академӣ барои корҳои мустақилона) ба мушоҳида расидаанд [91; 95].

Бояд қайд намуд, ки мушкилоти дастрасӣ ба пуррагии нақшаҳои таълимӣ ва барномаҳои корӣ аз рӯи самтҳои асосии иқтисодӣ, ки аз рӯи

онҳо дар муассисаҳои таҳсилоти таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон раванди таълим ба роҳ монда шудааст, имконияти таҳлили пурра ва объективонаи вазъияти бо омӯзиши асосҳои технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботии мутахассисони оянда алоқамандро дар соҳаи иқтисод намедихад. Маълумотҳо ва хулосаҳои дар боло овардашударо метавон бо сифати нуқтаи асосӣ барои таҳқиқотҳои минбаъда, инчунин ишорати проблемаҳои мавҷуда дар самти таҳқиқшаванда мавриди истифода қарор дод.

Ба интиҳобӣ ва ҷузъӣ будани маълумотҳои коркардгардида нигоҳ накарда, метавон оид ба нуқсонҳо дар омӯзиши салоҳиятҳои назариявии хатмкунандагоне, ки ба ихтисосҳои иқтисодӣ довталаб мебошанд, инчунин норасоӣ дар гузориши ғаннии таълими донишҷӯёни шӯъбаҳои иқтисодии ТКИИ ва ташаккули малакаҳои мувофиқ дар онҳо сухан кард. Тасдиқи амалӣ ва ё раддияи хулосаҳои ишоратгардидаи таҳқиқи барномаҳои таълимиро метавон ҳангоми пурсиши як қатор довталабон ва донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти оӣ нисбати азхудкунии малакаҳои кор бо ТКИИ, ки дар поён оварда шудааст, ба даст овард.

Хулосаи боби 1

- Ҷорисозии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ дар низоми таълимӣ ба таҳаввулоти он овардарасониданд. Рушди системаҳои муосири истеҳсолот ва дастовардҳои илмӣ низ зарурияти баландбардории талаботҳоро нисбат ба сатҳи дониш ва гуногуншаклии салоҳиятҳои мутахассисони муосир дар соҳаи иқтисод тақозо менамоянд.

- Дар муассисаҳои таҳсилоти олии муосир ғайр аз салоҳиятҳои анъанавӣ боз як қатор салоҳиятҳои нав ба миён омаданд, ки мутахассиси замонавии соҳибкасб бояд дорои ин салоҳиятҳо бошад. Байни ин салоҳиятҳо метавон салоҳияти иртиботӣ (маҳорати дарки мафҳум),

автоматизатсионӣ (қобилият ба худомӯзӣ), иҷтимоӣ (маҳорати кор дар коллектив) ва ғ. номбар кард. Ҷойгоҳи махсусро салоҳияти иттилоотии мутахассис, ба монанди маҳорат ва азхудкунии технологияҳои нави иттилоотӣ ишғол менамояд.

- Зарурияти татбиқи технологияҳои компютерӣ ба раванди оmodасозии касбии мутахассисони соҳаи иқтисод бо афзуншавии суръати мураккабгардии равандҳои технологӣ, зарурияти коркарди анбӯҳи бузурги маълумотҳо, бо мақсади истифодабарии натиҷаи таҳлил барои қабули қарорҳои самаранок, инчунин бартарии проблемаи «кухнашавии» босуръати донишҳо дар доираи ҷомеаи аз ҷиҳати технологӣ рушдёфта шартнок гардидааст.

- Ҳамин тариқ, суҳан оид ба татбиқи технологияҳои иттилоотии таълимӣ (ТИТ) дар раванди оmodасозии мутахассиси ояндаи соҳаи иқтисод меравад, ки намудҳои нави салоҳиятнокӣ он – саводнокии ТИИ ва салоҳиятнокӣ ТИИ-ро ташаккул менамоянд.

- Мақсади асосии истифодабарии технологияҳои компютерӣ барои ташаккули салоҳиятҳои ТИИ дар иқтисодчиёни оянда дар доираи таҳсилоти олии касбӣ оmodасозии амалии онҳо ба ҳалли масъалаҳои касбӣ бо ёрии технологияҳои иттилоотӣ мебошад.

- Компютерикунонии таҳсилоти иқтисодӣ дар доираи муассисаҳои таҳсилоти олии таълими фанҳои бунёдии иқтисодӣ бо истифодабарии системаи дастгирӣ ва рушди ин самт асос меёбад.

- Технологияҳои мултимедӣ, ки ба доираи гузаронидани машғулиятҳо ворид карда шудаанд, намоиши пурра ва возеҳи дастовардҳои мавҷударо дар ин ва ё он самт имконпазир намуда, истифодаи воситаҳои барномавӣ бо мақсади назорати донишҳои бадастомада ба донишҷӯён имконияти на танҳо иҷрои мустақилонаи машқҳои фардӣ, инчунин ҷустуҷӯи файлҳои зарурии иттилоотиро ҳатто

бо шарти пайдо кардани онҳо дар дигар захираҳои электрони берун аз шабакаи донишгоҳӣ фароҳам меоранд.

- Ба сифати асоси оmodасозии иттилоотии мутахассисони оянда дар соҳаи иқтисод дар доираи таҳсилоти олии касбӣ чунин фанро, ба монанди информатикаи иқтисодӣ эътироф менамоянд.

- Парадигмаи азхудкунии ТКИИ аз ҷониби донишҷӯёни ихтисосҳои иқтисодӣ, ки дар доираи он барои истифодабарии касбии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ аз ҷониби донишҷӯёни равияҳои иқтисодӣ ду омили асосӣ зарур аст: малака ва салоҳиятҳои истифодабарии ТКИИ ва таъминоти техникӣ ва барномавии раванди таълим.

- Аз мутахассиси соҳаи иқтисод имрӯз на танҳо маҳорати кор бо молиёт ва ё босифат гузаронидани аудит, инчунин муҳандис-иқтисодчӣ – менечер будан низ талаб карда мешавад.

- Оmodасозии муҳандисии иқтисодчӣ бевосита бо чунин фан, ба монанди «иқтисоди муҳандисӣ» алоқаманд аст, ки дар меҳвари васли илмҳои иқтисодӣ, техникӣ ва табиӣ ҷойгир буда, бо омӯзиши фаъолияти муҳандисии тамоили иқтисодидошта оид ба таъмини рақобатпазирии маҳсулот ва истеҳсолот машғул аст.

- Коркарди малакаҳо дар самти ТКИИ дар иқтисодчиён аз доираи оmodасозии бевоситаи иқтисодӣ иборат буда, сухан оид ба чунин самт, ба монанди оmodасозии математикӣ меравад. Ин намуди тайёрӣ бо чунин фан, ба монанди Информатика зич алоқаманд аст.

- Имрӯз математикикунонии илми иқтисод, яъне афзоиши нақши математика дар чунин фанҳо, ки бо назарияи иқтисод алоқаманд аст, ба миён омадааст.

- Бо мақсади бадастории сатҳи лозимаи азхудкунии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ стандартҳои таълимии Руссия чунин тарзи ғанигардони мазмуни таълими ихтисосҳои иқтисодиро дар

муассисаи таҳсилоти олий пешниҳод месозанд, ки дар натиҷаи он донишҷӯӣ метавонад масъалаҳои стандартӣ фаъолияти касбиро дар асоси фарҳанги иттилоотӣ ва библиографӣ бо истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ бо баҳисобгирии талаботҳои асосии амнияти иттилоотӣ ҳал намояд.

- Тавсия дода мешавад, ки раванди таълими фанҳои иқтисодӣ бо дарназардошти он ки ҳар як хонанда дар давоми тамоми давраи омӯзиш бояд бо дастрасии бемахдуди фардӣ ба як ва ё якчанд системаҳои электронӣ – китобхонаӣ (китобхонаҳои электронӣ) ва муҳити электронии иттилоотӣ – таълимии муассисаи таълимӣ таъмин карда шавад.

- Мутахассисони хориҷии дур пуррасозии методологӣ ва назариявии барномаҳоро дар самти омӯзиши иқтисод дар муассисаҳои таҳсилоти олий барои мувофиқати онҳо ба вазифаҳои азхудкунии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ дар чор қисмати асосӣ асоснок намудаанд: ба вучуд овардан; кунҷковӣ; иртибот; муҳофизат.

- Аз рӯи маълумотҳои оморӣ дар соҳаи таҳсилоти олии касбӣ дар Тоҷикистон аз соли 2014 то соли 2019 шумораи донишҷӯёне, ки аз рӯи ихтисосҳои иқтисодӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии мамлакат таҳсил менамоянд, то 19,9% афзудааст. Афзоиши миёнасолии шумораи донишҷӯёни ихтисосҳои иқтисодӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии мамлакат аз солҳои таҳсили 2014-2015 то солҳои таҳсили 2018-2019 4,6%-ро ташкил дод [55].

- Дар солҳои 2018-2019 шумораи донишҷӯёне, ки дар ихтисосҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳсил менамоянд, 58364 нафарро ташкил дод, ки ин 27,8%-ро аз шумораи умумии донишҷӯёни тамоми ихтисосҳои муассисаҳои таҳсилоти олии ҷумҳурӣ ташкил медиҳад [55].

- Соли 2003 дар ҳудуди ҷумҳурӣ дар баробари як қатор ҳуҷҷатҳо

Стратегияи давлатии «Технологияҳои иттилоотӣ – иртиботӣ барои рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон» қабул гардид. Ба сифати ҷорисозии фарогири ТКИИ ба низоми таҳсилоти Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2012 «Стратегияи миллии рушди таҳсилот то соли 2020» қабул гардид.

- Шумораи зиёди муассисаҳои таҳсилоти олии ҷумҳурӣ бо таҷҳизоти техникаи баландсифат мучаҳҳазонида шуда, дорои нишондиҳандаҳои баланди истифодабарии ТИИ барои ташкили раванди таълим мебошанд.

- Соли 2015 дар Тоҷикистон рушди захираҳои кушодаи омӯзишӣ оғоз гардид.

- Ба вазифаи гузошташуда Ҳукумати ҷумҳурӣ оид ба ташаккули асосҳои иқтисоди инноватсионӣ ва зарурияти гузариш ба модели индустриалӣ – аграрии рушди мамлакат, инфрасохтори таълимии ҷумҳурӣ барои бадастории ин вазифа мувофиқат наменамояд.

- Дар амал, дар тамоми самтҳои таҳсилоти иқтисодӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии Тоҷикистон ягон гуна фан, ки бо омӯзиши ибтидоӣ ва ё муқаддимаи омӯзиши технологияҳои компютерӣ ва ё иттилоотӣ – иртиботӣ алоқаманд бошад, вуҷуд надорад.

БОБИ 2. ТЕХНОЛОГИЯҲОИ КОМПЮТЕРӢ ҲАМЧУН АСОСИ ҶАНБАИ МУҲТАВОИИ ОМОДАСОЗИИ МУТАХАССИСОНИ РАҚОБАТПАЗИРИ РАВИЯИ ИҚТИСОДӢ

2.1. Усул ва меъёрҳои муайянсозии феҳристи технологияҳои компютерӣ, ки самаранокии раванди оморасозии мутахассисони рақобатпазирӣ равияи иқтисодиро дар муассисаҳои таҳсилоти олии таъмин мекунад

Ҳангоми интихоби меъёрҳо ва маҳакҳои муайянсозии технологияҳои мувофиқи компютерӣ, ки ба оморасозии мутахассисон дар соҳаи иқтисод мусоидат менамоянд, бояд он амри воқеиро ба назар гирифт, ки самаранокӣ ва натиҷабахшии омӯзиши фанҳои иқтисодӣ аз ҷониби донишҷӯён дар навбати аввал аз мақсадҳо ва меъёрҳои мухтасар ифодаёфтаи таълим, усулҳои таълим, шаклҳои ташкили машғулиятҳои таълимӣ ва роҳҳои банақшагирифташудаи татбиқи онҳо вобастагӣ дорад [34]. Яъне, усулҳо ва меъёрҳои интихоби технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ бояд вижагиҳои талаботҳои муосири пешгӯишавандаро нисбати иқтисодчиӣ оянда дар соҳаи умумӣ ва махсусгардонидашудаи фаннии ӯ ба ҳисоб гиранд [17].

Бо дарназардошти гуфтаҳои боло мо метавонем қайд намоем, ки тамоми ҷанбаҳои технологияҳои интихобшавандаи ТКИИ, ки ҳангоми таълими донишҷӯёни равияи иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин маҳакҳои барои онҳо интихобшавандаро бояд аз нуқтаи назари ду меъёри бузург баррасӣ намуд:

- педагогӣ-методологӣ;
- донишӣ-салоҳиятнокӣ.

Дар баробари ин, омили донишӣ – салоҳиятнокӣ аз маҳакҳои интихоби ТКИИ барои оморасозии бунёдӣ ва махсуси иттилоотии иқтисодчиёни

оянда иборат мебошад (расми 2.1.).

Расми 2.1. Усулҳо барои интихоби меъёрҳои ТКИИ-и таълимӣ барои донишҷӯёни равияҳои иқтисодӣ
(аз ҷониби муаллиф таҳия гардидааст)

Вазъи оморасозии донишҷӯёни курсҳои ибтидоӣ ва докталабонери, ки ба ихтисосҳои иқтисодӣ ба муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дохил мешаванд (ин масъала дар зербоби оянда баррасӣ хоҳад гашт) ба ҳисоб гирифта, омили оморасозии иттилоотии бунёдӣ аҳамияти муҳим ба худ касб менамояд. Вазифаи асосии оморасозии бунёдӣ интиқоли донишҳо ба таълимгирандагон оид ба асосҳои информатика мебошад, ки дар оянда барои бадастории оморасозии махсус дар соҳаҳои аниқи фанни фаъолият зарур мебошанд. Дар робита ба ин, ҳуди муносибат ба омӯзиши фанҳои иттилоотӣ, аз ҷумла, информатика, ба ду қисмат ҷудо карда мешавад: назариявӣ ва амалӣ [17].

Оморасозии назариявӣ асосан бо бадастории малакаҳо дар соҳаи математика алоқаманд мебошад. Дар доираи он методҳои моделикунонии математикӣ барои коркард, интиқол ва истифодабарии иттилоот истифода бурда мешаванд. Дар навбати худ информатикаи амалӣ аз технологияҳои иттилоотии таълим, лоиҳакашӣ, идоракунии объектҳо, равандҳо ва системаҳо иборат мебошад [17].

Чанбаи педагогӣ – методологии масъалаи таҳқиқшавандаро баррасӣ намуда, бояд қайд намуд, ки меъёрҳои дидактикии дар тамоми илмҳои самти мазкур истифодашаванда ба он ғояҳо ва муқаррароти роҳбарикунанда, ки дар таълими тамоми фанҳои таълимӣ истифода мегарданд, баробар мебошанд. Бо он ақида розием, ки онҳо асосан нисбат ба фанҳои гуногуни таълимӣ ва технологияҳои таълимии муассисаҳои таҳсилоти олии ягона ва яхела буда, лекин дорои махсусиятҳои хусусӣ ҳангоми истифодабарӣ доир ба ҳар яки он мебошанд. Дар робита ба ин, мо худро тарафдорони мавқеи дар пажӯҳишҳои А.Чернявская, Т.А.Сергеева ва дигарон ифодашуда мешуморем, ки онҳо компютерро танҳо воситаи омӯзиш мешуморанд. Дар навбати худ, ин вазоит ба ҳамагон меъёрҳои дидактикии тобеъ мебошад, ки меъёрҳои дидактикӣ низ ба он тобеанд, танҳо онҳо дорои мазмуни нав мебошанд [122].

Инчунин оид ба ҷанбаи педагогӣ-методологии меъёрҳои интихоби ТКИИ, хусусият ва функсияҳои технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ сухан гуфта, бояд муҳимияти чунин мафҳумро, ба монанди хусусиятҳои дидактикии технологияҳои муосири компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ қайд намуд. Масъалаи мазкур ба таври муфассал дар пажӯҳишҳои Е.С.Полат, М.Ю.Бухаркина, М.В.Моисеев ва дигарон баррасӣ гардидааст [85]. Ин муҳаққиқон зерин хусусиятҳои дидактикии ТКИИ тавсифоти асосӣ, нишонаҳои технологияҳои аниқро дар назар доранд, ки якеро аз дигаре фарқ менамоянд ва барои дидактика аз ҷиҳати ҷанбаи назариявӣ ва амалӣ моҳиятнок арзёбӣ мегарданд. Инчунин дар пажӯҳишҳои онҳо мафҳуми функсияҳои дидактикии ТКИИ баррасӣ гардидааст. Муҳаққиқони мазкур пешниҳод месозанд, ки зерин онҳо зухуроти берунаи технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ дар назар дошта шавад, ки барои бадастории мақсадҳои гузошташуда дар раванди таълимӣ – тарбиявӣ истифода бурда мешаванд [85, 113].

Бо дарназардошти пажӯҳишҳои, ки ғояҳои Е.С.Полат,

М.Ю.Бухаркина, М.В.Моисеев ро тақвият медиҳанд, барои вазифаҳои диссертатсияи мазкур мо рӯйхатро аз 11 хусусият мутобиқ намудем, ки технологияҳои муосири компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ дорои онҳо мебошанд ва онҳоро метавон ҳамчун маҳакҳое қабул кард, ки ба сермахсулии раванди таълими фанҳои иқтисодӣ таъсир мерасонанд.

- **Бисёрзабонӣ ва бисёрфарҳангии захираҳои иттилоотии Интернет.** Моҳияти хусусияти мазкур ба мавҷудияти миқдори зарурии иттилооти таълимӣ, маълумотӣ ва касбӣ бо забонҳои гуногун дар шабакаи Интернет нисбат дода мешавад. Вазифаи донишҷӯӣ равияи иқтисодӣ омӯхтани истифодабарии он бо истифодабарии малакаҳои забонӣ мебошад.

- **Бисёрсатҳагии захираҳои иттилоотии Интернет.** Дар шабакаи Интернет захираҳои интернетии дорои мубрамиат, мураккабият ва эътимоднокии гуногун ҷой дода шудаанд. Дар мувофиқа бо ин, ҳангоми интихоби захираҳо ва иттилооти зарурӣ дар шабакаи Интернет истифодабарии чунин маҳакҳо, ба монанди: маҳакҳои забонӣ (проблемаҳои бо монеаҳои забонӣ ва ё нисбият ва мураккабияти баёни мавзӯ алоқаманд) ва мураккабияти фанни мавод, сарчашмаи иттилоот, боэътимодӣ, мубрамиат, объективнокии иттилоот пешниҳод карда мешавад.

- **Гуногуншаклии навъҳои функционалии захираҳои Интернет.** Истифодабарии захираҳои интернетии навъҳои гуногуни функционалӣ ташаккули маҳорати донишҷӯёро дар самти кор бо навъҳои гуногуни захираҳои интернетӣ бо мақсади бадастории иттилооти зарурӣ ташаккул дода, доираи омодаسازی касбии онҳоро васеъ мегардонад.

- **Мултимединокии захираҳо.** Истифодабарии тамоми ҷанбаҳои захираҳои мултимедӣ, ки дар шабакаи Интернет пешниҳод мегардад, фаҳмиш ва дарки маводи таълимиро аз ҷониби донишҷӯёни равияи иқтисодӣ осон мегардонад.

- **Сохтори гиперматнии хуччатҳо.** Сохтори гиперматнии хуччатҳо шароитҳоро барои навигатсияи босуръат дар захираҳои шабакаи Интернет фароҳам меорад, ки ин ба амиқгардонӣ ва васеъсозии дарки фанни омӯхташавандаи донишҷӯёни равияи иқтисодӣ мусоидат менамояд.

- **Имконияти фароҳамории минтақавӣ шахсии истифодабаранда.** ТКИИ ба ҳар як истифодабарандаи шабакаи Интернет созмон додани минтақавӣ шахсии худро таъмин менамояд, ки дар он иттилооти дорои мавзӯ ва андозаи гуногуни манфиатоварро (матн, расм, видео, аудио) барои дастрасии умумӣ, нигоҳдорӣ ва паҳнкунӣ ҷой додан мумкин аст.

- **Имконияти ташкили муоширати синхронӣ ва асинхронӣ.** Ин хусусияти дидактикиро метавон барои татбиқи лоиҳаҳои телекоммуникатсионӣ байни донишҷӯён ва омӯзгорони равияҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олий, махсусан дар доираи низоми таҳсилоти фосилавӣ, мавриди истифода қарор дод.

- **Имконияти автоматикунонии равандҳои таъминоти иттилоотӣ – методӣ ва ташкили идоракунии фаъолияти таълимии донишҷӯён ва назорати он.** Дар навбати аввал, зеро таъминоти иттилоотӣ – методии фаъолияти таълимӣ бояд системаи иттилоотро дар назар дошт, ки дорои хусусиятҳои методӣ мебошад ва барои таъмини фанҳои таълимии самти иқтисодӣ зарур аст. Захираҳои таълимии шабакаи Интернет (бо масъалаҳои проблемавӣ ҷустуҷӯӣ – таҳқиқотӣ) дар якҷоягӣ бо захираҳои иттилоотӣ – маълумотӣ метавонанд таъминотгари иттилоотӣ – методии раванди таълим гарданд. Ғайр аз ин, таъминоти шабакавии барномавино метавон барои ташкили идоракунии фаъолияти таълимӣ ва назорати автоматикунонидашудаи ташаккулёбии малакаҳои бадастомада ва рушди маҳоратҳои нутқӣ дар доираи фанҳои иқтисодӣ мавриди истифода қарор дод [83; 84].

Масъалаҳои истифодабарии шабакаи Интернет дар раванди таълими донишҷӯёни равияҳои иқтисодӣ дар зербоби мазкур мавриди баррасӣ

қарор хоҳанд гирифт.

Ғайр аз ҳашт хусусияти дар боло ишоратгардида, муҳаққиқон инчунин хусусиятҳои зеринро қайд менамоянд:

- **Ташаккули маҳруки (траектория) фардии таълимӣ аз ҷониби донишҷӯён.** Хусусияти мазкури ТКИИ бо ҷанбаи шахсиятӣ – самтноки таълим алоқаманд аст, ки сохтори чунин модели таълимиро пешбинӣ менамояд, ки бояд ба хонанда/донишҷӯӣ мушаххас бо баҳисобгирии қобилиятҳои фардӣ, махсусиятҳои дарккунӣ, бадастории ва азхудкунии мавод, шавқмандиро ва талаботҳои ӯ равона карда шудааст [83].

- **Татбиқи технологияи педагогии таълим дар раванди ҳамкорӣ.** Ғояи асосии ин технологияи педагогӣ аз фароҳамории чунин шароитҳо барои фаъолияти муштаракӣ фаъоли таълимӣ – маърифатии хонандагон дар ҳолатҳои гуногуни таълимӣ иборат мебошад. Ва дар ин самт истифодабарии ТКИИ ивазонапazир арзёбӣ мегардад [64].

- **Рушди маҳоратҳои фаъолияти мустақилонаи таълимӣ.** Дар адабиёти педагогӣ зери фаъолияти мустақилонаи таълимӣ намуди фаъолияти маърифатӣ дар назар дошта шудааст, ки аз ҷониби хонанда ҳамчун субъекти фаъолияти мазкур ба танзим дароварда шуда, идора мегардад ва ба азхудкунии донишҳо ва маҳоратҳои фанӣ ва таҷрибаи фарҳангӣ – таърихӣ равона карда шудааст [30, 14]. Масъалаи судмандии истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ - иртиботӣ ҳангоми амалисозии фаъолияти мустақилонаи таълимӣ аз ҷониби донишҷӯён аз тамоми далелҳои дар боло овардашуда афзалияти бештар дорад.

Ҷанбаҳои истифодабарии технологияҳои компютериро аз нуқтаи назари методология ва дидактика дар самтҳои гуногуни амалии таълим омӯхта, мо метавонем як қатор меъёрҳо ва муқарраротро пешниҳод созем, ки онҳоро метавон ҳангоми интихоби технологияҳои мувофиқ барои таълими донишҷӯён равишҳои иқтисодӣ ба сифати дастур истифода кард,

ки дар натиҷаи он донишҷӯӣ малакаҳои амалӣ ва таҷрибавиро касб менамояд.

- Таъмини алоқа бо меҳнати истеҳсолӣ;
- Таъмини самти тарбиявӣ, рушдбанда ва тадбирҳои интихоби касбу ҳунар;
- Таъмини алоқаи мутақобила бо дигар звеноҳои системаи омодаسازی касбӣ [122].

Агар технологияҳои иттилоотӣ – иртиботиро ҳамчун маводи таълимӣ ва дидактикӣ баррасӣ намоем, он гоҳ нисбати онҳо як қатор меъёрҳои истифода мегарданд, ки маҳз барои китобҳои дарсӣ ва дигар маводи иттилоотӣ – таълимӣ истифода бурда мешаванд, лекин бо ислоҳу тасҳеҳи он ба вижагиҳои омӯзиши компютерӣ (ҷадвали 2.1.).

Ҷадвали 2.1.

Меъёрҳо ва маҳакҳое, ки нисбати ТКИИ барои омӯзиши самараноки донишҷӯёни равияи иқтисодӣ баён карда мешаванд*

№	Меъёр	Тавсиф
1	Аёнӣ	- имконият медиҳад, то қонуниятҳои асосии фан ва ё падидаҳои омӯхташаванда ҷудо карда шуда ва ё муфассал карда мешаванд
2	Мунтазамӣ	- раванди таълим пайдарпай ва мунтазам аз ҳисоби барномаи компютерӣ сохта шудааст
3	Шуурнокӣ	- ба донишҷӯӣ мақсаду вазифаҳои таълим, маълумот дар бораи фаъолияти фанӣ ва марҳилаҳои асосии амалисозии он барои дарки бошуури воқеиятҳо фаҳмонда мешаванд
4	Мутобиқатнокӣ	- меъёр бо татбиқи имкониятҳои фардии дарки маводи таълимӣ алоқаманд аст
5	Иртиботнокӣ	- ташкили иртиботи муоширатӣ байни омӯзгор ва донишҷӯӣ, инчунин байни донишҷӯӣ ва компютер
6	Мунтазамии муносибат	- пешниҳоди маводи таълимӣ ба сифати системаи донишҳо, ки донишҷӯро ба дарки комилии объект, ошкорсозии навҳои гуногуншакли алоқаҳо ва мубаддалгардии онҳоро ба манзараи ягона равона месозад

** аз ҷониби муаллиф дар асоси сарчашмаҳои 35;122 коркард гардидааст*

Таҳлили адабиёти таълимӣ оид ба масъалаи баррасишаванда имконият дод, то ин ки меъёру муносибатҳои барои муайянсозии истифодабарии ТКИИ-и зарурӣ барои омӯзиши донишҷӯёни равияҳои иқтисодӣ аз лиҳози ҳуди мафҳуми «технологияҳо» омӯхта шаванд. Чунин муносибат барои илми педагогикаи тоҷик навагонӣ маҳсуб меёбад, чунки пештар он истифода бурда нашудааст.

Сухан оид ба баррасии маҳакҳои дидактикӣ - технологӣ барои технологияҳои компютерӣ меравад, ки метавонанд аз дарки ҳуди мафҳуми мазкур ҳамчун маҷмуи донишҳо оид ба истеҳсолоти ягон чиз асос ёбанд.

Ҳамин тариқ, маҳакҳои асосии истифодабарии ТКИИ, ки самаранокии раванди таълими донишҷӯёни равияҳои иқтисодиро таъмин менамоянд, он маҳакҳое мегарданд, ки ба донишҷӯй дарки чунин масъалаҳо, ба монанди: меъёри истеҳсолот, истифодабарии олооти (воситаҳои) меҳнат ва бадастории малакаҳои касбиро имконпазир мегардонанд.

Дар навабати худ, дар дохили ин талабот бояд масъалаҳои методҳои самараноки ташкили меҳнати одамон, ки бо коркард ва нигоҳдории иттилоот машғуланд, фаҳмиши асосҳои техникаи ҳисоббарор тавзеҳ дода шаванд, ки оид ба методҳои ташкил ва амаликунии мутақобила бо одамон ва таҷҳизоти истеҳсолӣ, муқаррароти амалии онҳо, инчунин оид ба проблемаҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии бо ин ҳама алоқаманд маълумот медиҳанд [26].

Инчунин дар алоқа бо масъалаи баррасишаванда, бояд ба таҷрибаи мавҷудаи амалии интиҳоби захираҳои электронии омӯзишӣ ва технологияҳои иттилоотӣ барои истифодабарии онҳо дар сатҳҳои гуногуни таълим, аз мактаби ибтидоӣ оғоз намуда, то муассисаи таҳсилоти олӣ мурочиат намуд. Чунин зарурият аз фишурдаи дар боло инъиксофта

бармеояд, ки дар он оид ба нақши назарраси сатҳи маълумотнокии компютери онҳо дар сатҳи довталаб дар оmodасозии иттилоотии мутахассисони оянда дар соҳаи иқтисод суҳан меравад, яъне оид ба донишхое, ки довталаб аз рӯи омӯзиши фанни информатика дар мактаб ба даст овардааст.

Муҳаққиқон: К.Аҳмад (K. Ahmad), Г.Корбетт (G. Corbett), М.Рочерс (M.Rogers), Р.Сассекс (R.Sussex), Г.Дайф (H.Dhaif), Р.Гордон (R.Gordon) чунин ибрози ақида менамоянд, ки дар марҳилаҳои гуногуни таҳсилот бояд он захираҳои электрони таълимӣ ва ТКИИ истифода бурда шавад, ки ба объект ва субъекти омӯзиш таъсири самараовар мерасонанд. Дар робита бо ин, се марҳилаи омӯзиш ҷудо карда шудааст, ки ба онҳо ҳангоми интихоби ТКИИ-и омӯзишӣ бояд диққат дод:

- Синфҳои поёнии мактаби ибтидоӣ;
- Синфҳои болоии мактабӣ (хатмкунандагон);
- Муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ [10].

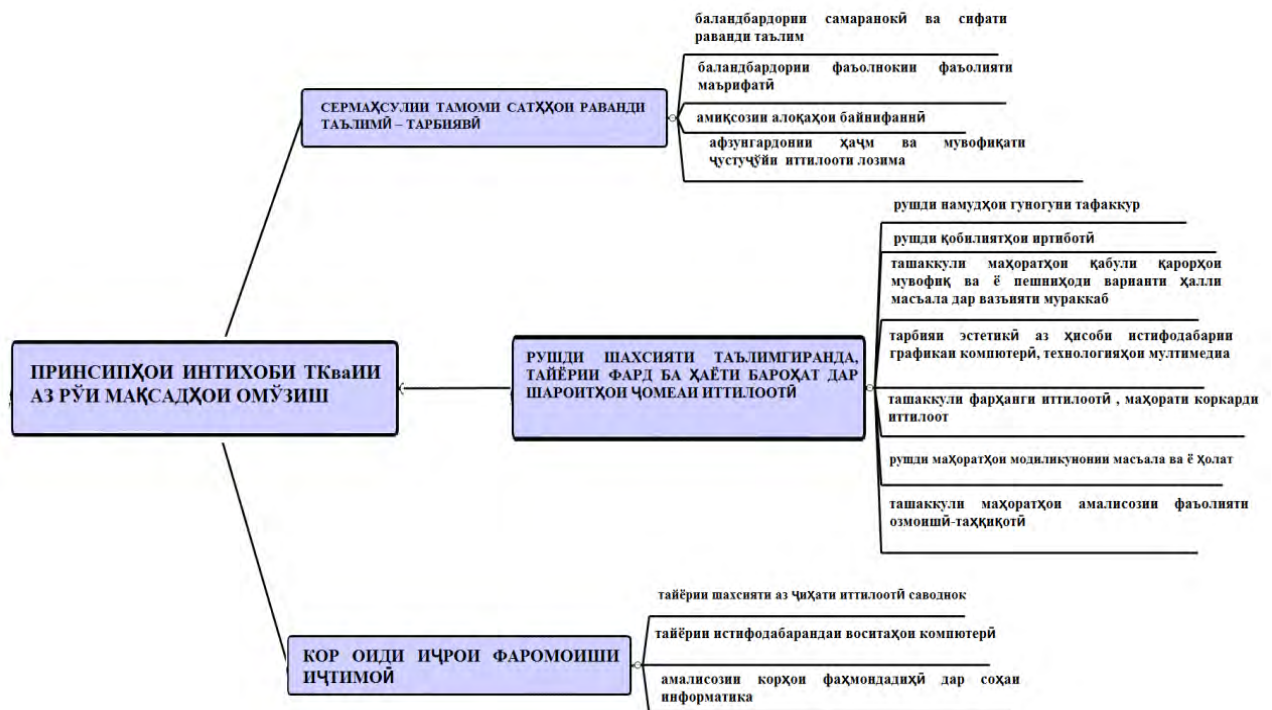
Бо дарназардошти воқеиятҳои мавҷудаи сатҳи оmodасозии хатмкунандагони синфҳои болоӣ аз рӯи фанни информатика дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (муфассал ин масъала дар зер баррасӣ хоҳад гашт) маҳақҳои интихоби ТКИИ-и омӯзишӣ, ки барои марҳилаҳои якум ва дуюм муайян гардидаанд, одилона мебуд агар барои донишҷӯёни курсҳои якуми муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ истифода бурда шаванд.

Ҳамин тариқ, аини муддаост, агар ҳангоми интихоби технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботии омӯзишӣ барои донишҷӯёни курсҳои якуми равияҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, ба чунин технологияҳо аҳамият дода шавад, ки онҳо иқтидори иваз намудани маводи анъанавии таълимиро дошта, имконияти дастгирии мунтазами донишу маҳоратҳои донишҷӯёнро фароҳам оранд. Дар навбати аввал, суҳан оид ба китобҳои дарсии электронӣ меравад, ки аз истинод ба маъхаз

ва замимаҳо, инчунин мултимедиа иборат мебошад, ки дар омӯзиши пурраи фан ёрӣ мерасонанд. Инчунин бартариҳои барномаҳоеро, ки ба тафтиши маводи гузашташуда барои баҳогузориҳои сатҳи оморасозии донишҷӯӣ рағбона карда шудааст, бояд ба назар гирифт [10]. Лекин дар ин марҳила нақши ҳудӣ омӯзгор ҳеле калон аст.

Дар курсҳои болоии омӯзишӣ бошад, ТКИИ-и омӯзишии истифодашаванда бояд ба ҳамгирӣ бо дарназардошти корҳои муваққатӣ рағбона карда шуда бошанд [10].

Инчунин як қатор меъёрҳои муайянсозии номгӯи технологияҳои компютери, ки самаранокии рағбандии оморасозии муваққатӣ рағбатпазири рағбандии иқтисодиро дар муассисаҳои таҳсилоти олии таъмин менамоянд, метавон аз мақсадҳои дарёфт, ки дар рағбандии истифодабарии ТКИИ дар таҳсилоти муносири касбӣ мадди назар қарор доранд (расми 2.2.).

Расми 2.2. Меъёрҳои интихоби ТКИИ-и омӯзишӣ аз рӯи мақсадҳои таълим
(аз ҷониби муаллиф дар асоси сарчашмаи 23 қоркард гардидааст)

Дар як қатор таҳқиқотҳои, ки ба татбиқи технологияҳои компютери

иттилоотӣ – иртиботӣ дар раванди таълим бахшида шудаанд, оид ба чунин вижагии муҳим ба монанди навгонӣ сухан меравад. Илова бар ин, барои технологияҳои компютери омӯзишӣ чунин мафҳум, ба монанди «технологияҳои нави иттилоотии таълим» (ТНИ) ворид карда шудааст, ки зеро он раванди тайёрӣ ва интиқоли иттилоот ба таълимгиранда дар назар дошта шудааст, ки воситаи интиқоли он компютер маҳсуб мешавад. Махсусияти мафҳуми ТНИ аз фишурдае иборат мебошад, ки онро як қатор муҳаққиқон пешниҳод намудаанд ва дар он гуфта мешавад, ки аксарияти воситаҳои омӯзишӣ ва муҳитҳои инструменталии офаридашуда, метавонанд маҳсулотҳои барномавии, аз нуқтаи назари ташаккул, хубро ба миён оранд, ки ягон навгонӣ ба рушди назарияи таълим ворид намесозанд.

Дар робита ба ин, дар аксарияти ҳолатҳо зеро мафҳуми иттилоотикунони раванди таълим автоматикунони ин ва ё он самтҳои раванди таълим, ба намуди рақамӣ гузаронидан маводи қоғазии таълимӣ ва ғайра фаҳмида мешавад. Ҳамзамон, навгонии технологияҳои иттилоотӣ, ки дар раванди таълим татбиқ мегарданд, дар он сурат ба миён меояд, агар ин технология:

- меъёрҳои асосии технологияҳои педагогиро қонеъ гардонад;
- масъалаҳои дар доираи дидактика пештар ҳал нашуда ва ё то сатҳи лозима ҳалнашударо ҳал намояд;
- воситаи тайёрӣ ва интиқоли иттилоот барои донишҷӯӣ компютер мегардад. [111].

Бо дарназардошти масъалаи мазкур дар доираи назарияи ТНИ як қатор меъёрҳои татбиқи системавии ТКИИ дар раванди таълим ташаккул дода шуд (ҷадвали 2.2).

Меъёрҳои татбиқи системавии ТКИИ ба раванди таълим*

№	Меъёр	Тавсиф
1	Вазифаҳои нав	Азнавсозии методҳо ва усулҳои анъанавии дидактика ва педагогика дар мувофиқа бо имкониятҳои наво, ки ТКИИ пешниҳод месозанд
2	Муносибати системавӣ	Татбиқи ТКИИ дар асоси таҳлили системавии раванди таълим амалӣ мегардад
3	Роҳбари якум	Татбиқи ТКИИ-ро дар раванди таълим бояд зери назорати бевоситаи роҳбари якуми сатҳи мувофиқ (бо дарназардошти муассисаи таҳсилоти олӣ - ректор) амалӣ намуд
4	Таснифи оқилонаи максималии қарорҳои лоиҳавӣ	Қарордиҳандаи барномаҳои таълимии электронӣ бояд ба он саъю кӯшиш намояд, то ки қарорҳои ӯ ба доираи васеи муассисаҳои таълимӣ муносиб бошанд
5	Рушди пайдарпайи система	Базаи иттилоотии таъсисдодашуда бояд на ба таври қатъӣ, балки ба таври лозима қарордиҳанда карда шуда бошад,
6	Автоматикунони гардиши ҳуҷҷатҳо	Маҷмӯи ҳуҷҷатҳо, ки бо раванди таълим алоқаманданд, бо воситаи компютер ҳаракат менамоёнд, маълумотҳои лозима дар бораи он бо воситаи компютер аз рӯи дархостҳо пешниҳод карда мешавад.
7	Базаи ягонаи иттилоотӣ	Иттилоот дар барандаҳои мошин ғун карда шуда, доимо наво карда мешавад, ки барои ҳалли тамоми масъалаҳои раванди таълим зарур арзёбӣ мегардад, инчунин иттилооти тақрирӣ пок карда мешавад

** (аз ҷониби муаллиф дар асоси сарчашмаҳои 111 ва 16 қарордиҳанда гардидааст)*

Лекин назари танқидӣ низ нисбат ба фишурдаҳои дар боло дарҷгардида арзи вуҷуд дорад, ки онро бо дарназардошти меъёри объективият дар таҳқиқоти мазкур бояд пешниҳод сохт. Муҳаққиқон Б.Е.Стариченко, М.С.Коган, Е.В.Уайндстейн ва дигарон пешакӣ аз самаранокии пасти истифодабарии ТКИИ дар сурати муносибати нодуруст нисбат ба истифодабарии онҳо огоҳ мекунанд, ки ин ба умедвориҳои аз ҳад зиёд оид ба натиҷаҳои таъсиррасонии ТКИИ дар раванди таълим меорад. Натиҷаи ин – дилхунукӣ ва ноумедӣ аз истифодабарии технологияҳои наво

дар раванди таълим мебошад. Чунин ҳолати истифодабарии технологияҳои иттилоотиро дар раванди таълим дар як қатор муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Федератсияи Руссия таҳлил намуда, Б.Е.Стариченко ин далели аллакай ташаккулёфтaro чунин қайд менамояд, ки истифодабарии нодурусти муносибатҳо ва меъёрҳо дар истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ ба чунин вазъият овард, ки вучуд надоштани натиҷаҳои мусбии ошкорои истифодабарии ТКИИ аз ҷониби омӯзгорон боиси кадрношиносии раванди татбиқи технологияҳои нав дар раванди таълим гардид [81].

Ғайр аз дарк накардани мақсадҳои мусбии истифодабарии ТКИИ дар раванди таълим аз ҷониби омӯзгорон ва маъмурияти муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, муаллиф ба сифати яке сабабҳои натиҷанокии пасти татбиқи технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ дар раванди таълим рушди хеле васеъ ва нодурусти таҳсилоти кушода (фосилавӣ), таъсиси курсҳои кушода, инчунин истифодабарии чунин нишондихандаро ба монанди технология боб будан ҳангоми баҳогузори натиҷанокии татбиқи ТКИИ дар раванди таълим номбар менамояд [81].

Ба сифати заминаи баҳогузори истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ, олимон, тарафдорони ин нуқтаи назар чунин омилро, ба монанди «самаранокӣ» мегузоранд. Зери мафҳуми самаранокии истифодабарии ТКИИ дар раванди таълим онҳо як қатор нишонаҳоро дар назар доранд, ки аз онҳо метавон:

- кадрӣ (маҳорати омӯзгорон дар истифодабарии ТИИ, иштироки онҳо дар озмунҳо дар соҳаи истифодабарии ТИИ, муоширати касбӣ);
- захиравӣ (созмон додани захираҳои электронӣ дар муассисаҳои таълимӣ);
- афзоиши салоҳиятҳои истифодабарии ТИИ-и донишҷӯён (истифодабарии Интернет, малакаҳои барномасозӣ, донишҷӯён дастгоҳҳои

техникӣ);

- педагогӣ (баландбардории сифати таҳсил, афзоиши ангеа, афзоиши шумораи докталабони муассисаҳои таҳсилоти олий)-ро махсус қайд намуд [82].

Назариҳои коркарддидаи худро ҳамчуни асоси кор қабул намуда, Б.Е.Стариченко ва олимони дигар, ки нуқтаи назари ӯро дастгирӣ менамоянд, як қатор меъёрҳои мақсадноки истифодабарии ТКИИ-ро дар раванди таълими муассисаҳои таҳсилоти олий пешниҳод месозанд (ҷадвали 2.3).

Ҷадвали 2.3.

Меъёрҳои мақсадноки истифодабарии ТКИИ дар раванди таълими муассисаҳои таҳсилоти олий*

№	Меъёр	Тавсиф
1	Бартарияти дидактика аз технология	Вазифаи дидактикӣ ибтидоӣ аст, на технология; нақши технология аз таъмини ҳалли бомуваффақияти он назар ба методҳои анъанавӣ иборат мебошад.
2	Афзалияти ошкоро	Истифодабарии ТКИИ бояд беҳтарсозии ошкорои ягон паҳлуи раванди анъанавии таълимро (раванди бекомпютерро) таъмин намояд.
3	Самаранокӣ	Рушди аввалиндараҷа ва татбиқи он самтҳои истифодабарии ТКИИ дар раванди таълим, ки ҳангоми ҳарҷоти камтарини захираҳо, самараи калонтарини дидактикӣ медиҳанд, яъне дорои самараи баланд мебошанд (дар иртибот бо мазмуни иқтисодии истилоҳи мазкур).
4	Мубрамияти технологӣ	Истифодабарии технологияҳои иттилоотӣ ва захираҳои таълимӣ, ки ба сатҳи муосири рушди технологӣ ва методӣ ҷавобгӯ мебошанд.
5	Мураттабӣ ва мунтазамӣ	Воситаҳои ТКИИ (матҳмуи воситаҳо) дар фаъолияти таълимӣ бояд ҳамеша ва ба таври кофӣ истифода бурда шаванд, то заифгардии самараи мусбӣ ба миён наояд

** (аз ҷониби муаллиф дар асоси сарчашмаи 81 коркард гардидааст)*

Ҷанбаи интиҳоби меъёрҳо ва маҳакҳое, ки барои интиҳоби технологияҳои компютерӣ заруранд ва самаранокии раванди оморасозии

мутахассисони равияҳои иқтисодиро дар муассисаҳои таҳсилоти олии дар самти омодаسازیи махсуси иттилоотӣ таъмин менамоянд, дар навбати аввал аз конъюнктураи равандҳои иқтисодӣ бармеояд, ки дар ҷомеаи муосир ба амал омада, салоҳиятҳои заруриро талқин менамоянд, ки ҳар як мутахассиси соҳаи иқтисод бояд дорои онҳо бошанд.

Тамоюлотии аввалиндараҷаи иқтисоди асри XXI рақамикунонии ҷаҳонии он мебошад. Муҳимияти равандҳои ҷорӣ имконият дод, то ташаккули нави нави иқтисод масъалагузорӣ шавад, ки дар он маънии бартариятдоштаро муносибатҳо оиди истеҳсол, коркард, нигоҳдорӣ, интиқол ва истифодабарии ҳаҷми афзуншавандаи иттилоот ба худ касб менамоянд. Маълумот асоси таҳлили иқтисодӣ мегардад, ки қонуниятҳои амаликунии низомҳои муосири иҷтимоӣ – иқтисодиро таҳқиқ менамояд [19].

Иқтисоди рақамӣ пояи рушд дар умум мебошад ва ба чунин соҳаҳои гуногуншакл, ба монанди соҳаи бонкӣ, савдои яклухт, нақлиёт, энергетика, маориф, тандурустӣ ва ғ. таъсир мерасонад. Технологияҳои рақамӣ, ба монанди интернетӣ ашёҳо (IT), маълумотҳои калон (big data), истифодабарии дастгоҳҳои мобилӣ ва девайсҳо тарзҳои амаликунии мутақобилаи иҷтимоӣ, муносибатҳои иқтисодӣ ва институтҳо ба кулӣ тағйир медиҳанд. Тарзҳои нави кооператсия ва мутобикгардониҳои агентҳои иқтисодӣ барои ҳалли муштараки масъалаҳои муайян (sharing economy) ба миён меоянд [80].

Маҳз ин раванди бузург зарурияти диққати махсусро нисбат ба маҳакҳои интиҳоби ТКИИ барои таълими донишҷӯёни равияҳои иқтисодӣ дар муассисаҳои олии таълимӣ тақозо менамояд, ки барои рушди чунин салоҳиятҳои махсус дар мутахассисони соҳаҳои иқтисод мусоидат намуда, барои онҳо имконияти рақобатпазирӣ ва муайян кардани ҷойгоҳи худро дар трендҳои муосири иқтисодӣ фароҳам месозад.

Дар охири асри XX муҳаққиқони равандҳои иқтисодӣ дар ҷаҳон

далели воридшавии глобалии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботиро ба соҳаи иқтисодиёт қайд намуданд. Махсусан, ин ба интернет-технологияҳои шабакавӣ бештар дахл дошт. Натоиҷи ин ташаккули муҳити ҷаҳонии электронӣ барои пешбурди фаъолияти иқтисодӣ гардид. Дар робита бо ин чунин истилоҳ, ба монанди «иқтисоди шабакавӣ» (networked economy) ба миён меояд. Комиссияи Аврупоӣ дар соли 1997 маърузае таҳия намуд, ки дар он иқтисоди шабакавиро муҳите номгузорӣ намуда, дар он дилхоҳ ширкат ва ё шахс, ки дар дилхоҳ нуқтаи системаи иқтисодӣ ҷой дорад, метавонад осон ва бо хароҷоти камтарин бо дилхоҳ ширкат ва ё шахс оид ба кори муштарак дар соҳаи савдо, мубодилоти ғояҳо ва ноу-хау ва ё барои қонеъгардонии худ алоқа барпо намояд [128].

Бархе аз олимони ин навъи иқтисодро «иқтисоди нав» («new economy») номгузорӣ намуданд, чунки истехсоли молу хизматрасониҳо дар доираи он бо истифодабарии технологияҳои навин ва ё пешрафта амалӣ карда мешаванд [126]. Боз як номгӯӣи дигари раванди истифодабарии шабакаҳои электронӣ дар фаъолияти иқтисодӣ ва муҳити тиҷоратӣ «иқтисоди иттилоотӣ – шабакавӣ» (ИИШ) мебошад [128].

ИИШ имконият дод, ки на танҳо равандҳои иқтисодиро ба сатҳи нав барорем, инчунин ба пайдоиши шаклҳои нави идоракунии истехсолот ва шуғлнокии меҳнатӣ мусоидат намуд. Ширкатҳое ба миён омаданд, ки фаъолияти тиҷоратии худро дар шабакаи Интернет амалӣ менамуданд. Дар умум, истифодабарии чунин технологияҳо имконият медиҳанд, то ин ки хароҷоти транзаксионӣ паст гардида, шаффофияти бозорҳо баланд бардошта шуда, монеаҳо барои воридшавӣ ба бозор кам гардида, аҳамияти омилҳои фазоӣ ва муваққатӣ дар фаъолияти иқтисодӣ кам гардида, барои таъсиси муҳити тиҷоратии ҷаҳонӣ шароитҳо фароҳам оварда шаванд. ИИШ дар худ чунин намудҳои фаъолиятро, ба монанди савдои электронӣ, маркетинги электронӣ, стандартҳои электронии мубодилоти маълумотҳо,

системаҳои электрони пардохтҳо ва маблағҳо ро фаро гирифтааст [25].

Паҳлуи дигари истифодабарӣ ва татбиқи васеи иқтисоди иттилоотӣ – шабакавӣ пайдоиши намудҳои нави шуғлнокии (аз ҷумла, худшуғлнокии) мутахассисон мебошад. Яке аз намудҳои чунин шуғлнокии кори дурафтода ва ё, чи хеле ки онро ном мебаранд, муносибатҳои фосилавии меҳнатӣ ва ё кори телевизионӣ (телекомпютеринг) мебошад, ки он қисмати раванди ғайримарказизунонии фаъолияти корӣ дар вақт ва фазо мебошад. Намудҳои фаъолияти дурафтода гуногуншакл мебошанд, лекин ҳамаи онро истифодабарии телекоммуникатсияҳо, компютерҳо ва шабакаи Интернет осон мегардонад [62].

Ҳамчун натиҷаи баррасии ИИШ барои мақсадҳои таҳқиқоти мазкур метавон онро ҳисобид, ки таҳлили падида имконияти муайянсозии як қатор маҳакҳо ро ба мо дод, ки барои интиҳоби технологияҳои компютерӣ баҳри омӯзиши мутахассисон дар соҳаи иқтисод зарур арзёбӣ мегарданд. Ба маҷмуи меъёрҳои мазкур метавон мувофиқати технологияҳои интиҳобшавандаро бо омӯзиши асосҳо ва равандҳои иқтисоди рақамӣ ва иттилоотӣ – шабакавӣ ба донишҷӯёни равияи иқтисодӣ на танҳо бо мақсади дарки умумии ҳаракати дар дохили ИИШ баамалоянда, инчунин бо мақсади бадастории малакаҳои амалӣ аз рӯи:

- идоракунии электронӣ;
- савдои электронӣ;
- маркетинги электронӣ;
- мубодилоти электрони маълумотҳо;
- системаҳои пардохтии электронӣ;
- тайёрии ба муносибатҳои меҳнатии фосилавӣ ҳам ба ҳайси кордиханда ва ҳам ба ҳайси кормандро нисбат дод.

Масъалаҳои дар боло баррасигардида бо салоҳиятҳои мутахассиси замонавӣ дар соҳаи иқтисод робитаи зич доранд. Масъалаи зикршуда боз ҳам муфассал дар давоми кори мазкур баррасӣ хоҳад гашт.

2.2. Технологияҳои компютерӣ ҳамчун воҳиди муҳтавоии оморасозии мутахассисони рақобатпазир

Чӣ хеле ки дар боло қайд гардид, яке аз лаҳзоти проблемавӣ дар оморасозии мутахассисони рақобатпазир соҳаи иқтисод коркарди малакаву салоҳиятҳои мувофиқ оид ба истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ дар фаъолияти касбӣ мебошад. Дар ин раванд нақши хеле бузургро омӯзиши фанҳои бо ТКИИ алоқаманд, аз ҷумла, фанҳои информатика, мебозад. Мо аллакай он вазъиятро қайд карда будем, ки дар аксарияти ҳолатҳо барномаҳои таълимии самти иқтисодӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо технологияҳои иттилоотӣ алоқаманданд, барои донишҷӯён (довталабон), ки аллакай дорои оморасозии муайян дар ин самт мебошанд, равона карда шудаанд. Ин малакаҳоро, чӣ хеле ки пешбинӣ гардидааст, донишҷӯёни курсҳои аввал бояд дар раванди донишомӯзӣ дар мактаб ба даст оранд. Лекин чунин вазъ воқеӣ намебошад.

Дар робита ба ин, бо дарназардошти муқаррароти дар боло дарҷгардидаи қори мазкур, инчунин вазифаҳову мақсадҳои он, мо озмоиши педагогиро дар намуди пурсиш ва назарсанҷии донишҷӯёни курсҳои якум, ки ба факултетҳои иқтисодӣ дохил шудаанд, тайёр карда, гузарондем.

Дар мувофиқа бо типологияи озмоишҳои педагогӣ таҳқиқоти мазкурро метавон ба таҳқиқотҳои муайянкунанда шомил кард, чунки дар рафти он масъалаҳои назария ва амалияи педагогӣ, ки воқеан дар ҳаёт арзи вучуд доранд, мавриди омӯзиш қарор дода шуда, бо мақсади ошкорасозии паҳлуҳои мусбӣ ва манфии проблемаи зерин таҳқиқ ҷойдошта гузаронда мешаванд [37].

Ташаккули салоҳияти иттилоотӣ ҳадаф ва натиҷаи таълими муосир дар муассисаҳои таҳсилоти олии ба шумор меравад. Бо салоҳияти иттилоотии иқтисодшиносии оянда мо сифати интегратсионии шахсро дар

назар дорем, ки $\bar{y}$ на танҳо дониш ва малака дар соҳаи технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ, балки инчунин омодагии ба таври мақсаднок азхуд кардани маълумоти навро бо ёрии онҳо, қобилияти истифодаи чобукона, зуд ва тағйирёбанда аз ин технологияҳо барои кори муваффақ истифода мебарад.

Салоҳияти иттилоотии иқтисодшинос муайян мекунад, ки мутахассис бояд дорои системаи дониш ва малакаҳои иқтисодӣ, тасвири сохтори амалҳои иқтисодӣ, амалиёт ва диққати доимии шуур ба татбиқи онҳо бошад. Салоҳияти иттилоотӣ аз маҷмуи анъанавии дониш, қобилият ва малакаҳое, ки барои ҳалли масъалаҳои информатикунонӣ заруранд, аз рӯи ихтисос, пайдарҳамӣ, мавзӯҳои байнисоҳавӣ, амалия нигаронидашуда, ҳавасмандӣ фарқ мекунад.

Муқаррар карда шудааст, ки сохтори салоҳияти иттилоотии мутахассисони оянда, алахусус иқтисоддонҳо, ҷузъҳои вобаста ҳам ба касбу фаъолият ва ҳам иҷтимоиву шахсиро дар бар мегирад.

Шартҳои ташаккули салоҳияти иттилоотӣ инҳо мебошанд: иттилоотикунони раванди таълим дар муассисаҳои таҳсилоти олӣ, баланд бардоштани сатҳи оmodасозии ҳайати омӯзгорони муассисаҳои маълумоти олӣ, истифодаи захираҳои иттилоотӣ дар раванди таълим, таҳия ва истифодаи модулҳои электронии таълимию методӣ дар раванди таҳсил дар муассисаҳои таҳсилоти олӣ.

Муаллиф дар асоси таҳлили адабиёти илмӣ, таълимӣ ва методӣ усулҳои зерини ҳаматарафaro барои ташаккули салоҳияти иттилоотии иқтисодшиносони оянда муайян кардааст: пайдарҳамӣ, бисёрвариантӣ, нуқтаи такягоҳӣ, худэҷодкунӣ.

Мо чунин салоҳиятҳои иқтисодшиносони ояндарo муайян кардем: асосӣ, калидӣ, махсус.

Асосҳо салоҳиятҳоеро, ки барои кор дар ҳама гуна соҳаҳо заруранд, яъне қобилияти мутахассисро дар ҳалли масъалаҳои асосии касбӣ муайян мекунанд.

Соҳиби салоҳиятҳои асосӣ заминаҳои ташаккули салоҳиятҳои калидӣ, яъне қобилияти мутахассисро дар ҳалли вазифаҳои стандартии касбӣ тавассути истифодаи технологияҳои инфокоммуникатсионӣ фароҳам меорад.

Салоҳиятҳои махсус, салоҳияти мутахассисро муайян мекунанд, ки қодир аст вазифаҳои касбии мураккаб ва ғайристандартиро бо истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ ҳал кунад.

Мақсади омӯзиш муайянсозии сатҳи малакаву салоҳиятҳои бунёдии донишҷӯёни соли якуми таҳсили факултетҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии касбии ш.Душанбе дар соҳаи истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ барои инкишофёбии минбаъдаи онҳо то сатҳи зарурӣ дар фаъолияти минбаъдаи касбии онҳо мебошад.

Навъ ва шакли озмоиш бо мавҷуд набудани ҳамин гуна таҳқиқотҳои қаблан дар мамлакат гузаронидашуда шартнок гардидааст, миқдори ҷавобҳои воқеии бадастомада бо майл надоштани муҳотабон ба ҷавоб додан ба саволҳои дар назди онҳо гузошташуда бо сабаби мавҷуд набудани ҷавобҳои мусбӣ алоқаманд аст. Ҳарчанд, ки ин сабабҳо бадастории инъикоси объективии масъалаи таҳқиқшавандаро имконнопазир гардонанд ҳам, онҳо қобиланд тамоюлоти умумии вазъи ҷориро бо сатҳи бунёдии донишу маҳоратҳои доғталабон ва донишҷӯёни курсҳои аввал ишорат намоянд.

Озмоиш дар шароитҳои табиӣ, яъне дар намуди пурсиши беруназаудитории донишҷӯёни соли аввали факултетҳои иқтисодии се муассисаи таҳсилоти олии ш.Душанбе гузаронида шуд.

Озмоиш дар се марҳила доир гардид:

- Тартиб додани пурсишнома
- Муайян ва интихоби иштирокчиёни озмоиш ва гузаронидани пурсиш
- Коркард ва таҳлили натиҷаҳои пурсишнома.

Дар марҳилаи якуми озмоиш, ба таҳқиқотҳои назариявии дар ин таҳқиқот гузаронидашуда таъя намуда, пурсишнома тартиб дода шуд, ки мақсади асосии он муайянсозӣ ва баҳогузориҳои сатҳи донишҳо, малакаву салоҳиятҳои бунёдии донишҷӯёни соли аввали факултетҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии ш.Душанбе оид ба истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – технологӣ бо мақсади омӯзиш ва истифодабарии рӯзмарра буд.

Ба сифати маводи асосии методӣ ҳангоми тартиб додани пурсишнома ва гузаронидани назарсанҷӣ асари С.Г.Вершловский ва М.Д.Матюшина бо унвони «Назарсанҷӣ дар таҳқиқоти иҷтимоӣ-педагогӣ» истифода бурда шудааст [8]. Дар асари мазкур тавсияҳо оид ба итератсияҳои (такрорёбиҳои) тартиб додани пурсишнома дар доираи озмоиши педагогӣ, инчунин тафтиши варақаи назарсанҷии тартибдодашуда оид ба боэътимодии (саҳеҳии) он пешниҳод гардидаанд.

Барои кайфияти психологӣ мухотабон, тасмим гирифтём, ки назарсанҷиро махфӣ гузаронем, лекин ба сифати ченаки пешакии тавсифот барои иштирокчиён чунин ченак, ба монанди «синну сол» интихоб гардид.

Ба сифати меъёри асосӣ ҳангоми тартиб додани пурсишнома меъёри худбаҳодиҳии малакаҳо, ихтисоснокӣ ва имкониятҳои заминавии ҳуди мухотабон дар доираи саволҳои ба онҳо пешкашшуда интихоб гардид. Инчунин, барои баҳогузориҳои ҷавобҳои донишҷӯён ба саволҳои гузошташуда, дар пурсишнома шкалаи аз 0 то 5 интихоб гардид, ки дар он «0» ин тамоман вучуд надоштани салоҳияту малакаҳо, «5» бошад, бартари

салоҳиятҳо, малакаҳо ва донишҳо мебошад, ки имконияти ҳалли озодонаи масъалаҳои дар саволҳо гузошташударо имконпазир мегардонад. Чунин интихоб инчунин бо махсусиятҳои психологии донишҷӯёни мухотаб алоқаманд аст, ки дар гузаштаи начандон дур хонандаи синфҳои болоӣ буданд ва шкалаи 5-баллаи баҳогузорӣ барои онҳо барои худбаҳодиҳӣ ҳангоми ҷавобҳо ба саволҳои пурсишнома маъмулӣ мебошад.

Ҳамин тариқ, қисмати назарсанҷии пурсишнома бо тарзи зерин намудор шуд (ҷадвали 2.4.).

Ҷадвали 2.4.

Намуди умумии қисмати муҳтавоии пурсишнома оид ба муайянсозии сатҳи малакаҳо ва салоҳиятҳои заминавии донишҷӯёни соли якуми факултетҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии ш.Душанбе дар соҳаи истифодабарии ТКИИ*

Синну сол:

№	Савол	Баҳогузорӣ					
1	Сатҳи донишҳо ва тасаввуроти худро оиди истифодабарии ТКИИ дар иқтисод баҳогузорӣ намоед						
2	Сатҳи донишу малакаҳои худро дар истифодабарии ТКИИ баҳогузорӣ намоед						
3	Сатҳи азхудкунии шахсии компютери фардӣ ва системаи амалиётро (кор бо файлҳо, барномаҳо ва баёниҳо (гузоришҳо)) баҳогузорӣ намоед						
4	Сатҳи малакаҳои шахсии азхудкунии асосҳои муҳаррирони матнӣ ва ҷадвалсозиро (Microsoft Word, Microsoft Excel ва ғайра) баҳогузорӣ намоед						
5	Сатҳи малакаҳои шахсии азхудкунии асосҳои таҳрири графикӣ ва тайёр кардани презентатсияҳо (Paint, Power Point, Visio ва ғ.) баҳогузорӣ намоед						
6	Сатҳи малакаҳои худро дар кор бо пойгоҳи маълумотҳо (Microsoft Access ва ғайра) баҳогузорӣ намоед						
7	Сатҳи малакаҳои худро ҳангоми кор дар шабакаи Интернет (ҷустуҷӯӣ ва нигоҳдории иттилоот, боргири файлҳо ва ғайра) баҳогузорӣ намоед						
8	Сатҳи малакаҳои худро дар истифодабарии шабакаҳои иҷтимоӣ (Фейсбук, Одноклассники, В Контакте,						

	Инстаграм ва ғ.) баҳогузорӣ намоед						
9	Сатҳи малакаҳои худро дар истифодабарии китобҳои электронӣ баҳогузорӣ намоед						
10	Сатҳи истифодабарии захираҳои омӯзиширо дар шабакаи Интернет баҳогузорӣ намоед						
11	Баҳогузорӣ намоед, то чӣ андоза шумо масъалаҳо ва маводи тайёри омӯзиширо бо ёрии дигар шахсон аз шабакаи Интернет боргирӣ менамоед						
12	Умедвориҳои худро оид ба сатҳи азхудкунии ТКИИ дар соҳаи касбӣ (дар доираи саволҳои дар боло ишоратгардида) баъд аз хотимаёбии таҳсилот дар муассисаи таҳсилоти олӣ баҳогузорӣ намоед						

** (аз ҷониби муаллиф коркард гардидааст)*

Қадами дигар, дар мувофиқа бо тавсияҳои истифодашавандаи мо, тафтиши варақаи назарсанҷии тартибдодашуда оид ба боэътимодии (саҳеҳии) он гардид. Дар доираи назарсанҷии мазкур дараҷаи мувофиқати санҷишҳо ба мафҳумҳое, ки ин санҷишҳоро бояд инъикос намоянд, муайян карда шуд.

Нишондиҳандаи мувофиқат ва ё боэътимодӣ (саҳеҳӣ) дар асоси коэффитсиенти Алфа Кронбах ҳисоб карда бароварда мешавад. Коэффитсиенти Кронбах дар диапазони аз 0 то 1 маънодор арзёбӣ мегардад. Меъёри қобили қабул диапазони 0,7 ва аз ин зиёд арзёбӣ мегардад, ки маънии боэътимодии (саҳеҳии) кофӣ ва мувофиқати фишанги ченкунӣ, дар рафти кори мо бошад, пурсишномаро дорад [20; 53; 1].

Дар мувофиқа бо тавсияҳо, пурсишнома зери баҳогузориҳои эксперти қарор гирифта, дар гурӯҳи назоратӣ мавриди апробатсия қарор дода шуд [37; 36].

Ба сифати фишанги амалисозии ҳисоббаробаркуниҳо ва таҳлили натиҷаҳои назарсанҷӣ (пурсишнома) мо заминаи IBM SPSS Statistic 23-ро истифода бурдем, ки инъикосгари фишангҳои пешрафтаи таҳлили омӯрӣ мебошад ва барои таҳқиқотҳои сотсиологӣ, психологӣ ва иҷтимоӣ –

педагогӣ истифода бурда мешавад [63; 101].

Бо истифодабарии таъминоти барномавии ишоратгардида омили боэътимодии (саҳеҳии) (Алфа Кронбахи) пурсишномаи тартибдодамон ҳисоб карда бароварда шуд (расми 2.3.)

IBM SPSS ВЕБ-ҲИСОБОТ- ХУЛОСА ОИДИ ТИИ БАРОИ ИҚТИСОДЧИЁН- АЛФА

Шкала: Тамоми тағйирёбандаҳо

Шкала: Тамоми тағйирёбандаҳо- Омори эътимодноқӣ

Омори эътимодноқӣ

Алфа Кронбах	Алфа Кронбах дар асоси бандҳои стандартизатсияшуда	№ Қисматҳо
,714	,719	12

Расми 2.3. Баҳогузори боэътимодии (саҳеҳии) пурсишнома оиди муайянсозии сатҳи малакаву салоҳиятҳои заминавии донишҷӯёни соли аввали таҳсили факултетҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии ш.Душанбе дар соҳаи истифодабарии ТКИИ
(аз ҷониби муаллиф коркард гардидааст)

Дар мувофиқа бо ҳисоббаробаркуниҳои бадастомада, Алфа Кронбахи пурсишнома ба 0.719 баробар аст, ки ин маънии боэътимодӣ (саҳеҳӣ) ва мувофиқати онро дорад.

Дар марҳилаи дуюм мо интиҳоби мутохабонро гузарондем. Назарсанҷӣ дар пояи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (ДМТ), Донишгоҳи славянии Русия ва Тоҷикистон (ДСРТ) ва Донишгоҳи давлатии молиявию иқтисодии Тоҷикистон (ДДМИТ), ки дар ш.Душанбе ҷойгиранд, гузаронида шуд. Интиҳоби ҷойгиршавии ҳудудии ин муассисаҳои таҳсилоти олии бо он шартнок гардидааст, ки пойтахти Ҷумҳурии Тоҷикистон бо технологияҳои телекоммуникатсионӣ ва компютерӣ дар ҷодаи иҷтимоӣ ва таҳсилотӣ дар ҳудуди мамлакат дар сатҳи олии мучахҳазонида шудааст. Дар робита ба ин, нишондиҳандаҳое, ки ҳангоми гузаронидани озмоиш ба даст хоҳанд омад, тамоюлоти ҳадди аксари ба воқеият наздикро, ки дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷой дорад, инъикос

хоҳанд кард.

Як қатор масъалаҳое, ки бо мураккабияти интихоби мухотабон алоқаманд аст, дар боло ишорат гардидааст. Бо дарназардошти ин, мо пешниҳод намудем, ки назарсанчиро донишҷӯёни соли аввали равияҳои иқтисодии ҳар се донишгоҳи номбаргардида, ки соли 2019 ба донишгоҳ дохил гардидаанд, гузаранд. Дар интиҳо, интихоби пурсишномаҳои иштирокчиёни озмоиш 38 воҳидро ташкил дод.

Аз онҳо:

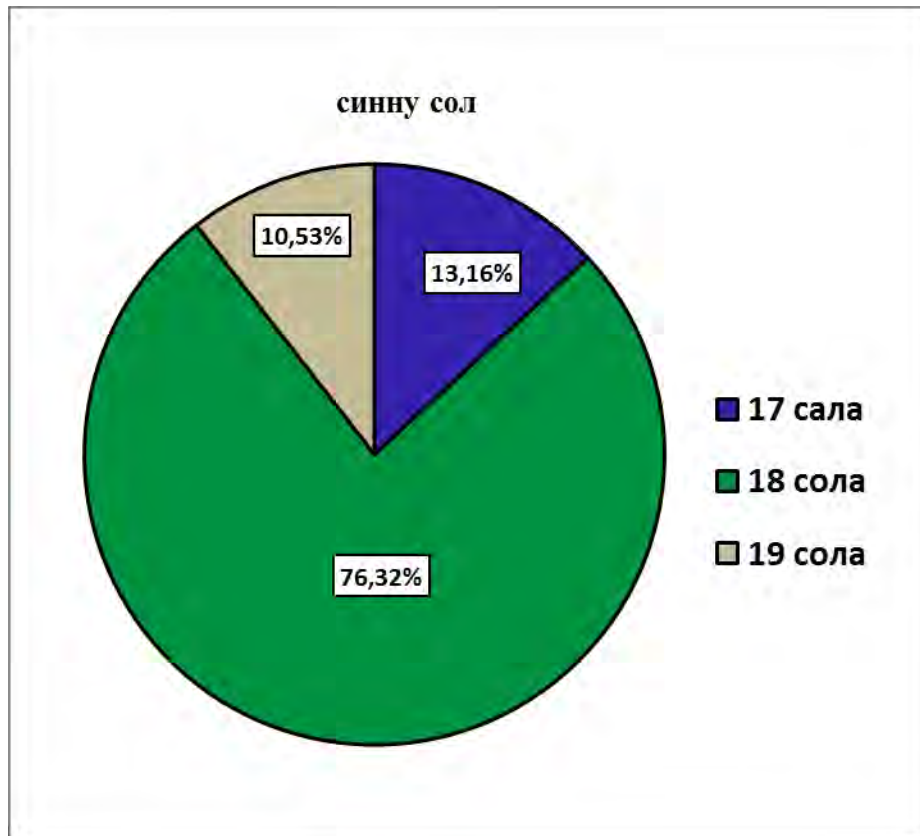
- 13 пурсишнома аз ДСРТ
- 11 пурсишнома аз ДМТ
- 14 пурсишнома аз ДДМИТ.

Доираи синнусолии мухотабон аз 17 то 19 - соларо ташкил дод.

Ба иштирокчиёни назарсанҷӣ пурсишномаҳо тақсим карда дода шуд, ки дар онҳо ба мухотабон пешниҳод гардид, ки худбаҳогузорино аз рӯи саволҳои дар он дарҷгардида анҷом диҳанд. Инчунин, суҳбат гузаронида шуд, ки дар доираи он ба мухотабон ҷавобҳо ва эзоҳҳо оид ба он бандҳои пурсишнома дода шуд, ки дар байни мухотабон **норӯшона**ҳо ба миён оварданд ва ё аз ҷониби онҳо то охир дарк карда нашуданд.

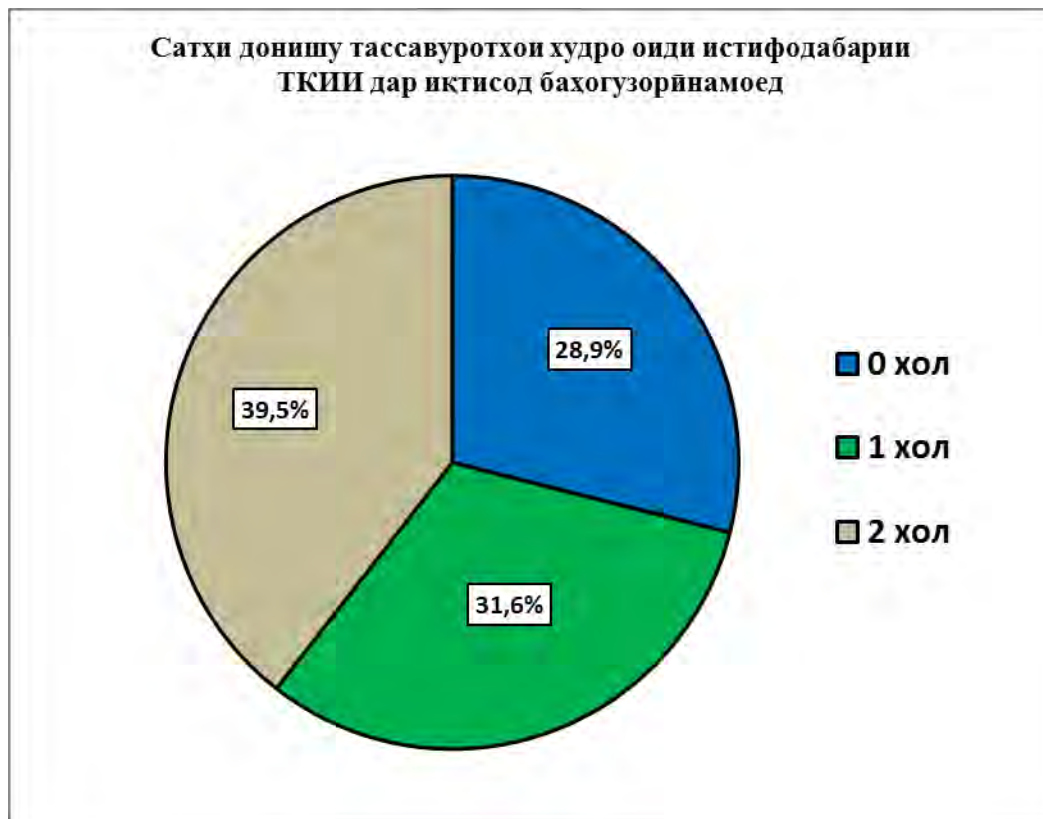
Дар марҳилаи сеюми озмоиш таҳлили маълумотҳои бадастомада ва тафсири натиҷаҳо гузаронида шуд. Ба сифати фишанг барои таҳлил таъминоти барномавии IBM SPSS Statistic 23 истифода шуда буд.

Синну соли миёнаи мухотабон 17,97 солро ташкил меод. Ҳамзамон, дар назарсанҷӣ донишҷӯёни курсҳои якуми синни 18-сола (76,3%) бо мароқи тош ширкат варзиданд. Тақсими синнусоӣ бо тарзи зерин ба назар мерасад (Диаграммаи 2.1.)

Диаграммаи 2.1. Тақсимои синнусолӣ хангоми гузаронидани назарсанҷӣ
(аз ҷониби муаллиф коркард гардидааст)

Оид ба саволи якум «Сатҳи донишу тасаввуротҳои худро дар бобати истифодабарии ТКИИ дар иқтисод баҳогузорӣ намоед», баҳои миёнаи тамоми мухотабон 1,11 ҳол гардид. 39,5% -и мухотабон салоҳиятнокии худро дар самти мазкур бо баҳои «2» баҳогузорӣ намуданд. Мароқовар он аст, ки донишҳои худро оид ба масъалаи мазкур ба балҳои «3», «4» ва «5» ҳеҷ кас баҳогузорӣ накард. Воқиф будани худро оид ба масъалаи гузошташуда, ки ба «0» ҳол баробар аст, 28,9% мухотабон, ба «1» баробарро - 31,6% мухотабон тасдиқ намуданд. Тақсимои умумии баҳогузориҳо ба саволи мазкур бо тарзи зерин намудор мегардад (диаграммаи 2.2.)

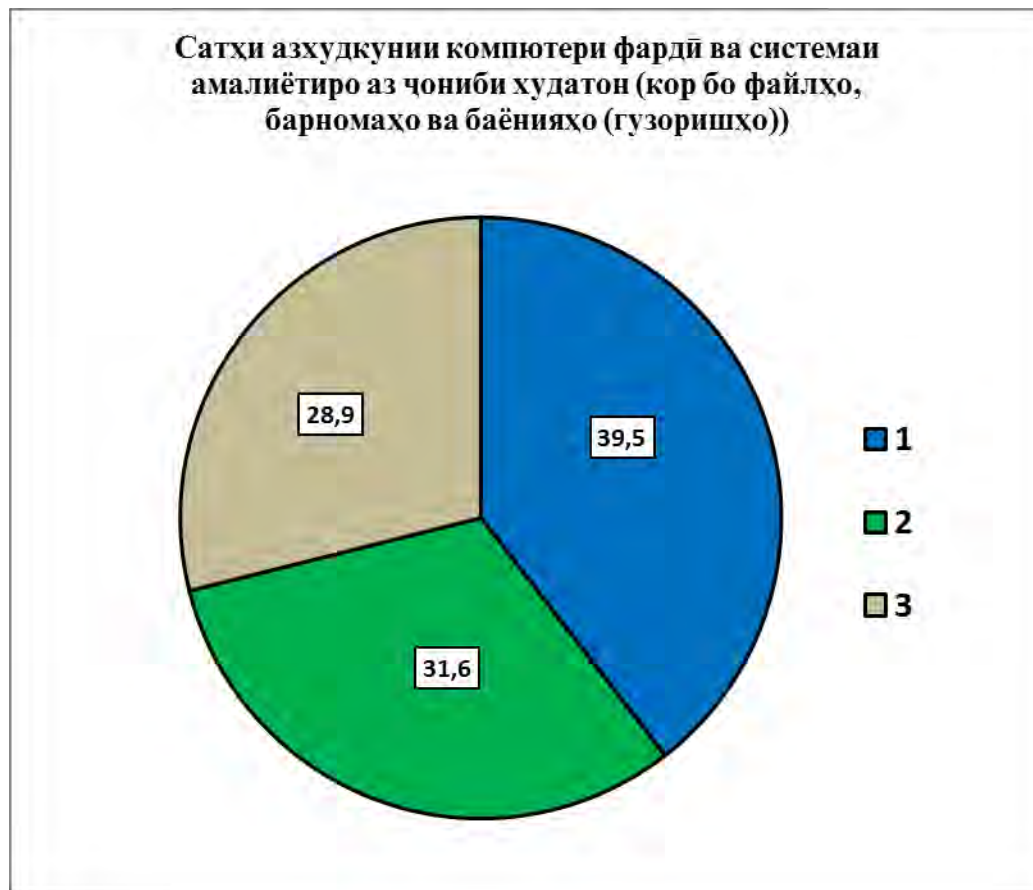
Диаграммаи 2.2. Тақсимои баҳоҳо ба саволи якуми пурсишнома
(аз ҷониби муаллиф коркард гардидааст)

Ба саволи дуюм «Сатҳи донишҳо ва малакаҳои худро оид ба истифодабарии ТКИИ баҳогузорӣ намояд», баҳои миёнаи тамоми мухотабон 3,05 ҳол мебошад. 52,6% -и мухотабон салоҳиятнокии худро оид ба масъалаи мазкур бо баҳои «3» баҳогузорӣ намуданд. 26,3% мухотабон онро дар сатҳи «4» ҳол тавсиф намуданд. Воқиф будани худро оид ба масъалаи гузошташуда, ки ба «2» ҳол баробар аст, 21,1%-и мухотабон тасдиқ намуданд. Ягон нафар аз мухотабон ба салоҳиятҳои худ оид ба саволи гузошташуда «0», «1» ва ё «5» ҳол нагузошт. Тақсимои умумии баҳогузориҳо ба саволи мазкур ба тарзи зерин намудор мегардад (диаграммаи 2.3).

Диаграммаи 2.3. Тақсимои баҳоҳо ба саволи дуҷуми пурсишнома
(аз ҷониби муаллиф коркард гардидааст)

Ба саволи сеюм «Сатҳи азхудкунии компютери фардӣ ва системаи амалиётро аз ҷониби худатон (кор бо файлҳо, барномаҳо ва баёнияҳо (гузоришҳо)) баҳогузори намоед», баҳои миёнаи тамоми мухотабон 1.92 холро ташкил дод. 39,5%-и мухотабон салоҳиятнокии худро оид ба саволи мазкур бо баҳои «1» баҳогузори намуданд. 31,6% онро дар сатҳи «3» хол баҳогузори намуданд. Воқиф будани худро оид ба масъалаи гузошташуда ки ба «2» хол баробар аст, 28,9%-и мухотабон тасдиқ намуданд. Ягон нафар аз мухотабон ба салоҳиятҳои худ оид ба саволи гузошташуда «0», «4» ва ё «5» хол нагузошт. Тақсимои умумии баҳогузориҳо ба саволи мазкур бо тарзи зерин намудор мегардад (диаграммаи 2.4.).

Диаграммаи 2.4. Тақсимои баҳоҳо ба саволи сеюми пурсишнома
(аз ҷониби муаллиф коркард гардидааст)

Сатҳи малакаҳои шахсии азхудкунии асосҳои муҳаррирони матнӣ ва ҷадвалсозиро (Microsoft Word, Microsoft Excel и т.д.) баҳогузорӣ намоед

Ба саволи чорум «Сатҳи малакаҳои шахсии азхудкунии асосҳои муҳаррирони матнӣ ва ҷадвалсозиро (Microsoft Word, Microsoft Excel ва ғ.) баҳогузорӣ намоед», баҳои миёнаи тамоми муҳотабон 2,05 балро ташкил дод. 36,8% -и муҳотабон салоҳиятнокии худро оид ба саволи мазкур бо баҳои «2» баҳогузорӣ намудаанд. 34,2% муҳотабон онро дар сатҳи «3» бал тавсиф намуданд. Воқиф будани худро оид ба масъалаи гузошташуда, ки ба «1» бал баробар аст, 28,9%-и муҳотабон тасдиқ намуданд. Ягон нафар аз муҳотабон ба салоҳиятҳои худ оид ба саволи гузошташуда «0», «4» ва ё «5» бал нагузошт. Тақсимои умумии баҳогузориҳо ба саволи мазкур бо тарзи зерин намудор мегардад (диаграммаи 2.5.).

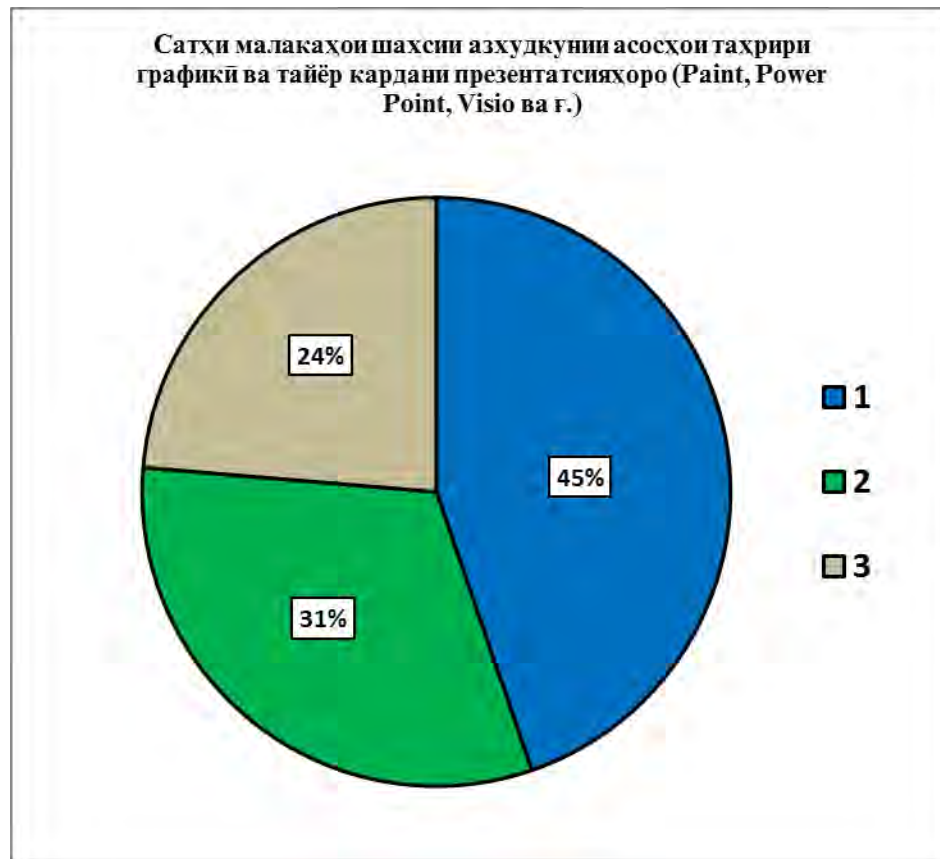

Диаграммаи 2.5. Тақсимои баҳоҳо ба саволи чоруми пурсишнома
(аз ҷониби муаллиф коркард гардидааст)

Сатҳи малакаҳои шахсии азхудкунии асосҳои таҳрири графикӣ ва тайёр кардани презентатсияхоро (Paint, Power Point, Visio ва ғ.) баҳогузорӣ намоед.

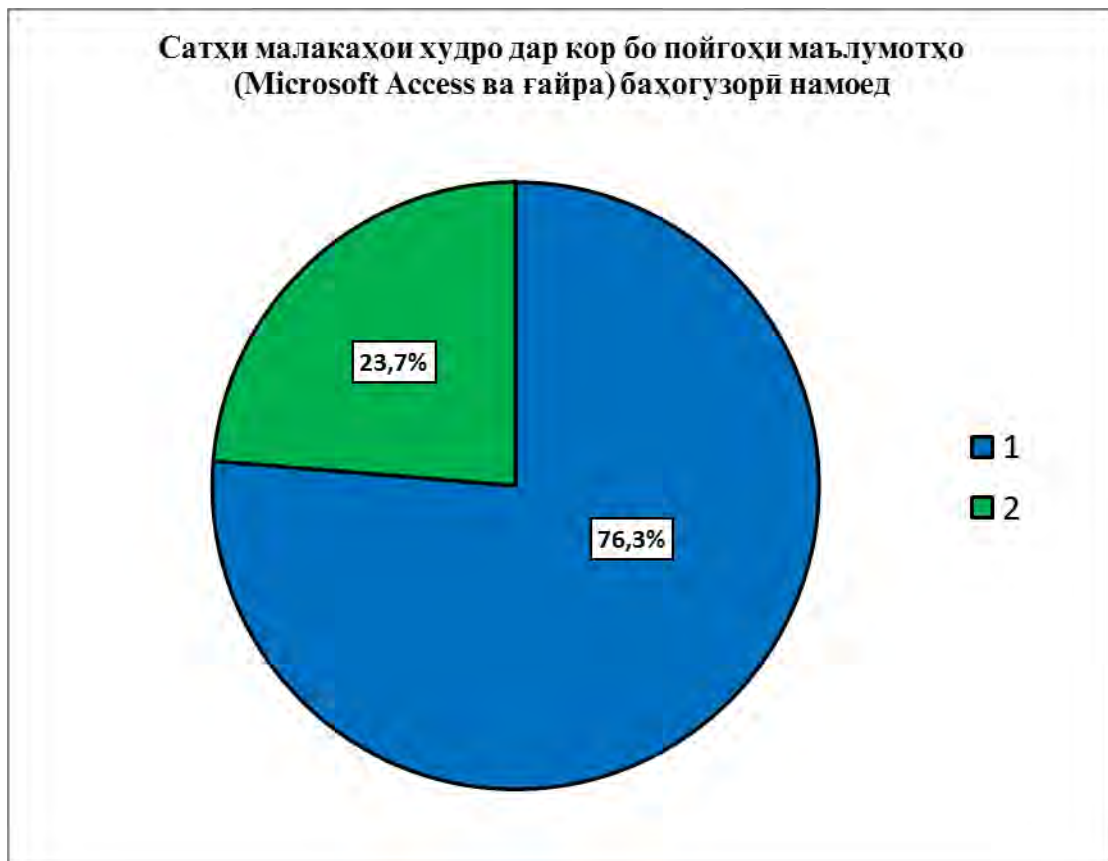
Ба саволи панҷум «Сатҳи малакаҳои шахсии азхудкунии асосҳои таҳрири графикӣ ва тайёр кардани презентатсияхоро (Paint, Power Point, Visio ва ғ.) баҳогузорӣ намоед», баҳои миёнаи тамоми мухотабон 1,79 балро ташкил дод. 44,7%-и мухотабон салоҳиятнокии худро оид ба саволи мазкур бо баҳои «1» баҳогузорӣ намуданд. 31,6%-и мухотабон онро дар сатҳи «2» бал тавсиф намуданд. Воқиф будани худро оид ба масъалаи гузошташуда, ки ба «3» бал баробар аст, 23,7%-и мухотабон тасдиқ намуданд. Ягон нафар аз мухотабон ба салоҳиятҳои худ оид ба саволи гузошташуда «0», «4» ва ё «5» бал нагузошт. Тақсимои умумии баҳогузориҳо ба саволи мазкур бо тарзи зерин намудор мегардад

(диаграммаи 2.6.).

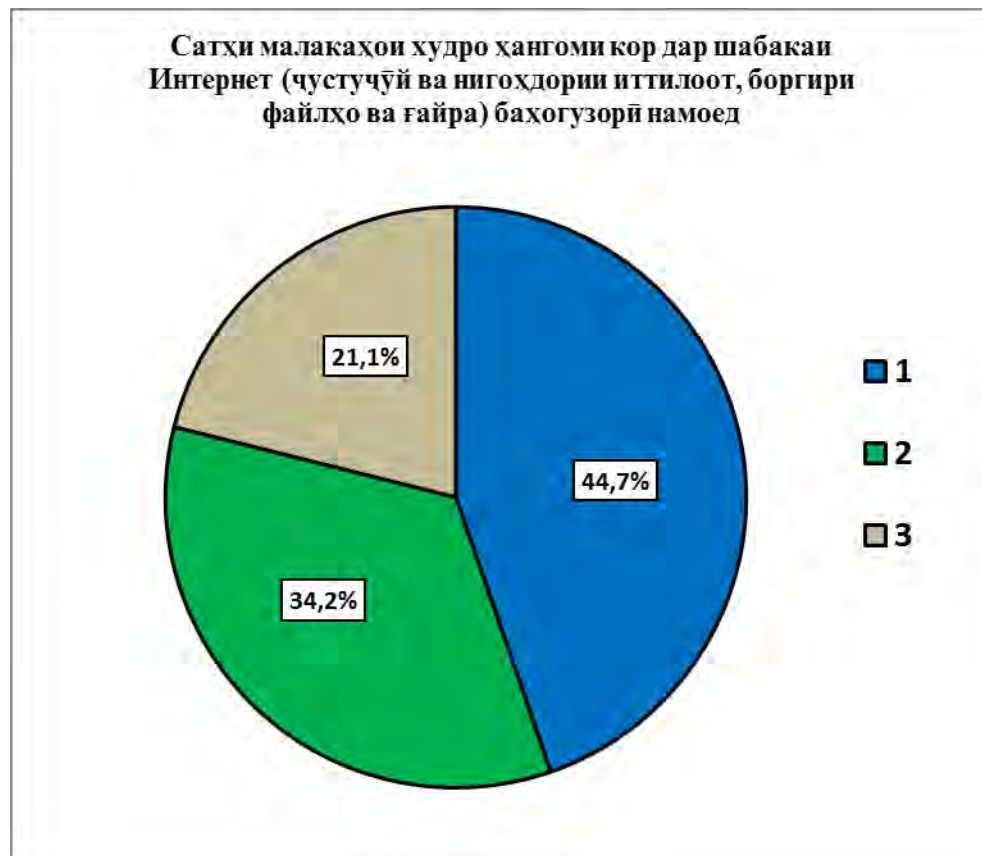
Диаграммаи 2.6. Тақсимои баҳоҳо ба саволи панҷуми пурсишнома
(аз ҷониби муаллиф коркард гардидааст)

Ба саволи шашум «Сатҳи малакаҳои худро дар кор бо пойгоҳи маълумотҳо (Microsoft Access ва ғайра) баҳогузорӣ намоед», баҳои миёнаи тамоми мухотабон 0.24 балро ташкил намуд. 76,3% мухотабон салоҳиятнокии худро оиди саволи мазкур бо баҳои «0», ва 23,7% бо «1» бал баҳогузорӣ намуданд. Тақсимои умумии баҳогузориҳо ба саволи мазкур бо тарзи зерин намудор мегардад (диаграммаи 2.7).

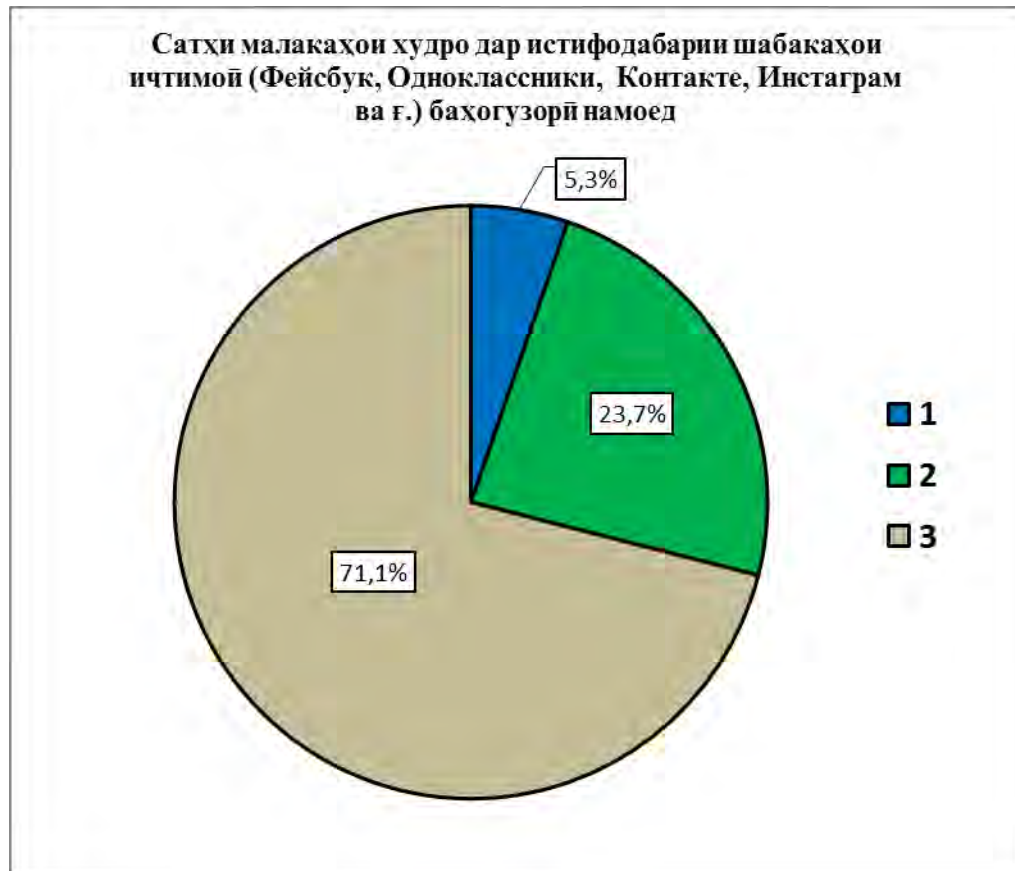
Диаграммаи 2.7. Тақсимоти баҳоҳо ба саволи шашуми пурсишнома
(аз ҷониби муаллиф коркард гардидааст)

Ба саволи ҳафтум «Сатҳи малакаҳои худро ҳангоми кор дар шабакаи Интернет (чустучӯй ва нигоҳдории иттилоот, боргири файлҳо ва ғайра) баҳогузорӣ намоед», баҳои миёнаи тамоми мухотабон 1,87 балро ташкил дод. 44,7% -и мухотабон салоҳиятнокии худро оид ба саволи мазкур бо баҳои «2» ва 34,2% онро дар сатҳи «1» бал баҳогузорӣ намуданд. Воқиф будани худро оид ба масъалаи гузошташуда, ки ба «3» бал баробар аст, 21,1%-и мухотабон тасдиқ намуданд. Ягон нафар аз мухотабон ба салоҳиятҳои худ оид ба саволи гузошташуда «0», «4» ва ё «5» бал нагузошт. Тақсимоти умумии баҳогузориҳо ба саволи мазкур бо тарзи зерин намудор мегардад (диаграммаи 2.8.).

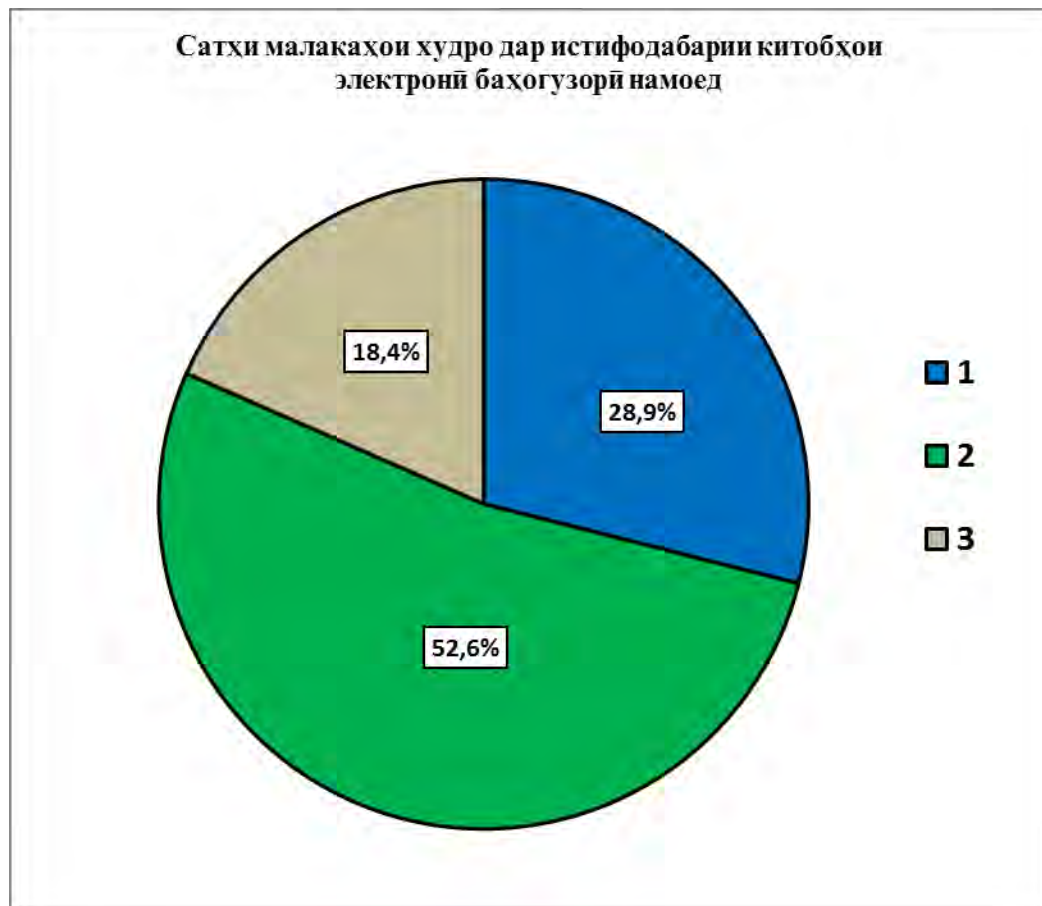
Диаграммаи 2.8. Тақсимои баҳоҳо ба саволи ҳафтуми пурсишнома
(аз ҷониби муаллиф коркард гардидааст)

Ба саволи ҳаштум «Сатҳи малакаҳои худро дар истифодабарии шабакаҳои иҷтимоӣ (Фейсбук, Одноклассники, Контакте, Инстаграм ва ғ.) баҳогузорӣ намоед», баҳои миёнаи тамоми мухотабон 3.66 бал гардид. 71,1% -и мухотабон салоҳиятнокии худро оид ба саволи мазкур бо баҳои «4» баҳогузорӣ намуданд. 23,7%-и мухотабон онро дар сатҳи «3» бал тавсиф намуданд. Воқиф будани худро оид ба масъалаи гузошташуда, ки ба «2» бал баробар аст, 5,3%-и мухотабон тасдиқ намуданд. Ягон нафар аз мухотабон ба салоҳиятҳои худ оид ба саволи гузошташуда «0», «1» ва ё «5» бал нагузошт. Тақсимои умумии баҳогузориҳо ба саволи мазкур бо тарзи зерин намудор мегардад (диаграммаи 2.9.).

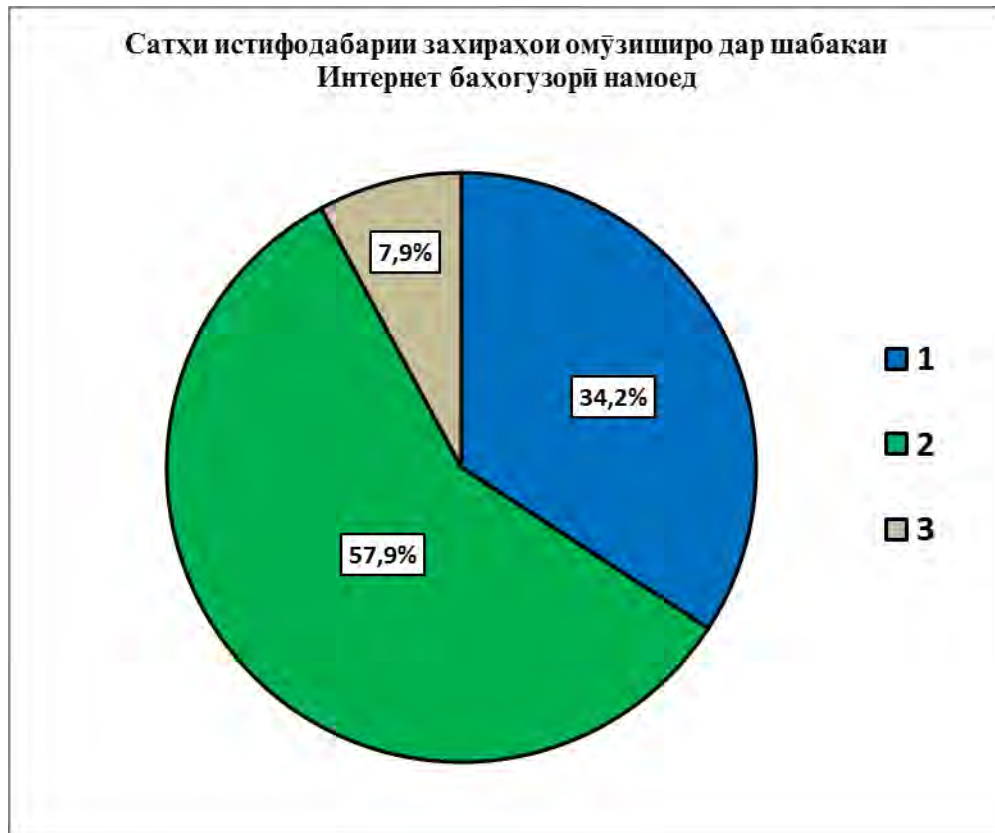
Диаграммаи 2.9. Тақсимои баҳоҳо ба саволи ҳаштуми пурсишнома
(аз ҷониби муаллиф коркард гардидааст)

Ба саволи нӯҳум «Сатҳи малакаҳои худро дар истифодабарии китобҳои электронӣ баҳогузорӣ намоед», баҳои миёнаи тамоми мухотабон 0.89 бал гардид. 52,6% мухотабон салоҳиятнокии худро оид ба саволи мазкур бо баҳои «1» баҳогузорӣ намуданд. 28,9%-и мухотабон онро дар сатҳи «0» бал тавсиф намуданд. Воқиф будани худро оид ба масъалаи гузошташуда, ки ба «2» бал баробар аст, 18,4%-и мухотабон тасдиқ намуданд. Ягон нафар аз мухотабон ба салоҳиятҳои худ оид ба саволи гузошташуда «3», «4» ва ё «5» бал нагузошт. Тақсимои умумии баҳогузориҳо ба саволи мазкур бо тарзи зерин намудор мегардад (диаграммаи 2.10.).

Диаграммаи 2.10. Тақсимои баҳоҳо ба саволи нухуми пурсишнома
(аз ҷониби муаллиф коркард гардидааст)

Ба саволи даҳум «Сатҳи истифодабарии захираҳои омӯзиширо дар шабакаи Интернет баҳогузорӣ намоед», баҳои миёнаи тамоми мухотабон 0,74 балро ташкил дод. 57,9%-и мухотабон салоҳиятнокии худро оид ба саволи мазкур бо баҳои «1» баҳогузорӣ намуданд. 34,2%-и мухотабон онро дар сатҳи «0» бал тавсиф карданд. Воқиф будани худро оид ба масъалаи гузошташуда ки ба «2» бал баробар аст, 7,9%-и мухотабон тасдиқ намуданд. Ягон нафар аз мухотабон ба салоҳиятҳои худ оиди саволи гузошташуда «3», «4» ва ё «5» бал нагузошт. Тақсимои умумии баҳогузориҳо ба саволи мазкур ба тарзи зерин намудор мегардад (диаграммаи 2.11.).

Диаграммаи 2.11. Тақсимои баҳоҳо ба саволи даҳуми пурсишнома
(аз ҷониби муаллиф коркард гардидааст)

Ба саволи ёздаҳум «Баҳогузорӣ намоед, ки то чӣ андоза шумо масъалаҳо ва маводи тайёри омӯзиширо бо ёрии дигар шахсон аз шабакаи Интернет боргирӣ менамоед», баҳои миёнаи тамоми мухотабон 3,76 балро ташкил дод. 36,8%-и мухотабон салоҳиятнокии худро оид ба саволи мазкур бо баҳои «4» баҳогузорӣ намуданд. Воқиф будани худро оид ба масъалаи гузошташуда ки ба «5» бал баробар аст, 21,1%-и мухотабон тасдиқ намуданд. Ба салоҳиятҳои худ 2,6% аз ҳисоби мухотабон «2» бал гузоштанд. Ягон нафар аз мухотабон ба салоҳиятҳои худ оид ба саволи гузошташуда «1» ва ё «0» бал нагузошт. Тақсимои умумии баҳогузориҳо ба саволи мазкур ба тарзи зерин намудор мегардад (диаграммаи 2.12.).

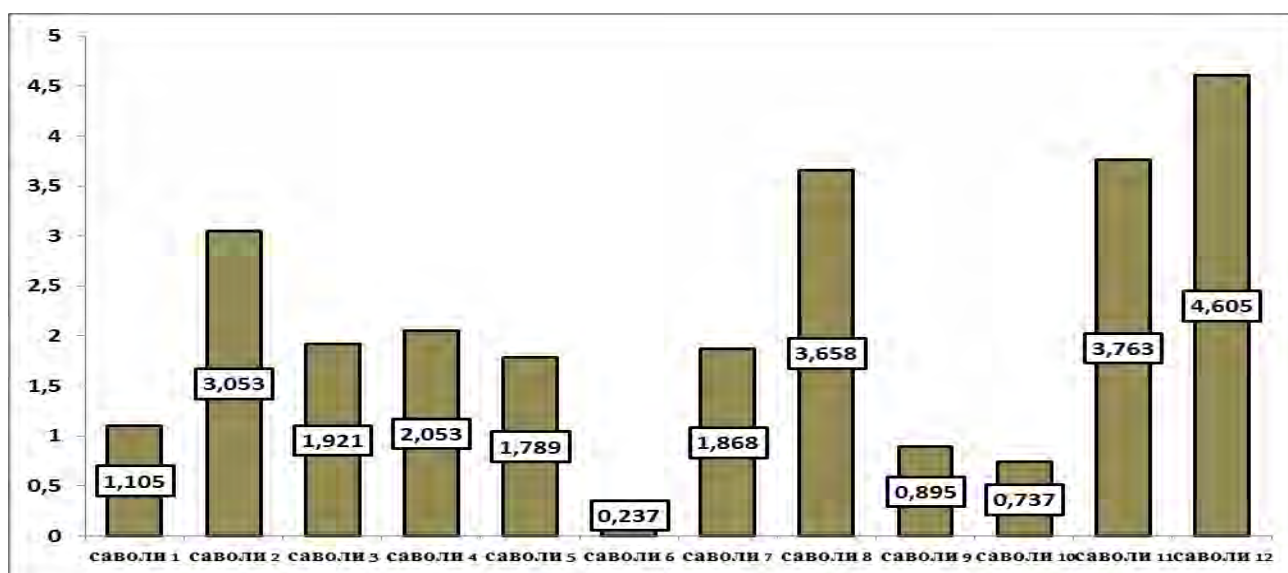
Диаграммаи 2.12. Тақсимои баҳоҳо ба саволи ёздаҳуми пурсишнома
(аз ҷониби муаллиф коркард гардидааст)

Ба саволи дувоздаҳум «Назари худро оид ба сатҳи азхудкунии ТКИИ дар соҳаи касбӣ (дар доираи саволҳои дар боло ишорагардида) баъд аз хатми таҳсил дар муассисаи таҳсилоти олӣ баҳогузорӣ намоед» баҳои миёнаи тамоми мухотабон 4,61 бал гардид. 60,5% -и мухотабон натиҷаҳои мавриди интизори худро ба саволи мазкур ба «5» бал арзёбӣ намуданд, 39,5%-и мухотабон бошанд, онро дар сатҳи «4» бал тавсиф намуданд. Ягон нафар аз мухотабон ба натиҷаҳои чашмдошти худ оид ба саволи гузошташуда дар сатҳи «0», «1», «2» ва ё «3» бал баҳогузорӣ накард. Тақсимои умумии баҳо ба саволи мазкур ба тарзи зерин намудор мегардад (диаграммаи 2.13.).

Диаграммаи 2.13. Тақсими баҳоҳо ба саволи дувоздаҳуми пурсишнома
(аз ҷониби муаллиф коркард гардидааст)

Тақсими баҳоҳои миёна ҳангоми ҷавобҳо ба саволҳои пурсишнома ба тарзи зерин ба мушоҳида мерасад (диаграммаи 2.14.).

Диаграммаи 2.14. Тақсимои баҳоҳои миёна ба саволҳои пурсишнома
(аз ҷониби муаллиф коркард гардидааст)

Мо озмоиши педагогиро гузаронида, натиҷаҳои онро таҳлил намуда, инчунин бо як қатор мухотабон мусоҳибаҳои пас аз назарсанҷиро гузаронида, ба хулосаҳои зерин омадем:

Донишҷӯёни ба курсҳои якуми факултетҳои иқтисодӣ дохилшуда дорои тасаввуроти хеле заиф оид ба истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ дар соҳаи иқтисод мебошанд.

Аз рӯи ақидаи худ, онҳо дорои заминаи аз сатҳи миёна болои азхудкунии ТКИИ мебошанд. Лекин, ин ақидаи шахсии онҳо буда, бо натиҷаҳои минбаъдаи озмоиш рад карда мешавад.

Зимини мусоҳиба ба онҳо чунин супориш матраҳ шуд: “Сатҳи азхудкунии шахсии компютери фардӣ ва системаи амалиётиро (кор бо файлҳо, барномаҳо ва баёниҳо (гузоришҳо)) баҳогузорӣ намоед”.

Ҳангоми ба саволи сеюми таҳқиқот ҷавоб додан, ки малакаҳои васлсозии дастгоҳҳои асосиро ба блоки протсессории компютер (монитор, мушак, клавиатура), сохтан ва дур кардани файлҳо, гузориш, ҳазфи файлҳо ва ҷурсозии заминавии таъминоти барномавиро дар компютер, дониши махсусиятҳои амаликунӣ ва истифодабарии функсияҳои заминавии истифодабарандагии системаи амалиётҳои Windows 8.0 ва аз ин боло ва ғайраро дар назар дошт, сатҳи салоҳияту малакаҳои донишҷӯён хеле паст мегардид.

Инчунин малакаҳои амалии кори донишҷӯён бо муҳаррирони матнӣ ва ҷадвалӣ, ба монанди Microsoft Word, Microsoft Exel ва ғ. паст арзёбӣ гардид. Аксарияти мухотабон маҳоратҳои иҷрои амалиётҳои заминавиро дар доираи барномаҳои мазкур доро набуданд. Ҳамин гуфтаҳо ба муҳаррирони одии графикӣ низ тааллуқ дорад.

Баҳои аз ҳама пастро ба салоҳиятҳои худ мухотабон ҳангоми ҷавоб

додан ба савол оид ба малакаҳои кор бо барномаҳои базаи маълумотҳо доданд. Чӣ хеле ки аз мусоҳибаҳои шахсии пеш аз назарсанҷӣ маълум гардид, аксарияти мухотабон дар бораи онҳо тасаввурот надоранд.

Дар рафти муҳокимаи пурсишнома бо мухотабон пеш аз оғози назарсанҷӣ, онҳо малакаҳои кори худро бо шабакаи Интернет хеле баланд баҳогузорӣ намуда буданд. Лекин баъд аз шарҳ додани далели он ки зери ин савол маҳорати дуруст ба роҳ мондани дархостҳои ҷустуҷӯӣ, дуруст ҷур сохтани филтрҳои ҷустуҷӯӣ иттилоот, кор бо китобхонаҳои онлайн ва феҳристҳо, нигоҳдории иттилооти зарурӣ аз шабака ва ғ. дар назар дошта шудааст, онҳо ақидаҳои худро дигар намуда, кӯшиш ба харҷ доданд, ки оид ба ин савол ба салоҳиятҳои худ баҳои объективӣ диҳанд. Дар мувофиқа бо маълумотҳои овардашуда баҳогузорӣ аз баҳои миёна поён сурат гирифт.

Аз тарафи дигар, бали хуби миёна ҳангоми ҷавоб ба савол оид ба малакаҳои истифодабарии шабакаҳои гуногуни иҷтимоӣ дода шуд.

Инчунин, ба сифати натоиҷ метавон он амри воқеиро қайд намуд, ки донишҷӯёни курсҳои якуми факултетҳои иқтисодӣ оид ба имкониятҳои омӯзишии шабакаи Интернет фаҳмиши хеле суст доранд, лекин онро хеле фаъолона барои боргирии маводи тайёри таълимӣ (ба монанди реферат, маъруза) истифода мебаранд. Аммо дар ин сурат ҳам, салоҳияти онҳо манфӣ арзёбӣ мегардад, чунки раванди ишоратгардида бо кумаки шахсони сеюм ба амал меояд.

Далели мусбӣ таҳқиқот он аст, ки аз таҳсил дар муассисаҳои таҳсилоти олии донишҷӯён баландбардории сатҳи маҳоратҳои худро дар истифодабарии ТКИИ дар фаъолияти касбӣ интизоранд.

Ҳамин тариқ, метавон чунин натиҷагирӣ кард, ки мактаббачагони синфҳои болоӣ, ки ба факултетҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дохил мешаванд, дорои малакаву салоҳиятҳои заминавии амалии истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ нестанд. Дар чунин шароит, ҳангоми вучуд надоштани базис,

омӯзиши ТКИИ-и пешрафта ба онҳо, ки дар фаъолияти иқтисодӣ истифода бурда мешавад, самараи хуб ба бор намеорад. Ин далел зарурияти омӯзиши амиқи фанни «Информатика»-ро дар курсҳои аввали факултетҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии Тоҷикистон мубрам мегардонад.

Натиҷаҳои таҳқиқоти гузаронидашуда аниқ карда шуда, проблемаи дар он бардошташуда барои коркардҳои минбаъдаи илмӣ мавзӯ ва маводи хос мегардад.

2.3. Тавсифоти салоҳиятнокии касбии иқтисодчиён -хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти олии дар қаринаи дониш ва маҳорату малакаҳои истифодаи технологияҳои компютерӣ

Қисман масъалаҳои салоҳиятҳои донишҷӯёни шӯбаҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии пештар дар боби якум баррасӣ гардидаанд. Дар қисмати ҷории таҳқиқот мо ният дорем, ки масъалаи малакаҳо ва салоҳиятҳои зарурии донишҷӯёни равияҳои иқтисодиро дар самти истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ баррасӣ намоем.

Муайянсозии мазмуни тавсифоти ихтисоснокӣ – салоҳиятнокии хатмкунандагони равияҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ дар ҷодаи малакаҳои онҳо дар соҳаи технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ бояд аз муносибатҳои махсус ва модели ҷории таълимӣ – методӣ асос ёбад, ки дар низоми муносири таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода бурда мешавад.

Оид ба муносибатҳои махсус дар коркарди салоҳиятнокиҳо дар донишҷӯёни равияҳои иқтисодӣ дар соҳаи муайян сухан гуфта, дар навбати аввал сухан бояд доир ба муносибати салоҳиятнок равад. Дар робита ба ин, бояд қайд намоем, ки як қатор муҳаққиқон дар он бобат розиянд, ки истифодабарии муносибати салоҳиятнок дар доираи таҳсилоти олии касбӣ

дар навбати аввал дар назди худ вазифаи беҳтар сохтани амаликунии мутақобиларо бо бозор, баландбардории рақобатпазирии мутахассисонро, ки муассисаҳои таҳсилоти олии тайёр менамоянд, инчунин навсозии мазмун, муҳити таълим ва методологияи омӯзишро мегузоранд. Чунин муҳаққиқон, ба монанди И.А.Зимняя, А.Г.Каспржак, С.Е.Шишов ва дигарон, фарқияти мутахассиси босалоҳиятро аз мутахассиси ихтисоснок шарҳ додаанд. Дар навбати аввал, сухан оид ба он меравад, ки мутахассиси босалоҳият на танҳо дорои сатҳи муайяни донишҳо, малакаҳо ва маҳоратҳо мебошад, инчунин ӯ қодир аст, ки онҳоро мустақиман дар фаъолияти касбии худ истифода барад [49].

Пеш аз баррасии бевоситаи масъалаҳои номбаршуда ва моҳияти тавсифоти ихтисоснокӣ – салоҳиятнокии хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти олии равияи иқтисодӣ дар соҳаи таҳқиқшавандаи мо бояд масъалаеро баррасӣ намуд, ки бевосита ба ин нишондиҳандаҳо таъсир мерасонад.

Проблемаи муҳим чунин арзёбӣ мегардад, ки муҳаққиқони тоҷик масъалаи зарурияти татбиқи стандартҳои таълимии насли наватаринро дар раванди таълимии муассисаҳои таҳсилоти олии хеле тезутунд мегузоранд.

Бояд қайд намуд, ки соли 2010 дар ҳудуди ИДМ Соли илм ва инноватсияҳо эълон гардид. Дар робита ба ин, Ҳукумати Тоҷикистон ин солро Соли маориф ва фарҳанги техникӣ эълон кард. Дар навбати худ, экспертҳо соли 2010-ро соли ниҳой барои татбиқи стандартҳои таълимии насли сеюм дар системаи таҳсилоти олии касбии мамлакат эълон намуданд. Стандартҳои дар он лаҳазот татбиқгардида самаранокии ҳудро нишон доданд, ки он, масалан, дар он ифода ёфт, ки аз рӯи вазъи соли 2011 дар Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон сатҳи дониш ва маҳоратҳои гурӯҳҳое, ки аз рӯи стандартҳои насли сеюм (низомии кредитии таҳсилот) таҳсил мекарданд, то 25% назар ба гурӯҳҳое, ки аз рӯи шакли пешина таҳсил мекарданд, баланд буд [87].

Стандартҳои насли сеюм дар низоми муассисаҳои таҳсилоти олии Тоҷикистон дар ибтидои солҳои 10-уми асри XXI истифода бурда мешуданд, лекин рушди технологияҳои иттилоотӣ вазифаи муҳим ва асосӣ арзёбӣ мегардид, ки онро бояд ҳал намуд. Лекин, чӣ хеле ки экспертҳо қайд менамоянд, ҳатто аз рӯи вазъият то соли 2011 на ҳамаи стандартҳои насли сеюм пурра тасдиқ гардиданд. Масалан, чунин стандартҳо, ба монанди технологияҳои иттилоотӣ – иртиботӣ (ҳамон фанни «Информатика») барои ихтисосҳои муайян, ки бояд дорои вижагиҳои махсус бошанд [87].

Экспертҳои тоҷик қайд менамоянд, ки барои татбиқи стандарти насли сеюм бояд салоҳиятҳои мухтасар ифода ёбанд, ки дар навбати худ аз соҳае вобастагӣ дошта бошанд, ки барои фаъолият дар он хатмкунанда тайёри мебинанд [87].

Ҳамин тариқ, проблемаи стандартҳои то охир татбиқнагардида ба проблемаи зарурияти татбиқи стандартҳои насли чорум ба низоми таҳсилоти олии касбии мамлакат зам мегардад, ки оид ба онҳо дар як қатор мамлакатҳои ИДМ (масалан, Россия) аллакай соли 2016 суҳан мерафт.

Махсусиятҳои стандартҳои таҳсилоти олии касбии насли чорум аз тамаркузи онҳо ба тамоюлоти салоҳиятнок ва васеъсозии ихтисосҳо иборат мебошад. Дар шароитҳои рушди суръатноки технологияҳои нав мунтазам касбу ихтисосҳои нав ба миён меоянд. Низоми маориф уҳдадор аст, ки дорои хусусияти мутобиқшавӣ гардад ва функсияҳои худро самаранок иҷро намояд, яъне мутахассисони барои бозори ватанӣ ва ҷаҳонӣ ҷавобгӯро тайёр намояд. Стандартҳои насли чорум барои муассисаҳои таҳсилоти олии ҷумҳурӣ бо мақсади таъмини омодагии касбии мутахассисон дар мувофиқати пурра бо талаботҳои ҷории иқтисодӣ ва истеҳсоли коркард мегарданд [113].

Ин стандартҳо бисёртар ба тавсифоти ихтисоснокӣ – салоҳиятнокии мутахассис равона карда шуда, аз диди нав ба маълумотнокӣ ва ихтисоснокии хатмкунанда, мутобиқати барномаи таълимӣ иборат

мебошанд, ки ба меъёри «назарияи камтар, амалияи бештар» мувофиқат намуда, махсусиятҳои касбҳои аниқро ба ҳисоб мегиранд [113].

Як қатор муҳаққиқон, ба монанди Г.С.Ковалев, В.И.Байденко, А.Н.Леонтьев ва дигарон дар таҳқиқоти худ масъалаҳои баррасӣ намудаанд, ки бо салоҳиятҳои умумии касбии дилхоҳ мутахассис алоқаманд мебошанд, ки дар муҳити иҷтимоӣ (ҷамъиятӣ) фаъолият менамояд. Иқтисодчиён низ ба ҷумлаи чунин мутахассисон шомиланд. Дар чунин таҳқиқотҳо, ба сифати қобилиятҳои умумии касбии мутахассисон чунин қобилиятҳо махсус қайд карда шудаанд:

- қобилияти таҳқиқи вазъият дар ҷомеа;
- қобилияти ташкили амалҳои фардӣ ва гурӯҳӣ;
- қобилияти ба роҳ мондани амалигардонии мутақобилаи иртиботӣ бо дигарон;
- қобилияти қабули қарорҳо;
- қобилияти азхудкунии намудҳои нави фаъолият [61].

Тавсифоти салоҳиятнокии касбии хатмкунандагони равияҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олӣ дар самти истифодабарии ТКИИ бояд бо талаботҳои умумӣ, ки ба иқтисодчиён ҳангоми амалисозии бевоситаи фаъолияти касбии онҳо пешниҳод мегарданд, мувофиқат намоянд ва дар шароитҳои муосир истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботиро тақозо менамояд. Ба ин гурӯҳ салоҳиятҳо метавон салоҳиятҳои мазкурро мансуб донист:

- таҳлили қонуниятҳои раванди иқтисодӣ;
- таҳлили равандҳои моҳияти иҷтимоидошта, ки дар соҳаи иқтисод ба вуқӯ меоянд;
- пешгӯии рушди равандҳои иқтисодӣ дар ҷомеа;
- ҷамъоварӣ ва таҳлили маълумотҳои ибтидоӣ, ки барои ҳисоббаробаркунии нишондиҳандаҳои иқтисодӣ заруранд;

- таҳлил ва тафсири нишондиҳандаҳои иқтисодӣ, ки рушди ташкилот ва корхонаро тавсиф менамоянд;
- ҳисоб карда баромадани нишондиҳандаҳои техникӣ-иқтисодӣ, ки фаъолияти субъектҳои хоҷагидориро дар асоси методикаҳои навъӣ тавсиф менамоянд;
- таҳияи ҳуҷҷатгузори заминавӣ оид ба таъмини идоракунии захираҳои меҳнатӣ, моддӣ ва молиявӣ корхона ва ё ташкилот;
- маҳорати тайёр намудани ҳисоботҳои иқтисодӣ [22].

Ҳамин тариқ, тавсифоти салоҳиятнокии касбии хатмкунандагони факултетҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олӣ дар самти донишҳо, маҳоратҳо ва малакаҳои истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ дар меҳвари салоҳиятҳои умумии иқтисодӣ ва истифодабарии ТКИИ ҷой доранд. Парадигмаи раванди мазкурро ба тарзи зерин метавон тасвир намуд. (диаграммаи 2.15).

**Тавсифоти ихтисоснокӣ – салоҳиятнокии иқтисодчиён
дар истифодабарии ТКИИ**

Диаграммаи 2.15. Парадигмаи ҷойгоҳи тавсифоти ихтисоснокӣ – салоҳиятнокии хатмкунандагони равияҳои иқтисодӣ дар байни салоҳиятҳои

умумииктисодӣ ва истифодабарии ТКИИ
(аз ҷониби муаллиф коркард гардидааст.)

Таҳлили салоҳиятҳои дорои вижагиҳои гуногун имконият дод, ки се талаботи асосӣ ташаккул дода шавад, ки онҳоро метавон нисбати ҳар як тавсифоти ихтисоснокӣ – салоҳиятнокӣ нисбат ба малакаҳои истифодабарии ТКИИ дар фаъолияти касбии хатмкунандагони равияҳои иқтисодӣ пешниҳод кард. Ба талаботҳои қайдгардида дохил мешаванд:

- доништан;
- тавонистан;
- аз худ кардан.

Ин талаботҳоро метавон бо тарзи зерин шарҳ дод. «Доништан» – донишани технологияҳои муосири иттилоотӣ; «тавонистан» – созмон додани пойгоҳи додаҳо, баҳисобгирӣ ва дигар намуди фаъолият бо ҳамин тартиб, лекин бо истифодабарии шабакаи Интернет; «аз худ кардани» –и малакаҳои гузаронидани таҳқиқотҳои озмоишӣ ва назариявӣ дар соҳаи касбӣ бо корбурди воситаҳои муосири барномавӣ ва ТИИ [6].

Бо истифодабарии меъёрҳои таълими салоҳиятнокӣ тамоюлдошта чунин муҳаққиқон, ба монанди Е.Ю.Пансева ва дигарон, парадигмаи сохтори мафҳуми «салоҳияти касбии математикии иқтисодӣ»-ро ташаккул доданд. Манфиати муносибати мазкур доир ба вазифаҳои таҳқиқоти мазкур дар навбати аввал аз шароитҳои муосири фаъолияти иқтисодчиён асос меёбад, ки аз: пуррагии воситаҳои электронӣ, кор бо ҳуҷҷатҳо ва пешбурди пойгоҳи додаҳо, зарурияти гузаронидани теъдоди калони ҳисоббаробаркуниҳо иборат мебошанд [61].

Бо дарназардошти ин, яке аз салоҳиятҳои муҳим қобилияти сохтори моделҳои математикии равандҳои воқеӣ ва тафсири натиҷаҳои онҳо мебошад. Бинобар ин, қисмати муҳимми ин равандро азхудкунии малакаҳои барномасозӣ ишғол менамоянд, ки ба иқтисодчӣ – мутахассиси

соҳаи молиёт имконияти коркарди мустақилонаи барномаи ҳисоббаробаркунӣ ва ё истифодаи босаводонаи барномаҳои мавҷударо имконпазир мегардонад [59].

Ғайр аз ин, ба сифати ТКИИ-и махсус, ки ба самти математикии кор бо компютер алоқаманданд, метавон:

- сохтори графикҳои дорои андозаҳои васатӣ;
- ҷамъбасти натиҷаҳои васатӣ;
- таҳлили натиҷаҳои ҳисоббаробаркунӣ ҳангоми параметрҳои тағйирёфтаи масъала;
- муайянсозии ҳалли мувофиқро нисбат дод [60].

Инчунин, бояд қайд намуд, ки салоҳиятҳои иттилоотӣ – техникӣ дар азҳудкунии малакаҳои истифодабарии техникаи ҳисоббарор ва пакетҳои стандартии барномаҳои амалӣ барои ҳалли масъалаҳои амалӣ дар мошинаҳои электронии ҳисоббарор (МЭХ) зоҳир мегарданд [61].

Маҷмуи пурраи тавсифоти донишҷӯёни равияи иқтисодӣ, ки барои истифодабарии ТКИИ дар фаъолияти касбиашон зарур аст, бо махсусияти тафаккур алоқаманд аст. Ҳамин тариқ, ба ин рушди тафаккури мавҳумӣ (абстрактӣ), алгоритмӣ ва таҳлилӣ дохил мешавад. Мутахассисон чунин қайд менамоянд, ки услуби алгоритмии тафаккур қобилияти донишҷӯёнро нисбати таҳлили ҳулосавии маълумотҳо ва барасмиятдарории онҳо тавсиф менамояд [121]. Ин нишондиҳанда ҳангоми кор бо технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ хеле муҳим аст. Донишҷӯёни дорои қобилиятҳои рушдёфтаи алгоритмӣ низ аз сатҳи баланди тафаккури мавҳумӣ (абстрактӣ) ва малакаҳои хуби ҳулосабарорӣ бархӯрдор мебошанд [121]. Ҳамзамон истифодабарии ТКИИ нақши духӯраро мебозад: истифодабарии технологияҳои иттилоотӣ ба рушди тафаккури мавҳумӣ (абстрактӣ) мусоидат менамоянд, лекин баъд аз ин, ин намуди тафаккурҳо имконияти истифодабарии самараноки технологияҳои компютерӣ ва

иттилооти дар фаъолияти касбӣ имконпазир мегардонанд.

Байни тавсифоти асосие, ки сатҳи тафаккури алгоритмӣ ва мавҳумии (абстрактии) донишҷӯёни равияҳои иқтисодиро инъикос менамоянд, метавон:

- таҳлили маълумотҳои ибтидоӣ (худудгузорӣ байни категорияҳои «дода шудааст» ва «пайдо намудан»);
- коркарди тавсифи математикии масъалаи ҳалшаванда;
- сохтани алгоритми ҳалли масъала (бо истифодабарии забонҳои барасмиятдаровардашуда);
- пешниҳоди алгоритми коркардгардидаи ҳалли масъала (бо воридсозии истифодабарии забонҳои барномасозӣ);
- гузаронидани озмоиши ҳисоббаробаркунӣ (гузаронидани амалиётҳои тестӣ);
- таҳлил ва тафсири натиҷаҳои бадастомадаро номбар намуд [121].

Идомаи табиӣ рушди тарзи алгоритмии тафаккури донишҷӯёни равияҳои иқтисодӣ рушди салоҳиятҳои бо таҳлили маълумотҳо алоқаманд дар онҳо мебошад. Дар ин самт, нақши муҳимро технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ –иртиботӣ мебозанд.

Муҳаққиқон чунин намуди таҳлилро, ба монанди таҳлили концептуалӣ дар алоҳидагӣ қайд менамоянд. Мақсади таҳлили концептуалии маълумотҳо амалисозии таҳлили муҳтавоии соҳаи проблемавӣ ва ошкорсозии мафҳумҳои нав дар он ва алоқаи мутақобилаи онҳо мебошад. Зери тавсифоти салоҳиятнокии касбии донишҷӯёни самти иқтисодӣ дар самти таҳлили концептуалии маълумотҳо бо истифодабарии ТКИИ метавон инҳоро номбар кард:

- муайянсозии вобастагиҳои коррелятсионӣ ва регрессионӣ байни маълумотҳо;
- таҳлили маълумотҳо бо методи қисматҳои асосӣ;

- таҳлили кластерӣ;
- сохтани дарахти ҳалҳо;
- кор бо пойгоҳи додаҳо ва ғайра [120].

Лекин салоҳиятҳои дар боло ишоратгардида барои донишҷӯён мукамал арзёбӣ намегарданд. Ҳангоми коркарди пойгоҳи умумии назариявӣ, ки ба малакаҳои мутахассисон дар соҳаи иқтисод дар самти истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ алоқамандӣ доранд, бояд як қатор ҷанбаҳои иловагиро ба назар гирифт, ки ба тамоюлоти умумии дар соҳаи иқтисод баамалоянда ва бо технологияҳои навин алоқаманд дахл доранд:

1. Вусъатёбӣ ва рушди соҳаи интернет – иқтисод ва захираҳои тақсимгардида дар шабакаи Интернет.

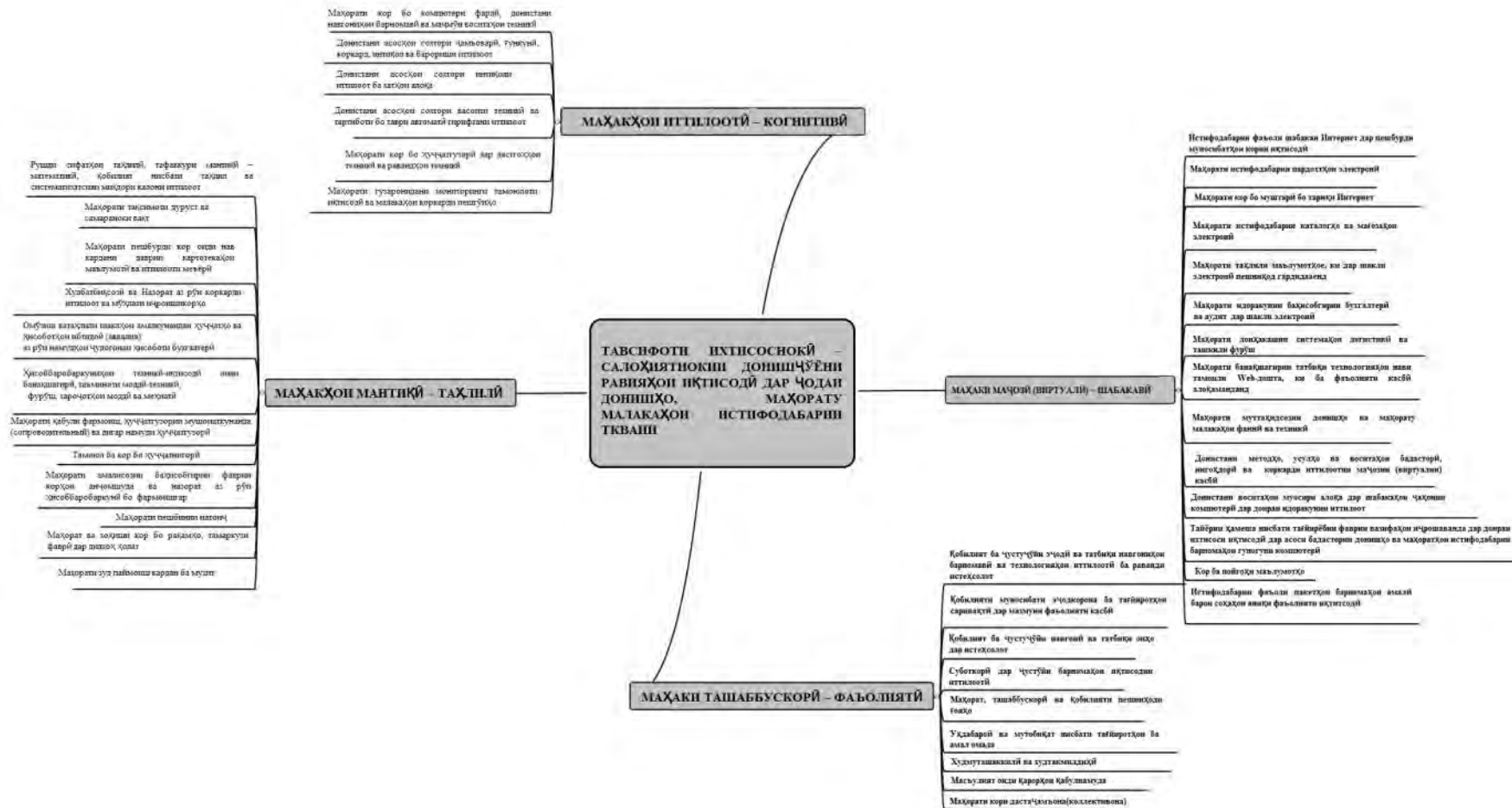
2. Рушди васеи ҳуҷҷатгузори умумисистемавӣ, махсусгардонидашуда ва меъёрӣ – маълумотӣ, ки ба стандартҳои таъминоти техникӣ, методикаҳои коркарди таъминоти техникӣ, ҳисоббаробаркуниҳо оид ба таъминоти техникӣ тааллуқ доранд.

3. Зарурияти гузаронидани мониторинги тамоюлоти иқтисодӣ, инчунин коркарди пешгӯиҳо оид ба вазъи ҷорӣ дар соҳа дар умум ва ё дар бозори алоҳидаи интихобшуда ва ё сектори он.

4. Фарсудашавии босуръати маҳсулоти барномавӣ барои амалӣ кардани фаъолияти иқтисодӣ. Дигар ҷанбаи ин раванд зухури муназзами технологияҳо ва қабули қарорҳо дар соҳаи иқтисод мебошад [2].

Оид ба ҷанбаҳои маҷозӣ (виртуалӣ) – шабакавии салоҳиятҳои донишҷӯёни факултетҳои иқтисодӣ дар истифодабарии воситаҳои иттилоотӣ – иртиботӣ бояд ба инобат гирифт, ки таълимгиранда дар фаъолияти касбии худ бояд дарк намояд, ки на бо объектҳои моддӣ, балки бо моделҳои он кор кунад, ки дар бисёр ҳолат на дар воқеият, балки дар фазои шабакавӣ вучуд доранд [2].

Бо дарназардошти ин, муҳаққиқон як қатор маҷмуи қисматҳо ва маҳакҳои қобилияти иқтисодчии ояндаро дар фаъолияти касбӣ коркард намудаанд (расми 2.19.). Маҳакҳои коршударо таҳлил намуда, мо ба чунин хулоса омадем, ки онҳо метавонанд ҳамчун талаботи пойгоҳӣ барои тавсифоти салоҳиятнокии касбии иқтисодчиён-хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти донишҳо, маҳоратҳо ва малакаҳои истифодабарии технологияҳои компютерӣ хизмат намоянд. Рӯйхати дар поён овардашуда вобаста аз мақсадҳои гузошташудаи оmodасозии мутахассисон метавонад тағйир ёбад ва ё ислоҳ карда шавад.

Таҳлили ҷанбаҳои васеи қисматҳо ва маҳакҳои дар расми 2.19 пешниҳодгардида, ки ба қобилияти иқтисодчии оянда оид ба истифодабарии ТКИИ-и муосир дар фаъолияти касбии худ дахл доранд, инчунин сарчашмаҳо, тавзеҳот, тафсирҳо ва шарҳҳо, ки интихоби онҳоро баён мекарданд [102; 103; 104; 105; 106; 2; 109; 31], баррасӣ намуда, мо ҷонибдори гурӯҳбандии ҷанбаҳо ва тамоюлоти зерин дар онҳо мебошем, ки ба салоҳиятҳои иқтисодчиён дар соҳаи истифодабарии компютерҳо ва технологияҳои муосири иттилоотӣ – иртиботӣ тааллуқ доранд:

- Азхудкунии методҳо, усулҳо ва воситаҳои бадастории, нигоҳдорӣ, коркарди иттилоот, малакаҳои кор бо компютер ҳамчун воситаи идоракунии иттилоот, қобилияти кор бо иттилоот дар шабакаҳои ҷаҳонии компютерӣ;
- Қобилияти интихоби воситаҳои инструменталӣ барои коркарди маълумотҳои иқтисодӣ дар мувофиқа бо вазифаи гузошташуда, таҳлили натиҷаҳои ҳисоббаробаркуниҳо ва асосноксозии хулосаҳои бадастомада;
- Қобилияти ҷамъоварии маълумотҳои лозима бо истифодабарии забонҳои гуногун, таҳлили онҳо ва тайёр кардани хулосаи иттилоотӣ/ва ё ҳисоботи таҳлилӣ;
- Қобилияти истифодабарии ТКИИ барои ҳалли масъалаҳои таҳлилӣ ва таҳқиқотӣ;
- Қобилияти истифодабарии ТКИИ-и муосир барои ҳалли масъалаҳои иртиботӣ.

Донишу малакаҳои иттилоотии хатмкунандагони равияҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олӣ бо салоҳиятнокии дорои вижагиҳои иттилоотӣ-таҳлилӣ зич алоқаманд аст. Доираи васеи мутахассисони ин соҳа, ба монанди Н.И. Рыжов, В.И. Фомин, И.Ф. Фильченкова, О.П. Кошева ва дигарон ин нуктаро дар таҳқиқотҳои худ таъкид намудаанд. Аксаран, салоҳиятнокии иттилоотӣ - таҳлилии мутахассиси равияи

иқтисодӣ бо ТКИИ муносибати бевосита дорад ва «ҳамчун тайёрӣ ба ҳалли масъалаҳои касбӣ дар соҳаи иҷтимоӣ –иқтисодӣ бо ёрии ТИИ дар асоси муносибати семиотикӣ нисбат ба моделикунонии иттилоотӣ ва сохтори тафсирҳои моделҳои бадастомадаи иттилоотӣ дар ҳошияи раванди семиозис» маънидод мегардад [78, 359].

Дигар муайянкунандаи салоҳияти мазкур - тайёрӣ ва қобилияти мутахассис дар татбиқи фаъолияти ба ҳалли масъалаҳои касбӣ равонакардашуда дар асоси истифодабарии асосноккардашудаи воситаҳои ТИИ мебошад, ки бо ҷустуҷӯӣ, таҳлили сифатноки мазмуннок, коркард ва азнавкунии иттилоот алоқаманд аст.

Ақидаҳои муҳаққиқони гуногунро оид ба масъалаи мазкур баррасӣ намуда, мо ба чунин хулоса омадем, ки дар асоси фаъолияти салоҳияти иттилоотӣ – таҳлилӣ донишҳои донишҷӯӣ - иқтисодчӣ дар чунин соҳаҳо, ба монанди математика ва информатика нухуфтааст, ки ба донишҳои бунёдӣ (пойгоҳӣ) тааллуқ доранд.

Бо дарназардошти нигоштаҳои боло, ҳангоми муайянсозии тавсифоти ихтисоснокӣ-салоҳиятнокӣ дар истифодабарии ТКИИ –и хатмкунандагони ихтисосҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба системаи салоҳиятҳои касбӣ – иттилоотӣ бояд диққатро равона сохт, ки он иборат аст аз:

- салоҳиятҳои иттилоотӣ - маърифатӣ;
- салоҳиятҳои эконометрикӣ;
- салоҳиятҳои махсуси касбӣ;
- салоҳиятҳои иқтисодӣ-мукамалкунанда (ислоҳкунанда).

Ба доираи салоҳиятҳои мазкур қобилият ба таҳлил, мураттабсозӣ, баҳогузори иттилооти касбӣ-иқтисодӣ ва илмӣ, маҳорати истифодабарии технологияҳои компютерӣ ҳангоми коркарди маҷмуи маълумотҳои молиявӣ – иқтисодӣ, маҳорати истифодабарии методҳои гуногуни

информатикаи муосир барои эҳтиёҷоти фаъолияти касбӣ нисбат дода мешаванд [18].

Системаи пешниҳодгардидаи тавсифоти ихтисоснокӣ –салоҳиятноки барои хатмкунандагони шӯъбаҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии хеле мубрам арзёбӣ гардида, лекин аз нуқтаи назари баҳисобгирии намудҳои фаъолияти касбии иқтисодчиён тағйиру иловаҳоро тақозо менамояд [29].

Илова бар ин гуфтаҳо, меҳостем ҷудогона тавсифоти шахсиятиро қайд намоем, ки онҳоро бояд дар хатмкунандагони равияҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии ҚТ тарбия ва инкишоф дод. Ин намуди тавсифотро дар алоҳидагӣ баҳогузори кардан душвор мебошад, лекин бартари онҳо бевосита дар сатҳи азхудкунии салоҳиятҳо дар соҳаи истифодабарии ТКИИ дар фаъолияти касбӣ инъикос меёбад. Ин тавсифот бевосита бо рушди хислатҳои муайяни шахсияти хатмкунанда алоқаманд аст. Сухан оид ба чунин хислатҳо, ба монанди:

- сатҳи баланди рушди ангеа;
 - худташқилқунӣ;
 - худназоратқунӣ;
 - саъю қўшиш ба худинкишофёбӣ ва худомӯзӣ;
 - маҳорати додани баҳои мувофиқ ба меҳнати худ;
 - ташаккулёбандагии навъи касбии тафаккур;
 - ташаккулёбандагии малақаҳои маърифатӣ ва иртиботӣ
 - маҳоратҳои азхудқунӣ ва истифодабарии таъминоти барномавӣ
- меравад[13].

Ғайр аз ин, бояд дарк намуд, ки ташаккули салоҳиятҳои истифодабарии ТКИИ аз ҷониби хатмкунандагони самтҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии бояд зери таъсири комплекси тамоми фанҳои сикли иттилоотӣ ва касбӣ (мақоми салоҳиятҳои истифодабарии ТКИИ-и

касбии иқтисодчиён дар системаи салоҳиятҳои умумикасбӣ ва умумии салоҳиятҳои иттилоотӣ дар боло баррасӣ гардидааст, расми 1.18) ба амал ояд. Лекин, чӣ хеле ки қайд гардида буд, асоси ҳуди ташаккул, махсусан дар доираи воқеиятҳои таҳсилоти Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд дар раванди таълими фанни информатика нигошта шавад, агар дар муҳити таҳсилоти синфҳои болоии муассисаи миёнаи таҳсилоти умумӣ набошад ҳам, бояд дар курси аввали муассисаи таҳсилоти олии касбӣ ҷорӣ карда шавад. Маҳз дар ҳамин давра дар донишҷӯён тайёри ба истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ дар раванди азхудкунии фаъолияти минбаъдаи касбӣ ташаккул дода шавад.

Мо ба андешаҳои Ю.А.Горохова метавонем розӣ шавем, ки ӯ дар таҳқиқотҳои худ чунин қайд менамояд: «Аз рӯи маънии худ ташаккули салоҳиятҳо, аз ҷумла салоҳиятҳои истифодабарии ТИИ, танҳо дар шароитҳои татбиқи фаъолият, ки ба воқеият наздик карда шудааст, имконпазир мебошад. Лекин, ташкили фаъолияти воқеии иттилоотӣ дар шароитҳои системаи мавҷудаи лексионӣ – семинарии таълим хеле арзёбӣ мегардад. Тарзи имконпазири ҳалли проблемаи мазкур истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иртиботӣ - иттилоотӣ ба сифати фишанги ташаккули салоҳиятҳои истифодабарии ТИИ дар раванди таълим мебошад, ки имконияти такмили фаъолияти воқеии иттилоотиро, аз ҷумла фаъолияти иқтисодчиро имконпазир менамояд» [13].

Маълумоти муосири иқтисодӣ дар давраи ҷомеаи постиндустриалӣ дар шароити иттилоотонии умумичаҳонӣ бояд донишҷӯёнро на танҳо бо моҳияти масъалаҳои муосири иқтисодӣ шинос кунад, балки ба онҳо маълумоти заруриро бо технологияҳои иттилоотӣ ва воситаҳои таҳлил диҳад, ба онҳо тарзи истифодаи амалии донишҳои андӯхтаро, аз ҷумла бо ёрии компютер, қобилияти ҳалли масъалаҳои касбӣ ва истифодаи воситаҳои оид ба соҳаи мавзӯ барои ҳалли масъалаҳои касбии иқтисодӣ дар шароити

иттилоотонии ҷомеа роҳандозӣ кунад.

Ҳамин тариқ, ташаккули салоҳияти иттилоотӣ дар шароити таҳсил дар макоти оӣ ва ташаккул додани он дар асоси салоҳияти касбии иттилоотӣ ва таҳлилии мутахассиси оянда, ташаккули мундариҷаи мавҷудаи омӯзишӣ дар соҳаи фаъолияти иттилоотӣ ва таҳлилӣ, ки асоси салоҳияти иттилоотию таҳлилии ӯ мебошад, пешбинӣ намояд.

Қобили зикр аст, ки фаъолияти иттилоотӣ ва таҳлилӣ барои мутахассис оид ба ихтисоси иқтисодӣ фаъолиятест, ки на танҳо ба қобилияти дарёфт, арзёбӣ ва истифодаи маълумоти зарурӣ дар фаъолияти касбии хатмкунандагон, балки ба қобилияти таҳлил, сохтори иттилоот, соҳиби усулҳои махсуси таҳлили иттилоотӣ ва иҷрои он нигаронида шудааст. Дигаргуниҳои сифатӣ ва ҷиддӣ, таҳқиқ ва пешгӯии рушди равандҳои иттилоотӣ дар асоси моделҳои расмӣ ё нимарасмӣ дар доираи соҳаи муосири иҷтимоию иқтисодии фаъолияти инсон инъикос мегардад.

Бояд қайд намуд, ки дар шароитҳои тавсифоти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун минтақаи дорои захираҳои барзиёди меҳнатӣ, дар оmodасозии мутахассисони баландихтисос дар соҳаи иқтисод бояд талаботҳои на танҳо бозори миллии меҳнат, инчунин бозори беруна низ ба ҳисоб гирифта шавад. Мутахассисони тоҷик дастовардҳои сатҳи олии оmodасозии мутахассисонро дар соҳаи иқтисод, бе ихтисори миқдори доvtалабони ба ин ихтисос қабулшаванда, дар пурзӯрсозии самтнокии амалии таълим, ошкорсозӣ ва қонегардонии талаботҳои тағйирёбандаи субъектҳои бозори меҳнат ба мутахассисони равияҳои гуногуни иқтисодӣ, таъмини рақобатпазирии худ дар бозори хадамоти ҷаҳонӣ ва милли мебинанд [27]. Дар навбати аввал, ин ба ихтисоснокии мутахассисон дар соҳаи истифодабарии ТКИИ иртибот дорад.

Таҳқиқи 400 эълоне, ки ба мутахассисони равияҳои иқтисодӣ дар бозори меҳнати Тоҷикистон иртибот дорад ва аз 10 апрел то 25 июли соли

2014 ба маъраз гузошта шудаанд, нишон дод, ки ба шумораи талаботҳои асосӣ, ки кордиҳандагон нисбат ба мутахассисони равияи мазкур пешниҳод месозанд, таҷрибаи корӣ аз рӯи ихтисос на кам аз панҷ сол, донишони технологияҳои компютерӣ ва барномаҳои махсуси компютерӣ, донишони забони хориҷӣ, маҳорати кор дар тим дохил мегардад [27].

Чанбаи дигар ногузирии гузариши Ҷумҳурии Тоҷикистон ба самти иқтисоди рақамӣ мебошад.

Муҳаққиқони тоҷик аллакай роҷеъ ба он суҳанронӣ менамоянд, ки дар Тоҷикистони муосир ташаккули муназзами ҷомеаи иттилоотӣ ба амал меояд, ки таркиботи асосии онҳо: инфрасохтори иттилоотӣ – иртиботӣ; таъминоти меъёрӣ – ҳуқуқӣ; фишангҳои иттилоотӣ ва воситаҳои барномавӣ ва системаи ташкилӣ – идоракунии мебошанд. Барномаи рушди иқтисоди рақамии ватанӣ инчунин тамоюли иҷтимоӣ дошта, саъй менамояд, то ки ба фароҳамории имкониятҳои нав ба нав барои беҳтар сохтани ҳаёти тамоми гурӯҳҳои иҷтимоии аҳоли мусоидат намояд. Дар робита ба ин, барномаи миллии рушди иқтисоди рақамӣ ба он талош меварзанд, ки то самтҳои рушдро барои ташаккул ва дастгирии вижагӣҳои мусоиди ташкилӣ, инфрасохторӣ ва меъёрӣ – ҳуқуқии қонунгузори рақамӣ барои рушди тиҷорат дар шароитҳои нави сохти иқтисодӣ, инчунин рушди афзалиятёфтаи институтҳои миллии иқтисоди рақамӣ мухтасар ифода намояд [86].

Аллакай имрӯз экспертони ширкатҳои байналмилалӣ консалтингӣ дар пояи маълумотҳои мавҷудаи мамлакат барои соли 2016 чунин мешуморанд, ки ҳиссаи иқтисоди рақамӣ дар МУД (маҳсулоти умумии дохилии) Ҷумҳурии Тоҷикистон 0,56%-ро ташкил менамояд [115].

Як қатор воқеиятҳои инноватсионӣ ояндадор ва ҷорӣ дар боло қайдгардида, ки дар иқтисоди Ҷумҳурии Тоҷикистон арзи вучуд доранд ва падидаи хеле шинос барои аксарияти мамлакатҳои пешрафтаи ҷаҳон арзёбӣ гардида, баррасии мавзӯи мазкурро дар зарурияти дарки рушди

ояндаи тавсифоти салоҳиятнокии касбии иқтисодчиён-хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти олии мамлакат дар иртибот бо донишҳо, маҳорату малакаҳои истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ-иртиботӣ ташаккул менамоянд, ки ин дар интиҳо ба оمودасозии мутахассисони соҳибкасби рақобатпазир меорад, ки дорои сатҳи баланди салоҳиятноки дар ҷодаи худ мебошанд ва қисмати ҷудонопазири он маҳорати истифодабарии маҳсулноки технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ-иртиботӣ дар фаъолияти касбӣ мебошад.

Хулосаи боби 2

1. Меъёрҳо ва маҳакҳои муайянсозии технологияҳои самарабахши компютерӣ, ки ба оمودасозии мутахассисон дар соҳаи иқтисод мусоидат менамоянд, аз мақсадҳо ва меъёрҳои ташаккулёфтаи таълим, интиҳоб ва ташаккули мазмуни он, методҳо ва шаклҳои ташкили машғулиятҳои таълимӣ, инчунин аз роҳҳои пешбинишудаи татбиқи онҳо вобастагӣ доранд.

2. ТКИИ, ки ҳангоми омӯзиши донишҷӯёни равияҳои иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода мегарданд, аз нуқтаи назари педагогӣ-методологӣ ва донишӣ-салоҳиятноки баррасӣ мегарданд.

3. Нақши муҳимро дар оمودасозии донишҷӯёни курсҳои аввал ва довталабоне, ки ба ихтисосҳои иқтисодӣ ба муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дохил мешаванд, омили оمودасозии иттилоотии пойгоҳӣ (бунёди) мебозад. Оمودасозии назариявӣ аз бисёр ҷиҳат бо ҳосил намудани малакаҳо дар соҳаи математика алоқаманд мебошад.

4. Ёздаҳ хусусияти махсус қайд мегарданд, ки технологияҳои муосири компютерӣ ва иттилоотӣ-иртиботӣ дорои онҳо мебошанд ва онҳоро метавон ҳамчун маҳакҳое дарк намуд, ки ба маҳсулнокии раванди таълими фанҳои иқтисодӣ таъсир мерасонанд.

5. Барои илми педагогикаи тоҷик муносибат нисбати истифодабарии ТКИИ-и зарурӣ барои омӯзиши донишҷӯёни самти иқтисодӣ маҳз бо воситаи худи мафҳуми «технология» навгонӣ маҳсуб меёбад. Сухан оид ба баррасии маҳакҳои дидактикӣ – технологӣ барои технологияҳои компютерӣ меравад, ки аз дарки худи ин мафҳум ҳамчун маҷмӯи донишҳо дар бораи истеҳсоли ягон чиз бармеояд. Ҳамин тариқ, маҳакаҳои асосии ТКИИ, ки самаранокӣи раванди таълими донишҷӯёнро таъмин менамоянд, ҳамон маҳакҳо мегарданд, ки ба донишҷӯӣ дарки чунин масъалаҳоро имконпазир мегардонанд: меъёри истеҳсол, истифодабарии олооти (воситаҳои) меҳнат ва ҳосил намудани малакаҳои касбӣ.

6. Бояд таҷрибаи мавҷудаи амалии интиҳоби захираҳои электронии омӯзишӣ ва технологияҳои иттилоотиро барои истифодабарии онҳо дар раванди таълим дар сатҳҳои гуногуни омӯзиш, аз мактаби ибтидоӣ оғоз гардида то хатмкунӣи муассисаи таҳсилоти олий, ба ҳисоб гирифт.

7. Ҳангоми интиҳоби технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ-иртиботӣ барои донишҷӯёни равияҳои иқтисодии соли якуми таҳсил бояд ба технологияҳое муроҷиат намуд, ки онҳо метавонанд маводи анъанавии таълимиро иваз намуда, имконияти дастгирии мунтазами донишу маҳоратҳои донишҷӯӣро фароҳам оранд. Дар курсҳои болоии таҳсилот ТКИИ-и омӯзишии истифодашаванда бояд ба ҳамгироӣ ҳамчун кори мустақилонаи донишҷӯён равона карда шаванд.

8. Олимон, тарафдорони ин нуқтаи назар, омили «самаранокӣ»-ро ҳамчун асоси баҳогузориҳои истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ-иртиботӣ арзёбӣ намудаанд.

9. Дар аксарияти ҳолатҳо барномаҳои таълимии самти иқтисодӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо технологияҳои иттилоотӣ алоқаманданд, барои донишҷӯёне (довталабоне) пешбинӣ гардидаанд, ки аллакай дорои омодазории муайян дар самти мазкур мебошанд. Ин малакаҳоро, чӣ хеле ки тасмим гирифта шудааст,

донишчӯёни курсҳои аввал бояд дар рафти таълим дар мактаби таҳсилоти умумии миёна ба даст оранд. Лекин, ин вазъият ҳанӯз воқеият надорад.

10. Натиҷаҳои озмоиши гузаронидашудаи педагогӣ нишон доданд, ки донишчӯёни соли аввали факултетҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бобати истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ дар соҳаи иқтисод тасаввуроти сатҳӣ доранд. Малакаҳои амалии кори онҳо бо муҳаррирони матнӣ ва чадвалӣ, ба монанди Microsoft Word, Microsoft Excel ва ғайра низ сатҳӣ мебошад. Муҳотабон аз ҳама баҳои пасттаринро ба салоҳиятҳои худ ҳангоми ҷавоб додан ба савол роҷеъ ба малакаҳои кор бо барномаҳои пойгоҳи додаҳо муносиб дидаанд.

11. Донишчӯёни курсҳои якуми факултетҳои иқтисодӣ оид ба имкониятҳои омӯзишии шабакаи Интернет фаҳмиши хеле суст доранд, лекин онро хеле фаъолона барои боргирии маводи тайёри таълимӣ (ба монанди реферат, маъруза) истифода мебаранд. Аммо дар ин сурат ҳам, салоҳияти онҳо манфӣ арзёбӣ мегардад, чунки раванди ишоратгардида бо кумаки шахсони сеюм ба амал меояд.

12. Мактаббачагони синфҳои болоӣ, ки ба факултетҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дохил мешаванд, дорои малакаву салоҳиятҳои бунёдии амалии истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ нестанд. Дар чунин шароит, ҳангоми вучуд надоштани базис, омӯзиши ТКИИ-и пешрафта, ки дар фаъолияти иқтисодӣ истифода бурда мешавад, самарайи хуб ба бор намеорад. Ин далел зарурияти омӯзиши амиқи фанни «Информатика»-ро дар курсҳои якуми факултетҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии Тоҷикистон мубрам мегардонад.

13. Оид ба муносибатҳои махсус дар коркарди салоҳиятнокиҳо дар донишчӯёни равияҳои иқтисодӣ дар соҳаи муайян мулоҳизаронӣ карда, дар навбати аввал сухан бояд оид ба муносибати салоҳиятнок равад.

Мутахассиси босалоҳият на танҳо дорои сатҳи муайяни донишҳо, маҳорату малакаҳо мебошад, инчунин ӯ дорои қобилияти истифодабарии бевоситаи онҳо дар фаъолияти касбӣ мебошад.

14. Проблемаи муҳим он арзёбӣ мегардад, ки муҳаққиқони тоҷик масъалаи зарурияти татбиқи стандартҳои таълимии насли навтаринро дар раванди таълимии муассисаҳои таҳсилоти олии хеле тезутунд арзёбӣ менамоянд.

15. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон татбиқи стандартҳои таълимӣ барои муассисаҳои таҳсилоти олии насли сеюм то соли 2010 пурра анҷом дода нашуда буд. Лекин аз соли 2016 аллакай зарурияти коркард ва татбиқи стандартҳои насли чорум ба миён омад.

16. Тавсифоти ихтисоснокӣ - салоҳиятнокии хатмкунандагони самтҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии дар соҳаи истифодабарии ТКИИ бояд бо талаботҳои умумие, ки барои иқтисодчиён ҳангоми амалисозии бевоситаи фаъолияти касбӣ пешниҳод мегарданд, пайваста гардида, дар шароитҳои муосир истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботиро талаб менамоянд.

17. Тавсифоти ихтисоснокӣ - салоҳиятнокии хатмкунандагони факултетҳои иқтисодӣ дар самти донишҳо, маҳорату малакаҳои истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ дар меҳвари васли салоҳиятҳои умумииқтисодӣ ва истифодабарии ТКИИ нухуфтаанд.

18. Яке аз парадигмаҳои асосии тавсифоти салоҳиятнокии донишҷӯӣ равияи иқтисодӣ салоҳияти касбии математикӣ, қобилияти сохтани моделҳои математикии равандҳои воқеӣ ва тафсири натиҷаҳои он мебошад.

19. Салоҳиятҳои иттилоотӣ-техникӣ дар азҳудкунии малакаҳои истифодабарии техникаи ҳисоббарор ва пакетҳои стандартӣ барномаҳои амалӣ барои ҳалли масъалаҳои амалӣ дар МЭХ зоҳир мегарданд.

20. Маҷмуи пурраи тавсифоти донишҷӯёни иқтисодшинос, ки барои

истифодабарии самараноки ТКИИ дар фаъолияти касбӣ заруранд, бо рушди тафаккури мавхумӣ (абстрактӣ), алгоритмӣ ва таҳлилӣ алоқаманданд.

21. Ҳангоми коркарди заминаи умумии назариявӣ, ки ба малакаҳои мутахассисон дар соҳаи иқтисод дар самти истифодабарии компютерҳо ва технологияҳои иттилоотӣ – иртибот тааллуқ доранд, як қатор ҷанбаҳои иловагиро бояд ба ҳисоб гирифт, ки ба тамоюлоти умумии дар соҳаи иқтисод баамаломада дахлпазир буда, бо технологияҳои навтарин алоқаманданд.

22. Салоҳиятҳои дорои вижагиҳои иттилоотӣ-таҳлилӣ бо донишу малакаҳои хатмкунандагони самтҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии зич алоқаманданд.

23. Ба рушди салоҳиятҳо дар соҳаи истифодабарии ТКИИ тавсифоти шахсиятӣ таъсири калон мерасонад, ки онҳоро бояд дар хатмкунандагони равияҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон тарбия ва инкишоф дод.

24. Ташаккули салоҳиятҳо, аз ҷумла салоҳиятҳои истифодабарии ТКИИ-ро, танҳо дар шароитҳои татбиқи фаъолият, ки ба шароитҳои воқеӣ наздик аст, имконпазир мебошад.

ХУЛОСАҲОИ УМУМӢ

1. Ҷорисозии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ-иртиботӣ дар низоми таълим ба таҳаввулоти он оварда расониданд. Рушди системаҳои муосири истеҳсолот ва дастовардҳои илмӣ низ зарурияти баландбардории талаботхоро нисбат ба сатҳи дониш ва гуногуншаклии салоҳиятҳои мутахассисони муосир дар соҳаи иқтисод тақозо менамоянд. Зарурияти татбиқи технологияҳои компютерӣ ба раванди оmodасозии касбии мутахассисони соҳаи иқтисод бо афзуншавии суръати мураккабгардии равандҳои технологӣ, зарурияти коркарди анбӯхи бузурги маълумот, бо мақсади истифодабарии натиҷаи таҳлил барои қабули қарорҳои самаранок, инчунин бо бартарии проблемаи «кухнашавии» босуръати донишҳо дар доираи ҷомеаи аз ҷиҳати технологӣ рушдёфта вобастагӣ дорад.

2. Дар муассисаҳои таҳсилоти олии муосир ғайр аз салоҳиятҳои анъанавӣ боз як қатор салоҳиятҳои нав ба миён омаданд, ки мутахассиси замонавии соҳибкасб бояд дорои ин салоҳиятҳо бошад. Байни ин салоҳиятҳо метавон салоҳияти иртиботӣ (маҳорати дарки мафҳум), автоматизатсионӣ (қобилият ба худомӯзӣ), иҷтимоӣ (маҳорати кор дар коллектив) ва ғ. номбар кард. Ҷойгоҳи махсусро салоҳияти иттилоотии мутахассис, ба монанди маҳорат ва азхудкунии технологияҳои нави иттилоотӣ ишғол менамояд. Оид ба муносибатҳои махсус дар коркарди салоҳиятнокиҳо дар донишҷӯёни равияҳои иқтисодӣ дар соҳаи муайян мулоҳизаронӣ карда, дар навбати аввал сухан бояд оид ба муносибати салоҳиятнок равад. Мутахассиси босалоҳият на танҳо дорои сатҳи муайяни донишҳо, маҳорату малакаҳо мебошад, инчунин ӯ дорои қобилияти истифодабарии бевоситаи онҳо дар фаъолияти касбӣ мебошад.

3. Натиҷаҳои озмоиши гузаронидашудаи педагогӣ нишон доданд, ки донишҷӯёни соли аввали факултетҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти

олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бобати истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ-иртиботӣ дар соҳаи иқтисод тасаввуроти сатҳӣ доранд. Малакаҳои амалии кори онҳо бо муҳаррирони матнӣ ва ҷадвали, ба монанди Microsoft Word, Microsoft Excel ва ғайра низ сатҳӣ мебошад. Мухотабон аз ҳама баҳои пасттаринро ба салоҳиятҳои худ ҳангоми ҷавоб додан ба савол роҷеъ ба малакаҳои кор бо барномаҳои пойгоҳи додаҳо муносиб дидаанд. Донишҷӯёни курсҳои якуми факултетҳои иқтисодӣ оид ба имкониятҳои омӯзишии шабакаи Интернет фаҳмиши хеле суст доранд, лекин онро хеле фаъолона барои боргирии маводи тайёри таълимӣ (ба монанди реферат, маъруза) истифода мебаранд. Аммо дар ин сурат ҳам, салоҳияти онҳо манфӣ арзёбӣ мегардад, чунки раванди ишоратгардида бо кумаки шахсони сеюм ба амал меояд.

4. Меъёрҳо ва маҳакҳои муайянсозии технологияҳои самарабахши компютерӣ, ки ба омодаسازیи мутахассисон дар соҳаи иқтисод мусоидат менамоянд, аз мақсадҳо ва меъёрҳои ташаккулёфтаи таълим, интихоб ва ташаккули мазмуни он, методҳо ва шаклҳои ташкили машғулиятҳои таълимӣ, инчунин аз роҳҳои пешбинишудаи татбиқи онҳо вобастагӣ доранд. Ёздаҳ хусусияти махсус қайд мегарданд, ки технологияҳои муосири компютерӣ ва иттилоотӣ-иртиботӣ дорои онҳо мебошанд ва онҳоро метавон ҳамчун маҳакҳое дарк намуд, ки ба маҳсулнокии раванди таълими фанҳои иқтисодӣ таъсир мерасонанд. Маҳакаҳои асосии ТКИИ, ки самаранокии раванди таълими донишҷӯёнро таъмин менамоянд, ҳамон маҳакҳо мегарданд, ки ба донишҷӯй дарки чунин масъалаҳоро имконпазир мегардонанд: меъёри истехсол, истифодабарии олотӣ (воситаҳои) меҳнат ва ҳосил намудани малакаҳои касбӣ.

5. Натиҷаҳои озмоиш нишон доданд, ки мактаббачагони синфҳои болоӣ, ки ба факултетҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дохил мешаванд, дорои малакаву салоҳиятҳои истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ-иртиботӣ нестанд.

Дар чунин шароит, ҳангоми вучуд надоштани базис, омӯзиши ТКИИ-и пешрафта ба онҳо, ки дар фаъолияти иқтисодӣ истифода бурда мешавад, самараи хуб ба бор намеорад. Ин далел зарурияти омӯзиши амиқи фанни «Информатика»-ро дар курсҳои якуми факултетҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии Тоҷикистон мубрам мегардонад.

6. Яке аз ҷанбаҳои муҳимми коркарди салоҳиятҳо ва малакаҳои донишҷӯён дар самти истифодабарии ТКИИ татбиқи стандартҳои мувофиқи таълим мебошад. Як қатор экспертҳо ва муҳаққиқони ватанӣ масъалаи зарурияти татбиқи пурраи стандартҳои насли сеюмро ба барномаи таҳсилоти олии касбӣ мубрам арзёбӣ менамоянд. Лекин таҳаввулотӣ босуръати ҷомеа ва иқтисод аллакай татбиқи стандартҳои насли чорумро тақозо менамоянд. Махсусиятҳои стандартҳои таҳсилоти олии касбии насли чорум аз тамаркузи онҳо ба тамоюлотӣ салоҳиятнок ва васеъсозии ихтисосҳо иборат мебошад.

7. Тавсифоти салоҳиятнокии касбии хатмкунандагони самтҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти оӣ дар соҳаи истифодабарии ТКИИ бояд бо талаботҳои умумие, ки барои иқтисодчиён ҳангоми амалисозии бевоситаи фаъолияти касбӣ пешниҳод мегарданд, пайваст гардида, дар шароитҳои муосир истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ-иртиботиро талаб менамоянд. Тавсифоти салоҳиятнокии касбии хатмкунандагони факултетҳои иқтисодӣ дар самти донишҳо, маҳорату малакаҳои истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ-иртиботӣ дар меҳвари васли салоҳиятҳои умумииқтисодӣ ва истифодабарии ТКИИ нухуфтаанд.

Тавсияҳо барои истифодаи натиҷаҳои таҳқиқот дар амал

Барои татбиқи амалии натиҷаҳои диссертатсия тавсияҳои зеринро мувофиқи мақсад медонем:

1. Ҳангоми коркарди заминаи умумии назариявӣ, ки ба малакаҳои мутахассисон дар соҳаи иқтисод дар самти истифодабарии компютерҳо ва технологияҳои иттилоотӣ – иртиботӣ тааллуқ доранд, як қатор ҷанбаҳои иловагиро бояд ба ҳисоб гирифт, ки ба тамоюлоти умумии дар соҳаи иқтисод баамаломеда дахлпазир буда, бо технологияҳои навтарин алоқаманданд.

2. Салоҳиятҳои дорои вижагиҳои иттилоотӣ-таҳлилӣ бо донишу малакаҳои хатмкунандагони самтҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии зич алоқаманданд. Ин аст, ки ташаккул ва рушди малакаву маҳоратҳои истифодабарии ТИК ба рушди салоҳиятҳои мазкур мусоидат мекунанд.

3. Ба рушди салоҳиятҳо дар соҳаи истифодабарии ТКИИ тавсифоти шахсиятӣ таъсири калон мерасонад, ки онҳоро бояд дар хатмкунандагони равияҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон тарбия ва инкишоф дод.

4. Ташаккули салоҳиятҳо, аз ҷумла салоҳиятҳои истифодабарии ТКИИ, танҳо дар шароитҳои татбиқи фаъолияти, ки ба шароитҳои воқеӣ наздик аст, имконпазир мебошад.

5. Дар нақшаи таълими курсҳои аввали ихтисосҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд омӯзиши фанҳои «математика» ва «информатика» ворид карда шаванд, зеро ин тадбир камбудии салоҳиятҳои заминавии донишҷӯёнро дар соҳаи истифодабарии ТКИИ бартараф намуда, асоси коркарди малакаҳои пешбарро бо технологияҳои иттилоотӣ созмон хоҳад дод, ки барои фаъолияти касбӣ хеле зарур мебошанд.

6. Меъёрҳо ва маҳакҳои муайянсозии технологияҳои самаранокӣ компютерӣ, ки ба оморасозии мутахассисон дар соҳаи иқтисод мусоидат менамоянд, аз мақсадҳо ва меъёрҳои ташаккулёфтаи таълим, интихоб ва ташаккули мазмуни таълим, методҳои таълим, шаклҳои ташкили

машғулиятҳои таълимӣ ва аз роҳҳои пешбинишудаи татбиқи онҳо вобастагӣ доранд.

7. Барои коркарди салоҳиятҳо дар соҳаи технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ-иртиботӣ методикаҳои таълим бо истифодабарии ТКИИ зарур аст. Яъне барои истифодаи мошинаҳо сараввал бояд роҳу воситаҳои кор бо онҳоро дақиқ омӯзем.

8. Ҳангоми интихоби технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ-иртиботӣ барои донишҷӯёни равияҳои иқтисодии соли якуми таҳсил бояд ба технологияҳое муроҷиат намуд, ки онҳо метавонанд маводи анъанавии таълимиро иваз намуда, имконияти дастгирии мунтазами донишу маҳоратҳои донишҷӯро фароҳам оранд. Дар курсҳои болоии таҳсилот ТКИИ-и омӯзишии истифодашаванда бояд ба ҳамгирӣ ҳамчун кори мустақилонаи донишҷӯён равона карда шаванд.

НОМГҰЙИ АДАБИЁТ

1. Анализ надежности. IBM Knowledge center. [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.ibm.com/support/knowledgecenter/ru/SSLVMB_sub/statistics_mainhelp_ddita/spss/base/idh_reli.html.
2. Ахмедова С.Л. Компоненты и критерии способности будущего экономиста использовать современные технические средства и информационные технологии в профессиональной деятельности /С.Л. Ахмедова //Проблемы современного педагогического образования, 2017. - №57-8. – с. 19 – 27.
3. Ачмиз С.А. Тенденции использования современных компьютерных технологий при изучении экономических дисциплин /С.А.Ачмиз //Вестник Адыгейского государственного университета, 2006. - №1. – с. 249 – 250.
4. Ашуров С.Б. Открытые образовательные ресурсы в Таджикистане. Аналитический отчет. /С.Б.Ашуров. – Душанбе, 2017. – 23 с. [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://iite.unesco.org/wp-content/uploads/2019/02/Analiticheskij_otchet_OOR_Tajikistan.pdf.
5. Бобиев А.К. Механизм обеспечения конкурентоспособности образовательных учреждений государственного сектора высшего образования (на материалах Республики Таджикистан): дисс... канд. экономич. наук: 08.00.05 /Бобиев Ахроридин Кумридинович. — Душанбе, 2018. — 198 с.
6. Богатенков С.А. Модель системы формирования информационно-коммуникационной компетентности бакалавров профессионального обучения / С.А. Богатенков // Мир науки, культуры, образования, 2012. - №6(37). – с 138 – 141.
7. Бугара А.Н. Современные информационные технологии в

экономическом образовании /А.Н. Бугара //Перспективы развития информационных технологий, 2015. - №26. – с. 97 – 101.

8. Вершловский С.Г. Анкетный опрос в социально-педагогическом исследовании (учебное пособие) / С.Г. Вершловский, М.Д. Матюшина. - Санкт Петербург: Академия постдипломного педагогического образования, 2005. – 89 с.

9. Водолад С.А. О формировании у студентов-экономистов адекватного отношения к экономической информации в процессе обучения информатике /С.А.Водолад, О.Г. Курдина. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://ito.edu.ru/2008/Kursk/I/I-0-5.html>.

10. Воронин С.А. Практический опыт отбора образовательных ресурсов для использования в учебном процессе в школе /С.А.Воронин. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://anone.ru/news/1/2013-03-12-117>.

11. Всемирная конференция по высшему образованию XXI веке: подходы и практические меры. Генеральная конференция. 30-я сессия, Париж, 1999г. [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://docplayer.ru/52233323-Generalnaya-konferenciya-30-ya-sessiya-parizh-1999-g-30s.html>.

12. Годочкин Е.Ю. Проблемы преподавания информатики и информационных технологий экономическим специальностям в ВУЗах / Е.Ю. Годочкин //Молодой ученый, 2011. - №11. Т.1. - С. 67-69.

13. Горохова Ю.А. Основные информационно-компьютерные компетенции, необходимые современному экономисту /Ю.А.Горохова // [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://yspu.org/images-/7/71/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F_%D0%93%D0%BE%D1%80%D0%BE%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B9_%D0%AE.%D0%90._%D0%B2_%D1%81%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%AF%D0%93%D0%9F%D0%A3.pdf.

14. Государственная стратегия Информационно-коммуникационные технологии для развития Республики Таджикистан: Утв. Указом Президента Республики Таджикистан от 05 ноября 2003 г. № 1174.

15. Государственный стандарт высшего профессионального образования в Республике Таджикистан. Утвержден Постановлением Правительства Республики Таджикистан от 25 февраля 2017г. № 94.

16. Гребенюк Е.И. Технические средства информатизации / Е.И. Гребенюк, Н.А. Гребенюк. – М.: Академия, 2014. – 352 с.

17. Гриншкун В.В. Принципы отбора содержания для обучения студентов вузов технологиям защиты информации в условиях фундаментализации образования /В.В. Гриншкун, Е.Д. Димов // Вестник РУДН, серия Информатизация образования, 2012. - №3. – с. 38 – 45.

18. Гриценко Н.Н. Формирование профессионально-информационной подготовленности экономистов в вузе: автореф. дис. ... канд. пед. наук 13.00.08 /Гриценко Николай Николаевич. – Москва, 2009. – 24 с.

19. Джулий Л.В. Информационные системы и их роль в деятельности современных предприятий / Л.В. Джулий, Л.В. Емчук // Perspective economic and management issues Collection of scientific articles. Scientific journal «Economics and finance», «East West» Association For Advanced Studies and Higher Education. 2015. С. 130-134.

20. Дубина И.Н. Математические основы эмпирических социально-экономических исследований: учебное пособие / И.Н. Дубина. – Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2006. – 263 с.

21. Економічна інформатика: навч. посіб. / В.А. Ткаченко, Г.Ю. Під'ячий, В.А. Рябик. - Харків: НТУ «ХПИ», 2011. - 312 с.

22. Ермошина Л.В. Формирование экономических компетенций в

условиях колледжа: автореферат дисс... магистра педагогического образования: 44.04.01 /Еромошина Людмила Владимировна - Магнитогорск, 2015. - 29с.

23. Зайцева С.А. Современные информационные технологии в образовании (электронное учебное пособие) /С.А. Зайцева, В.В. Иванов. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://sgpu2004.narod.ru/infotek/index.htm>.

24. Закон Республики Таджикистан от 19 мая 2009г. № 531 «О высшем и послевузовском профессиональном образовании» [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=28115.

25. Информационно-сетевая экономика: понятие, структура, показатели измерения. [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://studref.com-/328347/ekonomika/informatsionno_setevaya_ekonomika_ponyatie_struktura_pokazateli_izmereniya.

26. Информационные технологии, информационные системы. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://sergeeva-i.narod.ru/inform/page2.htm>.

27. Кадырова З.Х. Актуальные вопросы подготовки специалистов экономического профиля /З.Х. Кадырова //Сборник научных статей III Писаренковских чтений. 09-10 ноября 2017, Гомель. – с. 61 – 63.

28. Калошина Р.О. Информационно-коммуникативная компетентность учителя в рамках современного урока /Р.О. Калошина. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.oo-lyceum-533.ru/document/-Kaloshina.htm>.

29. Камаева Т.С. Формирование информационно-аналитической компетенции будущих экономистов в среднем профессиональном образовании: дисс... канд. пед. наук: 13.00.08 /Камаева Татьяна Сергеевна. -

Оренбург, 2018. - 241 с.

30. Коряковцева Н.Ф. Современная методика организации самостоятельной работы изучающих иностранный язык: пособие для учителя /Н.Ф. Коряковцева. - М.: АРКТИ, 2002. –176с.

31. Кочеткова О.В. Формирование профессиональных компетенций экономистов средствами информационных технологий /О.В.Кочеткова, А.Б.Кочетков //Образование, наука и производство. -2014.-№1(6).-с.45-50.

32. Кочетов В.В. Инженерная экономика /В.В.Кочетов, А.А.Колобов, И.Н.Омельченко. – М.: МГТУ им Баумана, 2005. – 667 с.

33. Кошкалов, Е.С. Информационно-коммуникационные компетенции как основа профессиональной компетентности выпускника вуза /Е.С. Кошкалов, А.Б. Иванов, Э.М. Хабибулин, С.К. Савицкий, Т.И. Ефанова //Педагогический опыт: теория, методика, практика: материалы VI Междунар. науч.–практ. конф. (Чебоксары, 19 февр. 2016 г.) / редкол.: О.Н. Широков [и др.] – Чебоксары: ЦНС «Интерактив плюс», 2016. – № 1 (6). – С. 91-93.

34. Краевский В.В. Основы обучения. Дидактика и методика: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений/ В.В. Краевский, А.В. Хуторской. - М.: Академия, 2007. – 352 с.

35. Крившенко Л.П. Педагогика: учеб. / Л. П. Крившенко [и др.]; под ред. Л. П. Крившенко. – М.: Велби: Проспект, 2008. – С. 362.

36. Кулаков А.П. Измерение в социологии: учеб. пособие / А.П. Кулаков. – Новосибирск: НГАСУ (Сибстрин), 2005. – 124с.

37. Кушнер Ю.З. Методология и методы педагогического исследования /Ю.З. Кушнер. – Могилев: МГУ им. А.А. Кулешова, 2001. – 66с.

38. Лепеш Г.В. Инженерная составляющая экономического образования /Г.В. Лепеш //Технико-технологические проблемы сервиса,

2017. - №3 (41). – с. 3 – 6.

39. Лепеш Г.В. Применение информационных технологий при подготовке инженерных кадров / Г.В. Лепеш //Технико-технологические проблемы сервиса, 2016. - №3(37) - с.14 – 23.

40. Лушников И.Д. Цифровая школа как ресурсный центр сетевого взаимодействия/ И.Д Лушников. //Справочник заместителя директора школы. -2013.- №10.- С.66-88, №11.- С. 82-92.

41. Маълумотнома оид ба натиҷаи аттестатсияи Донишгоҳи аграрии Тоҷикистон ба номи Шириншох Шохтемур, соли 2017. Источник: Министерство образования и науки Республики Таджикистан.

42. Маълумотнома оид ба натиҷаи аттестатсияи Донишгоҳи давлатии Қўрғонтеппа ба номи Носири Хусрав, соли 2017. Источник: Министерство образования и науки Республики Таджикистан.

43. Маълумотнома оид ба натиҷаи аттестатсияи Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон, соли 2017. Источник: Министерство образования и науки Республики Таджикистан.

44. Маълумотнома оид ба натиҷаи аттестатсияи Донишкадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон дар шаҳри Хучанд соли 2017. Источник: Министерство образования и науки Республики Таджикистан.

45. Маълумотнома оид ба натиҷаи аттестатсияи Донишкадаи омӯзгории Тоҷикистон дар шаҳри Панҷакент, соли 2017. Источник: Министерство образования и науки Республики Таджикистан.

46. Маълумотнома оид ба натиҷаи аттестатсияи Донишкадаи политехникии Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ба номи академик М.С.Осимӣ дар шаҳри Хучанд, соли 2017. Источник: Министерство образования и науки Республики Таджикистан.

47. Маълумотнома оид ба натиҷаи аттестатсияи Донишкадаи

технология ва менеҷменти инноватсионӣ дар шаҳри Кӯлоб, соли 2017. Источник: Министерство образования и науки Республики Таджикистан.

48. Маълумотнома оид ба натиҷаи аттестатсияи филиали Донишгоҳи миллии таҳқиқотии технологӣ «МИСиС» дар шаҳри Душанбе, соли 2017. Источник: Министерство образования и науки Республики Таджикистан.

49. Мединцева И.П. Компетентностный подход в образовании / И.П. Мединцева // Педагогическое мастерство: материалы II Междунар. науч. конф. (г.Москва, декабрь 2012г.). -М.: Буки-Веди, 2012. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://moluch.ru/conf/-ped/archive/65/3148/>.

50. Мирзоев А.Р. Дидактические основы подготовки студентов вузов Таджикистана к использованию информационно-коммуникационных технологий: дис... д-ра пед. наук: 13.00.01 /Мирзоев Абдулазиз Раджабович. - Душанбе, 2015. - 303 с.

51. Мирсаидов Н. Российские вузы начали квотную компанию в Таджикистане / Н.Мирсаидов. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://infoshos.ru/ru/?idn=20444>.

52. Митин В. Семь определений цифровой экономики / В. Митин. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.crn.ru/news/detail.php?ID=116780>.

53. Надежность и позиционный анализ. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://statsoft.ru/home/textbook/modules/streliab.html>.

54. Национальная стратегия развития образования Республики Таджикистан до 2020 года - Утверждена постановлением Правительства Республики Таджикистан от 30 июня 2012 года, №334.

55. Образование в Республике Таджикистан. Статистический сборник / под ред. Г.К. Хасанзода. -. Душанбе: Агентии ОМОР, 2019. – 106 с.

56. Омельченко, В.И. Развитие информационно-аналитической компетентности будущего офицера-инженера в условиях смешанного обучения информатике: автореферат дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / В.И. Омельченко. – Челябинск, 2011. – 26 с.

57. Отчет о самообследовании деятельности Российско-Таджикского (славянского) университета за 2016 год. Источник: Министерство образования и науки Республики Таджикистан.

58. Отчет о самообследовании деятельности филиала Московского государственного университета им. М.В.Ломоносова в г. Душанбе за 2017 год. Источник: Министерство образования и науки Республики Таджикистан.

59. Панцева Е. Ю. Технология формирования математических компетенций студентов экономических вузов /Е.Ю.Панцева, О.А.Тойшева // Инновации в науке. - 2013. - №19. - с. 89-104.

60. Панцева Е.Ю. Математическая культура – аспект профессиональной культуры / Е.Ю. Панцева // Научно – методический электронный журнал «Концепт». - 2014. - т. 20. - с.1496-1500.

61. Панцева Е.Ю. Профессиональные математические компетенции составляющая профессиональных компетенций экономистов /Е.Ю.Панцева // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2015. – Т. 13. – С. 556–560.

62. Паринов С.И. Экономика 21 века на базе Интернет-технологий / С.И. Паринов Т.И. Яковлева. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://rvles.ieie.nsc.ru/parinov/economy21.htm#_Toc427137869.

63. Пациорковский, В.В. SPSS для социологов. Учебное пособие. / В.В. Пациорковский, В.В. Пациорковская. – М.: ИСЭПН РАН, 2005. – 433с.

64. Полат, Е.С. Обучение в сотрудничестве / Е.С. Полат // Иностранные языки в школе. - 2000. - № 1. - с. 4–11.

65. Полеева С.А. Информационные технологии в профессиональной деятельности экономиста и бухгалтера /С.А.Полеева //Вестник Оренбургского государственного университета. -2006. -№13(63). -С.66-67.

66. Поляков В.П. Информационная подготовка и информационная культура специалиста / В.П. Поляков //Сб. статей. 1-я Международная Интернет-конференция «Информационные и коммуникационные технологии как инструмент повышения качества профессионального образования». – Екатеринбург, Рос. гос. проф.-пед. ун-т., 2005. –с.43–49.

67. Поляков В.П. Развитие информационной подготовки бакалавров-экономистов / В.П. Поляков. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.it-education.ru/2009/reports/Polyakov.htm>.

68. Послание Президента Республики Таджикистан, Лидера нации Эмомали Рахмона Маджлиси Оли Республики Таджикистан. [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://www.presi-dent.tj/ru/node/19089>.

69. Послание Президента Республики Таджикистан, Лидера нации Эмомали Рахмона Маджлиси Оли Республики Таджикистан. [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://www.presi-dent.tj/ru/node/13747>.

70. Программа дисциплины «Экономическая информатика». Направление подготовки: «Экономика». 2014 г. Источник: «Казанский (Приволжский) федеральный университет». Институт управления и территориального развития.

71. Программа развития ИКТ-компетентности обучающихся. Пояснительная записка. [Электронный ресурс] – Режим доступа: www.licey86.ru/files/fgos/Programma-Formirovanie-IKT_kompetentnostej.doc.

72. Раджабов М.А. Математическая подготовка бакалавров-экономистов в условиях информатизации образования / М.А. Раджабов // Известия Дагестанского государственного педагогического университета. Психолого-педагогические науки, 2016. – Т.10. - №3. – с. 90 – 93.

73. Ремизов Д.В. Информационные технологии в профессиональной деятельности: Учебное пособие для студентов экономических направлений всех форм обучения / Д.В. Ремизов, А.В. Сорокин / Рубцовский индустриальный институт. – Рубцовск, 2015. – 66 с.

74. Республика Таджикистан. Отчет о научно-исследовательской работе (4 часть). Региональное содружество в области связи. [Электронный ресурс] – Режим доступа: [http://www.rcc.org.ru/uploads/20160203/%D0%9E%D1%82%D1%87%D0%B5%D1%82%20%D0%BE%20%D0%BD%D0%B0%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%BE%D0%B8%D1%81%D1%81%D0%BB%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B9%20%D1%80%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B5%20\(%204%20%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C\)_4.docx](http://www.rcc.org.ru/uploads/20160203/%D0%9E%D1%82%D1%87%D0%B5%D1%82%20%D0%BE%20%D0%BD%D0%B0%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%BE%D0%B8%D1%81%D1%81%D0%BB%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B9%20%D1%80%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B5%20(%204%20%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C)_4.docx).

75. Роберт И.В. Информационные и коммуникационные технологии в образовании: учебно-методическое пособие / И. В. Роберт, С. В. Панюкова, А. А. Кузнецов, А. Ю. Кравцова; под ред. И. В. Роберт. — М.: Дрофа, 2008. — 312, [8] с. : ил.

76. Роберт И.В. Информационные технологии в науке и образовании / И.В. Роберт П.И. Самойленко. – М., 2006. – 178 с.

77. Роберт И.В. Современные информационные технологии в образовании: дидактические проблемы; перспективы использования / И.В. Роберт. – М.: ИИО РАО, 2010. – 140 с.

78. Рыжова Н.И. Структура информационно-аналитической компетентности специалиста экономического профиля на основе модели развития содержания обучения /Н.И.Рыжова, В.И.Фомин //Известия Самарского научного центра РАН, 2009. – № 4-2. – с. 358-361.

79. Савотченко С.В. Использование электронных библиотек в работе студентов и ученых вузов /С.В.Савотченко, И.Н.Перепелкин,

Р.А.Дунаев //Наука. Искусство. Культура, 2017. -№2 (14). –С.120–124.

80. Семячков К.А. Цифровая экономика и ее роль в управлении современными социально-экономическими отношениями / К.А. Семячков // Современные технологии управления, 2017. - №8 (80). - [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://sovman.ru/article/8001/>.

81. Стариченко, Б.Е. Педагогический подход к оценке результативности использования ИКТ в решении образовательных задач / Б.Е. Стариченко // Педагогическое образование в России. Информационные технологии в обучении, 2018. – №8. – с. 153 – 162.

82. Стариченко Б.Е. Применение технологий мобильного тестирования в учебном процессе УрГПУ /Б.Е.Стариченко //Информатизация образования и методика электронного обучения: мат. I Междунар. н. к., 27–30 сент. 2016 г. -Красноярск: Сиб. федер. ун-т, 2016. -с. 24–29.

83. Сысоев П.В. Современные информационные и коммуникационные технологии: дидактические свойства и функции /П.В.Сысоев. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://sun.tsu.ru/mminfo/000349304/17/image/17-120.pdf>.

84. Сысоев П.В., Современные учебные Интернет-ресурсы в обучении иностранному языку / П.В. Сысоев, М.Н. Евстигнеев // Иностранные языки в школе. - 2008. - № 6. - с. 1–10.

85. Теория и практика дистанционного обучения: Учеб. Пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Е.С. Полат, М.Ю. Бухаркина, М.В. Моисеева; Под ред. Е.С. Полат. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 416с.

86. Турдибеков Б.А. Современное состояние формирование цифровой экономики в Республики Таджикистан / Б.А. Турдибеков // Вестник Евразийской науки, 2018. - №1. [Электронный ресурс] – Режим

доступа: <https://esj.today/PDF/52ECVN118.pdf>.

87. Усмонова М. Задачи введения стандартов третьего поколения в подготовке кадров для аграрной промышленности Таджикистана / М. Усмонова // Ученые записки Худжандского государственного университета им. академика Б. Гафурова. Гуманитарные науки, 2011. - №1. - с. 110 – 115.

88. Учебный план подготовки бакалавров. Направление «Экономика». Профиль: Финансы и кредит, 2018г. Источник: Российско-Таджикский (славянский) университет.

89. Учебный план подготовки бакалавров. Направление «Экономика». Профиль: Бухгалтерский учет, 2018г. Источник: Российско-Таджикский (славянский) университет.

90. Учебный план подготовки бакалавров. Направление «Экономика». Профиль: Мировая экономика, 2018г. Источник: Российско-Таджикский (славянский) университет.

91. Учебный план подготовки бакалавров. Направление «Экономика». Профиль: Менежмент, 2018г. Источник: Российско-Таджикский (славянский) университет.

92. Учебный план подготовки бакалавров. Профиль: Аудит и ревизия, 2018г. Источник: Таджикский национальный университет.

93. Учебный план подготовки бакалавров. Профиль: Бухгалтерский учет анализ и аудит в банках, 2018г. Источник: Финансово-экономический институт Таджикистана.

94. Учебный план подготовки бакалавров. Профиль: Бухгалтерский учет и аудит, 2018г. Источник: Институт предпринимательства и сервиса.

95. Учебный план подготовки бакалавров. Профиль: Международный менеджмент, 2018г. Источник: Финансово-экономический институт Таджикистана.

96. Учебный план подготовки бакалавров. Профиль: Мировая

экономика, 2018г. Источник: Финансово-экономический институт Таджикистана.

97. Учебный план подготовки бакалавров. Профиль: Мировая экономика, 2018г. Источник: Таджикский национальный университет.

98. Учебный план подготовки бакалавров. Профиль: Мировая экономика, 2018г. Источник: Институт предпринимательства и сервиса.

99. Учебный план подготовки бакалавров. Профиль: Финансовая и банковская экономика, 2018г. Источник: Финансово-экономический институт Таджикистана.

100. Учебный план подготовки бакалавров. Профиль: Финансы и кредит, 2018г. Источник: Таджикский национальный университет.

101. Фархутдинов Ш.Ф. Обработка и анализ данных социологических исследований в пакете SPSS 17.0. Курс лекций: учебное пособие / Ш.Ф. Фархутдинов А.С. Бушев. – Тюмень: ТюмГНГУ, 2011. – 220с.

102. Федеральный государственный образовательный стандарт высшего образования Уровень высшего образования «Бакалавриат». Направление подготовки 38.03.02 Менеджмент (утв. приказом Министерства образования и науки РФ №7 от 12 января 2016 г.) С изменениями и дополнениями от: 20 апреля 2016 г., 13.06.2017 г.

103. Федеральный государственный образовательный стандарт высшего образования Уровень высшего образования «Бакалавриат». Направление подготовки 38.03.01 Экономика. Утвержден приказом Министерства образования и науки РФ №1327 от 12.11.2015 г.

104. Федеральный государственный образовательный стандарт высшего образования Уровень высшего образования «Бакалавриат». Направление подготовки 38.03.05 Бизнес-информатика. Утвержден приказом Министерства образования и науки РФ №1002 от 11.08.2016г.

105. Федеральный государственный образовательный стандарт высшего образования Уровень высшего образования «Бакалавриат». Направление подготовки 38.03.06 Торговое дело. Утвержден приказом Министерства образования и науки РФ 31334 от 12.11.2015 г.

106. Федеральный государственный образовательный стандарт высшего образования Уровень высшего образования «Бакалавриат». Направление подготовки 38.03.07 Товароведение. Утвержден приказом Министерства образования и науки РФ №1429 от 04.12.2015 г.

107. Федеральный государственный образовательный стандарт высшего образования Уровень высшего образования «Бакалавриат». Направление подготовки 38.03.03 Управление персоналом. Утвержден приказом Министерства образования и науки РФ №1461 от 14.12.2015г.

108. Федеральный государственный образовательный стандарт высшего профессионального образования по направлению подготовки 080100 Экономика (квалификация (степень) «Бакалавр»). Утвержден Приказом Министерства образования и науки Российской Федерации № 747 от 21.12.2009.

109. Федеральный государственный образовательный стандарт высшего профессионального образования по направлению подготовки 080100 Экономика (квалификация (степень) «бакалавр») утв. приказом Министерства образования и науки РФ от 21 декабря 2009 г., № 747.2.

110. Федорова Т.Ю. Педагогические условия использования инфокоммуникационных технологий в профессиональной подготовке будущих экономистов: на примере специализации «Экономика и право»: дисс... канд. пед. наук: 13.00.08 / Федорова Татьяна Юрьевна. - Махачкала, 2009. -186 с.

111. Филинова Н.В. Основные принципы внедрения информационных технологий в учебный процесс /Н.В. Филинова, Е.В.

Лунева. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://shgpi.edu.ru/files/-nauka/vestnik/2015/4_28/17.pdf.

112. Фирсова Е.Ю. Формирование готовности экономистов-менеджеров к профессиональной деятельности /Е.Ю. Фирсова //Вестник Самарского государственного технического университета. Серия: Психолого-педагогические науки, 2012. - №1(17). – С. 202 – 207.

113. ФОГС СПО 4 поколения: будущее уже наступило? [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://academy-prof.ru/blog/fgos-spo-2016-goda-po-professijam>.

114. Харченко Р.А. Совершенствование непрерывной информационной подготовки студентов экономических специальностей: дисс... канд. пед. наук: 13.00.02 / Харченко Роза Александровна. -Москва, 2002. -122 с.

115. Холматов М. Первые шаги цифровой экономики Таджикистана за годы независимости / М. Холматов. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://asiaplustj.info/ru/news/tajikistan/economic/20190918/-pervie-shagi-tsifrovoy-ekonomiki-tadzhikistana-za-godi-nezavisimosti>.

116. Цифровой потенциал стран-участниц ЕАБР. [Электронный ресурс] - Режим доступа: [tps://eabr.org/upload/iblock/551/EABR_Digital_Potential_06_2019.pdf](https://eabr.org/upload/iblock/551/EABR_Digital_Potential_06_2019.pdf).

117. Чистяков В. А. Понятие «Информационно-образовательные технологии и их классификация по способу взаимодействия учащихся с информационно-компьютерными средствами» /В.А. Чистяков //Политематический сетевой электронный научный журнал Кубанского государственного аграрного университета, 2014. -№97. –С.1279 – 1302.

118. Чурбанова О.В. Использование информационных технологий в профессиональной подготовке экономистов (опыт и перспективы) / О.В. Чурбанова // IX Всероссийская (с международным участием) научно-

практическая конференция «Информационные технологии в образовании» 2-3 ноября 2017 года. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://saratov.ito.edu.ru/2017/section/235/100292/index.html>.

119. Чурбанова О.В. Методика контекстного обучения в системе «1С: Предприятие» /О.В. Чурбанова, А.Л. Чурбанов //Новые информационные технологии в образовании: сборник научных трудов 17-й международной научно-практической конференции «Новые информационные технологии в образовании» (Инновации в экономике и образовании на базе технологических решений «1С»). 31 января – 1 февраля 2017 г. /Под общ. ред. проф. Д.В. Чистова. Часть 1. – М.: ООО «1С-Паблишинг», 2016. – С.543-545.

120. Шамсутдинова Т.М. Проблемы обучения студентов концептуальному анализу данных / Т.М. Шамсутдинова // Бизнес-аналитика. Вопросы теории и практики. Использование аналитической платформы Deductor в деятельности учебных заведений: сборник материалов межвуз. научно-практ. конф. – Рязань: Лаборатория баз данных, 2010. – С. 40–44.

121. Шамсутдинова Т.М. Формирование профессиональных компетенций студентов в контексте информатизации высшего образования /Т.М. Шамсутдинова // Открытое образование, 2013. -№6. –С.36 – 44.

122. Шипцын Н.П. Принципы компьютерного обучения, отбора и разработка программных педагогических средств/ Н.П. Шипцын. [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://superinf.ru/view_help-stud.php?id=2527.

123. Ahmad K., Corbett, G., Rogers, M. and Sussex, R. (1985) Computers, Language Learning and Language Teaching, Cambridge University Press, Cambridge.

124. Competencies for the knowledge economy. [Электронный ресурс]. –

Режим доступа: <http://www.oecd.org/innovation/research/1842070.pdf>.

125. Dhaif H.A. (1989) 'Can computers teach languages', English Teaching Forum, Vol. 27, No. 3, pp.17–19.

126. Gordon R. Does the «new economy» measure up to the great inventions of the past? // NBER. Working Paper, 2000. № 7833. P. 39.

127. Işik C. and Yılmaz, S. (2012) 'The role of ICT in general economics teaching: an example from Turkey', Int. J. Education Economics and Development, Vol. 3, No. 4, pp.289–304.

128. Status Report on European Telework: Telework 1997, European Commission Report, 1997. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.eto.org.uk/twork/tw97eto/>.

129. The Victorian Curriculum. Information Communication Technologies and Economics and Business. [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

<https://victoriancurriculum.vcaa.vic.edu.au/static/docs/Eco%20and%20Business%20ICT%20v2.pdf>.

130. University of Tasmania, Australia. Bachelor of Economics and Bachelor of Information and Communication Technology (33M). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.utas.edu.au/courses/bus/cour-ses/33m-bachelor-of-economics-and-bachelor-of-information-and-communication-technology#structure-3b7fad66-dbcc-9a34-c0da-9a60573d5569>.

МУҚАРРАРОТИ АСОСИИ ТАҲҚИҚОТИ ДИССЕРТАТСИОНӢ ДАР ИНТИШОРОТИ ЗЕРИНИ МУАЛЛИФ ИНЪИКОС ЁҲТААНД:

1. Мақолаҳои дар нашрияхои илмӣ тақризшавандаи феҳристи тавсиянамудаи ҚОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нашргардида:

[1-М] Интерпретация компьютерных технологий как определяющий стержень в современной системе профессиональной подготовки экономистов / [Матн] // Дж.А. Кодиров // Вестник Таджикского национального университета, № 6. - Душанбе: 2019. - С. 249-253. ISSN 2074-1847.

[2-М] Кодиров Дж..А. Внедрение и компьютеризация процессов обучения в экономике / [Матн] // Дж.А. Кодиров // Вестник Таджикского национального университета, № 7. - Душанбе: 2019. - С. 215-218. ISSN2074-1847.

[3-М] Қодиров Қ.А. Сатҳи мутобиқати маълумоти олии иқтисодӣ дар раванди азхудкунии технологияҳои касбии компютерӣ / [Матн]. // Қ.А. Қодиров // Пайёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, №10. - Душанбе: Сино, 2019. - С. 236-239. ISSN2074-1847.

[4-М] Қодиров Қ.А. Нақши технологияҳои компютерӣ дар салоҳиятҳои касбии иқтисодчӣ / [Матн] // Қ.А. Қодиров // Пайёми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон,, №1(34). - Душанбе: 2020. - С. 114-118. ISSN2222-9809.

[5-М] Қодиров Қ.А. Компетентная характеристика экономистов - выпускников вузов в формировании знаний, умений, навыков с применением информационных технологий / [Матн] / Кодиров ДЖ.А. // Вестник Таджикского национального университета, № 10. - Душанбе: 2020. - С. 291-294. ISSN2074-1847.

[6-М] Қодиров Қ.А. Муносибати фаъолиятнокӣ-иттилоотӣ барои омӯзиши донишҷӯёни равияи иқтисодӣ / [Матн] / Қ.А. Қодиров // Пайёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, №7. - Душанбе: Сино, 2021. - С. 184-190. ISSN2074-1847.

2. Мақолаҳои дар маҷмуаи маводи конференсия ва нашрияҳои дигар батабърасида:

[7-М] Қодиров Қ.А. Масъалаҳои муҳимият ва дараҷаи раванди омодаسازی мутахассисони ояндаи самти иқтисодӣ. // Маҷмуаи маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи “Инкишофи технологияҳои иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: самтҳои афзалиятнок ва инноватсионӣ”, 29 сентябри соли 2018. – Душанбе, ДСХ, Соҳибкор, 2018. - С. 187-194.

[8-М] Кодиров Дж.А. Активное использование ИКТ в процессе изучения экономики (тезисы доклада) // Сборник материалов научно-практической конференции ППС и сотрудников ТНУ. - Душанбе 2018, - С. 393-394.

[9-М] Кодиров Дж.А. Реализация педагогической технологии обучение в экономике (тезисы доклада) // Сборник материалов научно-практической конференции ППС и сотрудников ТГФЭУ. - Душанбе 2020, - С. 216-219.

[10-М] Кодиров Дж. Применение информатсионной технологии в финансовой деятельности Республики Таджикистан (тезисы доклада) // Сборник материалов международной научно-практической конференции ТГФЭУ. – Душанбе, 2021. - С. 391-395.